وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا

تے جہڑا لوک مھاری بارگاہ ماں پیش ہونڑ غی امید نیہنہ رکھتا انھاں نے کہیو: جے مھارے در فرشتا کیوں نیہنہ نازل کیّا

الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ

گیا یا ایسو کیوں نیہنہ ہووو کہ ہم اپنّاں پروردگار ناں دیکھ لیتا؛ انھاں نے اپنّاں دل ماں اپنّاں آپ ناں بہت بڑو سمجھ لیّو ہے

وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا ﴿۲۱﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى

تے یہ مچ ہی انڑ من ہو گیا ہیں ؛ جس تہاڑے یہ فرشتاں ناں دیکھ لیں غا اس تہاڑے

يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِيْنَ وَيَقُوْلُوْنَ حِجْرًا مَّحْجُوْرًا ﴿۲۲﴾ وَ

مجرماں واسطے کائے خوشی غی گل نیہنہ ہوسیں تے ویہہ کیہنہ غا: (خدا غی) پناہ (خدا غی) پناہ (۱۱) تے

قَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوْا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنٰهُ هَبَآءً مَّنْثُوْرًا ﴿۲۳﴾

انھاں نے جہڑا عمل کیّا ویں غا ہم انھاں در متوجہ واں غا تے ہم انھاں ناں اڈتی دُ ڈّ ڑبنا دیاں غا (۱۲)

اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيْلًا ﴿۲۴﴾

اس تہاڑے جنتیاں غا رہنڑ غو ٹھکانوں وی بہت بہترین وہے غو تے ارام کرن غی جگہ وی مچ ودیا! (۱۳)

وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيْلًا ﴿۲۵﴾

تے جس تہاڑے اسمان چَھڑ (غا ظاہر ہونڑ) ناڑ پھٹ جئے غو تے فرشتا اوپر و تھلی لا ہیا جیں غا؛

اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ ۨالْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى

اس تہاڑے سچی بادشاہی اللہ تعالیٰ ہی غی وہے غی تے وہ دن کافراں واسطے

الْكٰفِرِيْنَ عَسِيْرًا ﴿۲۶﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ

مچ اوکھو وہے غو ؛ تے جس تہاڑے ظالم اپنّاں ہتھاں ور چک مار مار غے

يَقُوْلُ يٰلَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُوْلِ سَبِيْلًا ﴿۲۷﴾ يٰوَيْلَتٰى

کہہ غو ہائے افسوس ! کدے میں رسول غے ناڑ رستو نوڑیو ہوتو ! ہائے میرا ور پئی !

لَيْتَنِيْ لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيْلًا ﴿۲۸﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِيْ عَنِ

کدے میں فلانوں دوست نہ بنّایو ہوتو ؛ اس نے تے ہوں اس تیں بعد

(۱۱) یعنی مشرک جہڑیں وی گل کریں۔ اس غی اصل وجہ یاہ ہے کہ یہ آخرت ناں نیہنہ منتا تاں ہی یہ پٹھیں سدّیں گل کریں جے مھارے سامنڑ فرشتا کیوں نیہنہ آ جاتا ویہہ آ غے ہمنّاں کیوں نیہنہ دَستا جے یوہ دِین سچّو ہے یا اللہ تعالیٰ ہی مھارے سامنڑ آ غے ہمنّاں ایمان واسطے کہتو فر ہم اس ناں دیکھ غے ایمان لے آ تا اللہ نے فرمایو: یہ اپنّاں آپ ناں بہت بڑو سمجھیں ورنہ رِکت یہ تے کت فرشتاں غی یا اللہ غی زیارت!! فراج تے یہ فرشتاں ناں تکنڑ غی تاہنگ کریں ور جد موت غے وقت یا محشر غا مِدان ماں یہ فرشتاں ناں دیکھ لیں غا وہ انھاں واسطے خوشی غو ویلو نیہنہ ہو سے فر تے عذاب اِنھاں غے سامنے وہے غو تے یہ کہتا وہیں غا جے خدا بچاوے! کدے مھارے تے اس عذاب غے بشکار کوئے بَنوں ہی کر دتو جاتو۔ تے کجھ بزرگاں نے اس غی اِسرا تفسیر کی ہے جے فرشتا اُنھاں ناں کیہنہ غا جے تم اِنھاں نعمتاں تیں محروم کر دتا گیا ہیں جہڑیں پرہیزگاراں واسطے تیار کی ویں ہیں۔

(۱۲) یعنی قیامت غے تہاڑے مشرکاں غا ویہہ عمل جہڑا انھاں نے اپنّاں نیک عمل سمجھ غے کیّا وا ویں غا، خدا اور ایمان نہ ہونڑ غی وجہ تیں بے کار دُدّ ڑہاروں ہو جیں غا۔

(۱۳) نافرماناں غا مقابلہ ماں اللہ تعالیٰ اپنّاں فرمانبردار بنداں غی شان بیان فرمار ہیو ہے۔

(۱۴) قیامت غو تے محشر غامِدان غونقشو پیش ہورہیو ہے جے اس تہاڑے اسمان پَھٹ جئے غو فرکنہاں چہڑغی چھاں ماں رب العلمین تجلی فرماوے غو۔جسرا کہ سورت بقرہ آیت ۲۱۰ ماں وی ہے تے اُس غی چمکھّی فرشتاں غا اڈارلہتا ویں غا تے عدل وانصاف غی کرسی ور آپ اللہ تعالیٰ جلو وفرماوے غو۔فراعلان وہے غو جے اَج اک اللہ رحمٰن ہی غی حکومت ہے کسے ناں کسے چیز ور ذری وی اختیار نیہنہ۔اج اس غی رحمت غا سمندر چھلّی ماریں غا وراس غے باوجود منکراں ،نافرماناں، کافراں واسطے اجغو تہاڑ وچ اوکھو تے مشکل ہے،فرشرک کرنٰ آلا ظالم اپناں ہتھ چب چب غے افسوس کریں غا جے افسوس کدے ہم نٰے اللہ غا رسول ﷺ ناںٰ رستونٰ ڑلیو ہوتو ورویلٰو کھڑا غے تلّیں ملنٰیں کجھ کم نیہنہ آسیں۔ویہہ افسوس کریں غا جے کدے ہم نٰے فلانٰوں گمراہ بندو تے شیطان اپنٰوں دوست نہ بنایو ہوتو،تاں کتنٰوں ہی چنگو ہوتو انھاں غی دوستی نے ہی ہم اِت توڑی پہچایا ہاں۔حالانکہ مھارے کونٰے ہدایت آپہنّچی تھی ور اِن گمراہ دوستاں نے ہم گمراہ کرچھوڑیا۔شیطان مھاراں دلاں ماں اپنٰی پکی سنگت غا ٹھسّا کہلتو رہیو وراج وہ کجھ کم نیہنہ آیو۔واقعہ ہی شیطان بڑو تُھو کھے باز ہے۔اس گلوں رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں تم مومن تیں بجنٰ کسے ناں اپنٰوں سنگی نہ بناؤ!تے تھارو مال (دوستی ماں) پرہیزگار بندو ہی کھائے (مسند احمد،ترمذی،ابوداود) تے حضرتؑ فرمانویں جے! بندو عام (طورور) اپناں دوست غا دین ور چلے۔اِس گلوں تم دوست بنانٰ تیں پہلاں چنگی طرح سوچ لیو جے کس ناں دوست بنا رہیا ہیں (بخاری) تے حضرتؑ فرمانویں جے تھارو دوست وہ ہونٰو لوڑیئے جس ناں تک غے خدا یاد آجئے، تے جس غی گل کتھ ناںٰ تھارا علم ماں باھدو وہے اور جس غا عمل ناںٰ آخرت یاد آجئے (مسند بزّار)

(۱۵) یاہ شکایت اللہ پاک غی بارگاہ ماں رحمت عالم ﷺ آخرت ماں کریں غا یا دنیا ماں ہی یاہ شکایت کی تھی جس غا جواب ماں اگلٰیں آیت نازل ہوئیں؟ مفسراں غی رائے اس بارہ ماں کنی کنی ہے زیادہ مفسراں غو یوہ ہی خیال ہے جے یاہ فریاد حشر غا مدان ماں وہے غی تے قرآن پاک ناں چھوڑ دینٰ غو مطلب اِس ناں نہ منٰنوں،اس ور عمل نہ کرنوں، اِس غا پیغام ناں لوکاں توڑی نہ پہچانٰوں، سب کجھ ہی ہے اللہ تعالیٰ اِس غا مقابلہ ماں اپنا حبیب ﷺ ناں تسلی دیئے جے یاہ گل تے مُنڈ تیں ہی ہوتی آئی ہے حق غا مقابلہ ماں مجرم لوکاں بچوں کوئے نہ کوئے دشمن ضرور رہیو ہے۔باقی ہدایت تے اللہ غا ہتھ ماں ہے وہ جسنٰاں ہدایت دینٰی چاہوے غو اس واسطے وہ سُدّ وہے تے جھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ ہوسیں تے ویہہ خدا غا دین غا مقابلہ ماں کھلٰا ویں غا انھاں غا مقابلہ ماں وہ اپنا بنداں غی مدد کرن واسطے سُدّ وہے۔

(۱۶) قرآن ور مشرکاں غو یوہ اعتراض اس تیں پہلاں سورت بنی اسرائیل آیت ۱۰۴ ماں وی گذریو ہے۔کہ جیکدے یوہ قرآن واقعہ ہی اللہ غو کلام تے اسمانی کتاب ہے فر جسرا پہلٰیں اسمانی کتاب تورات، انجیل، زبور، اکّو واری نازل ہوئیں یوہ وی اک ہی واری کیوں نیہنہ نازل ہویو۔تھوڑ وتھوڑو تے بلٰیں بلٰیں کیوں نازل وہے؟ اس غو جواب دِتّو جے بلٰیں بلٰیں نازل ہونٰ ماں مچ فائدہ ہیں مثلاً اِک یوہ فائدو ہے کہ موقع غے مطابق جد تھوڑ وتھوڑو نازل وہے اُس ناںٰ یوہ دلاں ماں بیس جئے تے ہر اک نویں گل ور فٹ اسمانی حکم غو جد پتو لگے اس ناںٰ دل مضبوط ہوجیں۔اس گلوں قرآن بلٰیں بلٰیں نازل وہے۔تے اک فائدو یوہ وی ہے جے مشرک اللہ غا دین ور، اللہ غا پیغمبر وریا اس غی توحید تے اس غی کتاب ور جہڑو وی اعتراض کریں قرآن فٹ اس غو جواب دے دیئے تے اعتراض غی حقیقت بیان فرما دیئے۔جیکدے قرآن پاک اکّو واری نازل ہوگیو ہوتو تاں یاہ گل بالکل حاصل نہ ہوتی۔تے اصل گل یاہ ہے کہ مشرکاں نے جہنّم ماں گھٹھاں ہونٰوں ہے اور جن لوکاں نے اپناں منہ غے پَہار جہنّم ماں گھٹھاں ہونٰوں وہے۔ویہہ ویں ہی پھیڑا تے گمراہ کرن آلا لوک۔ویہہ اسے را غا پٹھ سُپٹھا اعتراض کرغے لوکاں ناں خدا غا رستا تیں گمراہ کرن غی کوشش کرتا رہینہ۔

الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِيْ ۗ وَكَانَ الشَّيْطٰنُ لِلْاِنْسَانِ

نصیحت تیں گمراہ کرچھوڑیو جد کہ واہ میرے کونٰے آگئی تھی اور شیطان تے ہے ہی انسان ناں وقت ور تُھو کھو

خَذُوْلًا ﴿۲۹﴾ وَقَالَ الرَّسُوْلُ يٰرَبِّ اِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوْا هٰذَا

دینٰ آلو (۱۴) تے رسول (اللہ ﷺ) فرمانویں غا: اے میر یارب! میری قوم نے اس

الْقُرْاٰنَ مَهْجُوْرًا ﴿۳۰﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا

قرآن ناں چھوڑ دتو تھو تے اسّے را ہم نٰے ہر اک نبی واسطے مجرماں بچوں دُشمنٰ

مِّنَ الْمُجْرِمِيْنَ ۗ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَّنَصِيْرًا ﴿۳۱﴾ وَقَالَ

کھلا کردتا تے تھارو رب ہدایت کرن اور مدد کرن واسطے سُدّ وہے (۱۵) تے کافر

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً ۚ

کیہنہ جے انھاں ور یوہ قرآن اکّو واری کیوں نیہنہ نازل کیّو گیّو

كَذٰلِكَ ۚ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنٰهُ تَرْتِيْلًا ﴿۳۲﴾ وَلَا

ہم نٰے اس رااس گلوں نازل کیّو تا نجے (اے نبیؐ) اس ناںٰ ہم تھارو دل مضبوط کردیاں؛ تے ہم نٰے یوہ بلٰیں بلٰیں نازل کیّو

يَاْتُوْنَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيْرًا ﴿۳۳﴾

تے یہ تھارے سامنٰے جہڑو وی اعتراض لیانویں ہم اس غو ٹھیک جواب تے سوہنٰی وضاحت تھارے سامنٰے پیش کردیاں

اَلَّذِيْنَ يُحْشَرُوْنَ عَلٰى وُجُوْهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ ۙ اُولٰٓئِكَ

جہڑا لوک اپناں منہ غے پَہار (ٹُروہ غے) جہنم در کہٹھا کیّا جیں غا انھاں غو

شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿۳۴﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ

ٹھکانوں سب تیں زیادہ پھیڑ وہے تے ویہہ سب تیں زیادہ گمراہ ہیں (۱۶) تے ہم نٰے یقیناً موسیٰؑ ناں کتاب دتی

وَجَعَلْنَا مَعَهٗٓ اَخَاهُ هٰرُوْنَ وَزِيْرًا ﴿۳۵﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَآ اِلَى

تے ہم نٰے انھاں غے ناںٰ انھاں غا پہائی ہارونؑ ناں (انھاں غو) وزیر بنایو تے ہم نٰے کہیو: تم دوئے انھاں

الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۗ فَدَمَّرْنٰهُمْ تَدْمِيْرًا ﴿۳۶﴾

لوکاں کونٰے جاؤ! جھاں نے مھاری آیتاں ناں چھُوٹھیں کہیو ہے فر ہم نٰے ویہہ ملیا میٹ کرچھوڑیا

وَقَوْمَ نُوحٍ لَّمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنٰهُمْ وَجَعَلْنٰهُمْ لِلنَّاسِ

تے نوحؑ غی قوم ناں وی! جدانھاں نے رسولاں ناں چھُوٹھا کہیو؛ ہم نے ویہہ غرق کرچھوڑیا تے ہم نے ویہہ لوکاں واسطے

اٰيَةً ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ عَذَابًا اَلِيْمًا ۝ وَّعَادًا وَّثَمُوْدَا۟

اک نشانی بنّا چھوڑیا تے ظالماں واسطے ہم نے درد ناک عذاب تیار کیّو وو ہے ؛تے قومِ عاد اور ثمودوی ،

وَاَصْحٰبَ الرَّسِّ وَقُرُوْنًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيْرًا ۝ وَكُلًّا ضَرَبْنَا

تے کھوہ آلاں وی نالے انھاں غے بشکار ہورچ سارا لوک وی (اک نشانی بنّایا چھوڑیا) تے ہم نے ہر ایکنٚ

لَهُ الْاَمْثَالَ ۚ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيْرًا ۝ وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ

واسطے مثال بیان کیں تے (نہ منّنٚ ور) سارا ہلاک کرچھوڑیا (١٧) تے یہ اس بستی کولوں وی ضرور لنگیا ہیں

الَّتِيْٓ اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ ۚ اَفَلَمْ يَكُوْنُوْا يَرَوْنَهَا ۚ بَلْ كَانُوْا

جس ور چ مندو بدّل برھا یو گیو تھو؛ فر کیوں! انھاں ناں واہ دسّی نیہنہ ؟ بلکہ یہ دوہری واری

لَا يَرْجُوْنَ نُشُوْرًا ۝ وَاِذَا رَاَوْكَ اِنْ يَّتَّخِذُوْنَكَ اِلَّا

زندہ ہونٚ غی امید ہی نیہنہ رکھتا (١٨) تے (اے نبیؐ) یہ لوک جس گھڑی تمنّاں دیکھیں تھار وخول ہی بنّانٚ

هُزُوًا ۭ اَهٰذَا الَّذِيْ بَعَثَ اللّٰهُ رَسُوْلًا ۝ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا

لگ جیں جے کیوں! یوہ ہی ہے جہڑو خدا نے رسول بنّا غے چلایو ہے؛ اس نے تے ہم مھاراں معبوداں تیں

عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَآ اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۭ وَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ حِيْنَ

گمراہ ہی کرچھوڑیا تھا؛ جیکدے ہم انھاں ورڈٹیا نہ رہتا؛ تے انھاں ناں تاولاں ہی پتو لگ جۓ غو جد یہ عذاب

يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ۝ اَرَءَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ

ناں دیکھیں غا جے کہڑو (سِدا) رستہ تیں پُہلّو وو تھو؛ (اے نبیؐ) کیوں! تم نےٚ وہ آدمی وی دیکھیو! جس نے اپنٚی

اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ ۭ اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَيْهِ وَكِيْلًا ۝ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ

خواہشاں ناں خدا بنّالیّو ہے ؛ تے کیوں! تم اس غی راکھی کر سکیں !؛ یا تم یوہ خیال کریں جے

اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُوْنَ اَوْ يَعْقِلُوْنَ ۭ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ

انھاں بچوں مچ سارا سنٚیں یا سمجھیں ! (نیہنہ) یہ تے بس ڈنگراں ہاروں ہیں

(١٧) لوکاں ناں گمراہ کرن آلاں گمراہ لوکاں غی گل چلنٚ رہئی تھی۔ ہُنٚ مختصر طور ور اِس راغیں کجھ اک گمراہ قوماں غو حشر بیان ہورہیو ہے۔ تا نجے لوک نصیحت تے عبرت حاصل کریں۔ انھاں بچوں حضرتِ نوحؑ غی قوم۔ تے حضرتِ موسیٰؑ جس قوم در چلایا گیا تھا یعنی فرعونی قوم۔ اور عاد تے ثمود غو تے پہلاں کیئیں جگہیں تفصیلی ذکر گذر گیو ہے۔ باقی ''اصحاب الرس'' یعنی کُھوہ آلاٚ یہ کون لوک تھا اس بارہ ماں علماء غے بشکار اختلاف ہے۔ حافظ ابن کثیرؒ نے امام ابن جریر طبریؒ غو یوِخیال نقل کیو ہے جے یہ ''اصحٰب الاُخدود'' یعنی کھائیاں آلاٚ ہی ہیں جتھاں غو ذکر سورت بروج ماں ہے۔ تے علاّمہ آلوسیؒ مچ قول نقل کرغے آخر ماں لکھیں جے ''خلاصو یوہ ہے جے یاہ کائۓ قوم تھی جہڑی اپناں نبی غی مخالفت غی وجہ تیں برباد ہوئی'' (روح المعانی) اللہ تعالیٰ ان ساریاں قوماں غا بارہ ماں فرماوے جے ہمنٚے ہر ایکنٚ ناں خوب مثال دے دے غے سمجھایو ور جد کسے را نیہنہ منّیا فرملیا میٹ کر دتا گیا۔ لہٰذا اج غا نافرمان وی جیکدے باز نیہنہ آتا تا پشلیاں قوماں جِسّی تباہی واسطے تیار رنیہنہ۔

(١٨) اشارو حضرتِ لوطؑ غی قوم در ہے جتھاں غاں کھولاٚں کولوں مکہ غا مشرک شام غا مُلک در جاتاں لنگیں ویں تھا، اللہ پاک تعجّب نالٚ فرماوے جے کیوں! برباد ہوئی وی قوم غا کھولاٚ تے کھنٚار تک غے وی انھاں ناں عبرت تے نصیحت نیہنہ لگتی ؟ یا یہ ان کھولاں در تکتا ہی نیہنہ ؟ نیہنہ !! اصل گل یاہ ہے جے یہ قیامت غا تہاڑا ناں ہی نیہنہ منّتا تا نہی یہ کسے گل ور نہ غور کریں نہ ایمان لیانویں۔

(۱۹) مشرک جدوی رحمتِ عالم ﷺ ناں دیکھیں تھا حضرت غومخول بنالیں تھا فرمہنا مارنے کیہنہ ویں تھا جے خداناں ساری جیا جون بچوں بس یہی نبی بناݨ واسطے لبھا؟ بس یہ ہی رسالت واسطے چُݨیا گیا؟ فر آپس ماں ایکݨ دوجاناں اپݨی جہالت غی بہادری دس دس نے کیہنہ ویں تھا جے یاہ تے مھاری ہمّت ہے کہ ہم اپݨا شرکی مذہب ورڈٹیار ہیا ورنہ یہ تے ہمݨاں مھاراں خُداں تیں گمراہ کرنے ہی چھوڑتا! اللہ تعالیٰ فرماوے تم فکر نہ کرو! تم ناں بس نیڑے ہی پتولگ جئے غو جے گمراہ کون ہے! جد محشر غو مدان لگے غو تے تھارا واسطے جہنّم غا سدا رہݨ آلاؔ عذاب غو فیصلو وہے غو اُس ویلے تمݨاں پتولگ جئے غو جے گمراہ کون تھو! فر اپݨا حبیب ﷺ ناں تسلی دے نے فرماوے جے انھاں لوکاں نے صرف اپݨی خواہشاں ناں خدا بݨالیّو ہے انھاں غو نفس تے انھاں غی تاہنگ جس گل غو وی انھاں ناں حکم دیئے یہ اسے گل واسطے تیار ہوجیئں جنّیں انھاں غو خدا ہی انھاں غا نفس غی تاہنگ ہے۔ فر اِسا آدمی ناں سِدا رستہ ورلیان غی تم ذمہ واری لے سکیں! بالکل نیہنہ لے سکتا! نہ یہ کدے سِدا رستہ ورآ سکیں کیوں جے سِدّا رستہ ورتے وہ آوے جہڑو گل سنے تے سمجھے وریہتے کائے گل نہ دل غاں کناں ناݨ سُݨݨ غی کوشش کریں نہ کائے گل سمجھ سکیں بس یہ ڈنگراں ہاروں ہیں۔ جہڑا کائے گل سُݨ سمجھ نیہنہ سکتا۔ نیہنہ! بلکہ یہ تے انھاں تیں وی اگے ہیں کیوں جے ڈنگروی اپݨاں مالک غو احسان مݨیں وریہ تے اپݨاں مالک در سِروں تہان کرتا ہی نیہنہ۔

بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ﴿۴۴﴾ اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ

بلکہ یہ (انھاں تیں وی) زیادہ بے راہ ہیں (۱۹) کیوں! تم نے اپݨاں رب غی قدرت نیہنہ دیکھی! کہ وہ چھاں ناں کسرا کھلیار

وَلَوْ شَآءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيْلًا ﴿۴۵﴾

چھوڑے! تے جے وہ چاہتو تاں وہ اس ناں کھلی رہݨ آلی ہی بݨا چھوڑتو؛ فر ہم نے دیہنہ ناں اس ور اک دلیل بݨا چھوڑیو

ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَّسِيْرًا ﴿۴۶﴾ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ

فر ہم اس ناں بلیں بلیں اپݨاں در تکوہ لیاں (۲۰) تے وہ ہی ہے جس نے

لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَّالنَّوْمَ سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوْرًا ﴿۴۷﴾

تھارا واسطے رات ناں لباس تے نیندناں ارام غی چیز بݨایو تے تہاڑی ناں اس نے اُٹھ کھلاں ہوݨ غو وقت بݨایو (۲۱)

وَهُوَ الَّذِيْۤ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ

تے وہ ہی تے ہے جہڑو اپݨی رحمت (غا بدّل) نے اگے اگے ہواں ناں خوشخبری واسطے چلاوے

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُوْرًا ﴿۴۸﴾ لِّنُحْیِ َ بِهٖ بَلْدَةً

تے ہم اسمان تیں پاک پاݨی برھانواں؛ تانجے ہم اس ناݨ مووا وا شہر ناں زندو کر دیاں

مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَاۤ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيْرًا ﴿۴۹﴾ وَلَقَدْ

تے ہم اس ناں اپݨی مخلوق بچوں مچ ساراں حیواناں تے انساناں ناں پیالاں (۲۲) تے ہم نے یوہ (قرآن)

صَرَّفْنٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا ۖ فَاَبٰۤى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۵۰﴾

انھاں نے اگے کئیں کئیں طرح بیان کیّو تانجے یہ نصیحت حاصل کریں ورمتاں لوکاں نے کفر تیں بجݨ کجھ قبول نیہنہ کیّو (۲۳)

وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيْرًا ﴿۵۱﴾ فَلَا تُطِعِ

تے جیکدے ہم چاہتا تاں ہم ہر ایکݨ گراں ماں اک ڈراݨ آلو بھیجد یتا؛ لہٰذا (اے نبیؐ) تم کافراں

الْكٰفِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا ﴿۵۲﴾ وَهُوَ الَّذِيْ

غو کہݨو نہ منیوں! تے تم اس قرآن نے ذریعے انھاں ناݨ زبردست جہاد کرو (۲۴) تے وہ ہی ہے جس نے

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَّهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ۚ

جُڑیا وا دو دریا چلایا اک مٹھو تس بجھاݨ آلو ہے تے اک اُکڑو مچ کرلو ہے

(۲۰) اِتّوں ہُݨ فر اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غی توحید بیان ہورہئی ہے۔ جے اس غی قدرت ناں اک نکّی جئی گل تیں ہی سمجھ لیو۔ جے دیہنہ نکلے تے ہر چیز غی چھاں لمّی چھڑی دِسّݨ لگ جئے یا اسی غی قدرت ہے ورنہ جیکدے وہ دیہنہ چن غو یوہ نظام ہی نہ بݨاتو تے ہر ایکݨ چیز غی چھاں ناں اِک ہی جگہ کھلی رکھ چھوڑتو تاں چھاں غو کے پتولکتو۔ چھاں غو پتو تے دیہنہ غی تُہپ ناݨ ہی لگے۔ یعنی دیہنہ چھاں واسطے اک طرح غو رہبر یا دلیل ہے فر دیہنہ لہݨ ناݨ یاہ چھاں وی ٹکھوݨ ہوتی چلی جئے اِت توڑی کہ چھیکڑ وہ چھاں ناں بلّیں بلّیں اپنے در چھک لئے اس غو ناں نشان مَلت ہو جئے تے دنیا ور بس گُھپ اندھیرا غی حکومت ہو جئے یہ سارا اُسے غی قدرت غا نظارہ ہیں۔

(۲۱) یعنی جس را لباس تے لیراں ناݨ انسان غا جسم غو پڑدو ہو جئے اسے را پڑدہ آلاؔ کماں واسطے اس نے رات بݨائی جنّیں پڑدہ آلاؔں کماں واسطے رات لباس ہے تے نیند آرام غی چیز ہے تہاڑی نسّا ہووا وا نیند ناݨ بَسہو نے اِسا سجرا ہو نے اٹھیں جس را کدے تھکاؔ ہی نیہنہ تھا فر تہاڑی اٹھ کھلاؔ ہوݨ تے کم کاج اور روزگار کرن واسطے بݨائی۔

(۲۲) یاہ وی اسے غی قدرت ہے کہ رحمت غا بدّل برہݨ تیں پہلاں وہ خوشخبری دیݨ واسطے ہوا چُھوٹے تے ہولاؔ ہولاؔ پھانڈا پھیرے فر پاک صاف سُچّو پانی برھے جس ناݨ روڑا سنگ سُکی سڑی بلکہ موئی وی زمین زندی ہو جئے، تے اللہ اپݨاں فضل ناݨ اپݨی دو جیں مخلوق اور انساناں غی تِس بجھاݨ غو بندوبست کرے۔

(۲۳) اس آیت غی دو طرح تفسیر کی گئی ہے اک تے اسرا جے ہم نے یوہ قرآن پھیر پھیر نے بیان کر دتّو ہے۔ لوک ہر طریقہ ناݨ سمجھالیّا ہیں ورلوکاں غی یاہ حالت ہے جے ویہہ کفر تیں بجݨ کسے گل ور نیہنہ آ تا مݨݨ آلو ترجمو اسے تفسیر نے مطابق ہے۔ تے اک تفسیر اس را بیان ہوئی ہے جے ہم نے یوہ بدّل غو پانی پھیر پھیر نے برھایو اپݨی حکمت ناݨ ہر ایکݨ ناں کجھ ناں کجھ عطا کیّو ورلوکاں غو یوہ حال ہے جے ویہہ ناشکری تیں بجݨ کجھ سمجھتا ہی نیہنہ حاشیہ آلاؔ ترجمہ ماں اِسے تفسیر غو خیال رکھیو گیو ہے۔

وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا ۝ وَهُوَ الَّذِيْ

تے اس نے ان دواں غے بشکار اک پڑدو تے اک بنّو کھلو کر چھوڑیو (۲۵) تے وہ ہی ہے جس نے

خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا ؕ وَكَانَ رَبُّكَ

آدمی ناں پانٔی تیں پیدا کیّو فر اس ناں خاندان آلو تے سریج آلو بنایو؛ تے تھارو رب

قَدِيْرًا ۝ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ

بڑی قدرت آلو ہے تے یہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے انھاں غی عبادت کریں جہڑا انھاں ناں نہ کجھ نفعو پہچا سکیں

وَلَا يَضُرُّهُمْ ؕ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيْرًا ۝ وَمَآ اَرْسَلْنٰكَ

تے نہ کجھ نقصان پہچا سکیں؛ اور کافر تے اپنّاں رب غی مخالفت ماں بڑو زور مارے (۲۶) تے (اے نبیؐ) ہم نے تم

اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ۝ قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ

بس خوشخبری دینڑ آلا تے ڈرسناڑ آلا بنا غے چلایا ہیں؛ تم فرمادیو: جے ہوں اس ور تھارا کولو کوئے مزوری نیہنہ منگتو

اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَّتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيْلًا ۝ وَتَوَكَّلْ

ور یاہ گل کہ جہڑو چاہوے وہ اپنّاں رب در (جانڑ غو) رستو نوڑ لئے تے تم اس جیتا رہنڑ آلا ور

عَلَى الْحَيِّ الَّذِيْ لَا يَمُوْتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ ؕ وَكَفٰى

پُہر وسو کرلیو! جس ناں کدے موت نیہنہ آسیں تے اس غی صفتاں ناڑ تسبیح کرو؛ وہ اپنّاں بنداں غاں

بِهٖ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ خَبِيْرًا ۝ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

گناہاں غی خبر رکھنڑ واسطے کافی ہے (۲۷) وہ جس نے اسماناں ناں تے

وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى

زمین ناں اور جو کجھ کائنات انھاں غے بشکار ہے سب ناں چھیاں دناں ماں پیدا کیّو فر اس نے عرش

الْعَرْشِ ۛ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيْرًا ۝ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ

ور تجلی فرمائی؛ وہ ''رحمن،، ہے تے تم اس غی شان کسے باخبر کولوں پچھ لیو؛ تے جسویلے انھاں ناں کہیو جئے

اسْجُدُوْا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوْا وَمَا الرَّحْمٰنُ ۗ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا

کہ (اللہ) ''رحمن،، ناں سجدو کرو! ویہہ کہینہ: ''رحمن،، کے ہے؟ کیوں! ہم اس ناں سجدو کراں جس واسطے تم ہم ناں حکم دیں

(۲۴) یعنی اللہ غی قدرت ماں یاہ گل تھی جے وہ ہر ایکنڑ بستی ماں اک کنّی نبی چلا چھوڑتو ور اس نے ایسو نیہنہ کیّو بلکہ اس نے دنیا جہان واسطے قیامت توڑی اک ہی رحمت عالم ﷺ چلا دتّا تے حکم دتو جے تم اِس قرآن غے ذریعے تے اس غا حکم غے مطابق اللہ غا دین واسطے اپنٔی ساری طاقت لا دیو۔

(۲۵) مِٹھّو تِس بجھانڑ آلو پانی نہراں، دریاواں، تے باولیاں غو پین آلو پانی ہے تے اُکڑو کرلو پانی سُمندر غو ہے یہ کیئیں جگہیں آپس ماں رلّیں جڑیں وی ہیں ور دواں غے بشکار کوئے اِسّو غیبی بنّوں ہے کہ میٹھا پانی غی وجہ تیں کرلو پانی مِٹھّو نیہنہ ہوتو تے کدے کرلا غی وجہ دتیں مِٹھّو کرلو نیہنہ ہوجاتو بلکہ لوکاں نے دُواں غا جُڑ غے چلنڑ غا وی اپنّاں تجربہ لکھیا ہیں جے کیئیں جگہیں مُچ دور توڑی دوئے رلڑ غے چلّیں ور پانی ماں کجھ فرق نیہنہ ہوتو۔

(۲٦) یعنی انسان غی پیدائش غو سلسلو اس ٹھنگ ور رکھیو جس ناڑ اس غا خاندانی، نسبی، تے ساہوری رشتیدار بنّیاں یہ ساریں اس غیں نعمت تے اس غی قدرت غیں نشانٔیں ہیں جھاں غو مطالبو یوہ تھو جے انسان اک اللہ غی عبادت تے بندگی کرتو ور انسان اپنّاں مہربان مالک ناں چھوڑ غے انھاں غی دَروَٹنی ور منہ رگڑے جِتوں کسے نفع نقصان غی قطعًا کائے امید نیہنہ بلکہ وہ اپنّاں مالک تیں منہ موڑ غے، اس در کنڈ پھیر غے شیطانی فوجاں ماں رلڑ جئے فر اللہ غا دین غی مخالفت ماں خوب زور مارے تے شیطان غی مدد کرے۔ یاہ کتنٔی غدّاری تے نافرمانی ہے! فائدو:- ﴿ظَهِيْرًا﴾ غا سلف تیں دو ترجمہ نقل ہویا ہیں ہم نے دواں غے مطابق تفسیر کی ہے، تے متن ماں حضرت شاہ ولی اللہؒ غو اور حاشیہ ور انھاں غا صاحبزاداں غو ترجمو لکھیو ہے۔

(۲۷) یعنی اے رحمت عالم ﷺ جہڑو تھاری گل نہ سُنٔے اس غی ذمّہ واری تھارے ور نیہنہ نہ اس ناڑ تھارو کجھ نقصان وہے جے کوئے تھاری تبلیغ نہ منّیں تھارو کم تے بس فرمانبرداراں ناں جنّت غی نعمتاں غی خوش خبری سنانٔی تے نافرماناں ناں دوزخ غاں عذاباں تیں اگاہ کرنو ہے باقی تم انھاں کولوں کجھ فیس یا مزوری تے منگتا ہی نیہنہ جے انھاں غا نہ منّنڑ ناڑ واہ بند ہو جئے غی۔ تھاری تاہنگ تے بس یا ہی ہے جے جہڑو چاہوے وہ اپنّاں رب غو رستو نوڑ لئے لہذا تم کسے غی مخالفت غی یا حمایت غی کجھ پرواہ نہ کرو نہ کسے فانی چیز ور پُہر وسو کرو بلکہ تم تے اُسے ذات غی ڈہئی نوڑو تے اُسے ور پُہر وسو کرو جہڑو زندو رہ غو جس ناں کدے موت نیہنہ آسیں۔ بس اسے غی تسبیح تے عبادت کرو وہ اپنّاں بنداں غاں گناہاں تیں خوب واقف ہے انھاں ناڑ وہ آپے مُک لئے غو۔

وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۩ تَبٰرَكَ الَّذِيْ جَعَلَ فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا
تے اس ناںؒ انھاں غی نفرت ماں ہور باہدو ہو جئے (٢٨) بڑی برکت آلی ہے واہ ذات جس نے اسمان ماں برج بنؔایا
وَّجَعَلَ فِيْهَا سِرٰجًا وَّقَمَرًا مُّنِيْرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ
تے اس نے اس ماں اک دیوّ اور چمکتو چن بنؔایو ؛ تے وہ ہی ہے جس نے رات تے
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ اَرَادَ اَنْ يَّذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ
تہاڑی ناں اک دوجا غے پچھے آنؔ آلی بنؔایو (یہ نصیحت غیں گل ہیں) اس واسطے جہڑو نصیحت حاصل کرنی چاہوے یا شکر
شُكُوْرًا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِيْنَ يَمْشُوْنَ عَلَى
کرنوں چاہوے (٢٩) اور اللہ تعالیٰ غا بندہ تے ویہہ ہیں جہڑا زمین ور
الْاَرْضِ هَوْنًا وَّاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجٰهِلُوْنَ قَالُوْا سَلٰمًا ﴿٦٣﴾
عاجزی ناںؒ ٹُریں تے جس گھڑی جاہل لوک انھاں ناںؒ تُھتھ کرن لگیں ویہہ سلام کہہ چھوڑیں
وَالَّذِيْنَ يَبِيْتُوْنَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَّقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِيْنَ
تے جہڑا اپنؔاں رب غے اگے سجدا تے قیام کرتاں رات گذاریں؛ تے ویہہ لوک جہڑا
يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ ۖ اِنَّ عَذَابَهَا
عرض کریں جے ربّا! توں دوزخ غو عذاب مھاراتیں دور رکھیئے! بیشک اس غو عذاب ہے ہی
كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَّمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِيْنَ
چمڑ جانؔ آلو ؛ واقعہ ہی جہنم مچ پھیڑو ٹھکانوں تے مندی جگہ ہے ؛ تے ویہہ لوک
اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ
کہ جسویلے ویہہ خرچ کریں تاں نہ فضول خرچی کریں اور نہ کنجوسی ناںؒ کم لیں بلکہ اس غے بشکار
ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾ وَالَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا
ٹھیک (اعتدال ور) ریہنہ ؛ تے ویہہ لوک جہڑا اللہ تعالیٰ غے ناںؒ کسے دوجا معبود غی عبادت نیہنہ
اٰخَرَ وَلَا يَقْتُلُوْنَ النَّفْسَ الَّتِيْ حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ
کرتا تے جس جان ناں اللہ نے مارنوں حرام کیوّ ہے ویہہ اس ناں قتل نیہنہ کرتا ور ''حق،، ور

(٢٨) یعنی جہڑو اتنؔی بڑی قدرت غو مالک ہے وہ بنداں غاں گناہاں تیں واقف کیوں نیہنہ ہوسیں! وہ مُچ مہربان ہے ور یہ مشرک اس غی کے قدر جانؔیں اُس غا بارہ ماں تے اے مخاطب! توں کسے خبر رکھنؔ آلا کولوں ہی پچُھ!! تے اُس غا بارہ ماں سب تیں زیادہ خبر رکھنؔ آلو تے وہ آپے ہی ہے جس غو پتو بنداں ناں اُس غی کتاباں تے اس غاں نبیاں غے ذریعہ لگے مشرک اس غی کے قدر جانؔیں انھاں ناں تے جد اُس مُچ مہربان رحمٰن اگے سجدو کرن واسطے کہیو جئے تے یہ بڑی نفرت ناںؒ اَیانا بنؔ غے پچھیں وہ رحمٰن کون ہے؟ جس غے اگے ہمنؔاں سجدو کرن غو حکم ہے، فر ہور زیادہ نک چِھک غے کہنہ۔ اچھا تم جس واسطے حکم دئیں غا ہم اُس ناں سجدو کرن لگ جاں غا بالکل نیہہ! اس را انھاں غی نفرت تے تَراہنؔ ماں ہور باھدو ہو جئے۔

(٢٩) یعنی اسمان ماں دیہنہ غو یوہ پخْتو دیوّ تے یوہ چمکتّو چنؔ تے یہ بڑا بڑا تارہ تے رات تہاڑی غو اک دوجا غے اگے پچھے آنو یہ سارا اُس غی قدرت غا نظارہ ہیں جھاں غو اک بڑو مقصد یوہ ہے جے اُس غا بندہ اِس نظام ماں غور کر غے نصیحت حاصل کریں تے اپنؔاں مالک ناں سیانؔیں فر اُس غو شکر ادا کریں تے اُس غی عبادت کریں اور اُس غا شکر گذار بندہ بنؔ جئیں۔ جس را کہ اگے اُس غاں شکر گذار فرمانبردار بنداں غو ذکر ہے۔

وَلَا يَزْنُوْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ۞ يُّضٰعَفْ

تے ویہہ بدکاری نیہنہ کرتا (۳۰) تے جھڑو یہ کم کرے غو وہ بڑا عذاب ماں جا پُوے غو؛ قیامت غے

لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيْهٖ مُهَانًا ۞ اِلَّا

تہاڑے اس ناں دونوں عذاب وہے غو تے وہ سدا اسّے ماں ذلیل ہو غے پیورہ غو (۳۱) ور

مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ

جس نے توبہ کرلی تے وہ ایمان لے آیو اور اس نے نیک عمل کیّا اساں لوکاں غی تے بدیاں

اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنٰتٍ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۞ وَمَنْ

ناں (وی) اللہ تعالیٰ نیکیاں ناں بٹا چھوڑے؛ تے اللہ تعالیٰ بہت بخشن آلو مچ مہربان ہے؛ اور جھڑو

تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهٗ يَتُوْبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا ۞ وَ

توبہ کر غے نیک عمل کرے وہ تے حقیقت ماں اللہ تعالیٰ در ہی مڑ جئے (۳۲) تے

الَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ ۙ وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا كِرَامًا ۞

جھڑا چُھوٹھی گواہی نیہنہ دیتا تے جد کسے بیہودہ چیز کولوں لنگیں تاں بزرگی نال لنگ جیں

وَالَّذِيْنَ اِذَا ذُكِّرُوْا بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوْا عَلَيْهَا صُمًّا

تے ویہہ لوک جسویلے انھاں ناں ان غا رب غی آیتاں ناں سمجھایو جئے تاں ویہہ انھاں ور ڈورا تے

وَّعُمْيَانًا ۞ وَالَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ

انّاں ہو غے نیہنہ ٹھہ پیتا؛ تے جھڑا دعا منگیں جے اے مھاریا ربّا! توں ہم ناں مھاری

اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَّاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِيْنَ

بیویاں تے مھاری اولاد غی طرفوں اکھاں غو ٹھنڈیار نصیب فرما! تے توں ہم ناں پرہیز گاراں غو

اِمَامًا ۞ اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوْا وَيُلَقَّوْنَ

پیشوابنا دے (۳۳) انھاں ہی لوکاں ناں انھاں غا صبر غے بدلے جنت ماں اپلی منزل لبھے غی تے ات دعا

فِيْهَا تَحِيَّةً وَّسَلٰمًا ۞ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا

اور سلام نال انھاں غو استقبال کیّو جئے غو؛ اس ماں ویہہ ہمیشاں ریہنہ غا، واہ کتنی ہی سوہنی رہن غی

(۳۰) اللہ تعالیٰ غاں شکرگذار تے فرمانبردار بنداں غیں صفت بیان ہو رہئی ہیں، تے اللہ تعالیٰ انھاں ناں اپناں خاص بندا ﴿عِبَادُ الرَّحْمٰنِ﴾ فرمارہیو ہے۔ اِت انھاں غیں تیراں صفت بیان ہوئیں ہیں جھاں بچوں اِت توڑی ناؤں صفت ہوگئی ہیں۔ پہلی صفت تے انھاں غو بندو ہٹوں ہی ہے جے ویہہ اپنی ہر اک تا ہنگ ہر اک خیال، عقیدو تے عمل سب کجھ اللہ غی مرضی غے تابع بنا غے اُس غا فرمانبردار بند بن جیئں۔ (۲) ویہہ زمین ماں تکبر نیہنہ کرتا اکڑتا نیہنہ، بڈیار نیہنہ دستا بلکہ فرمانبردار بندا بن غے عاجزی ناں ٹُریں۔ (۳) ویہہ بے علم جاہل لوکاں ناں یا جاہل پونوں کرن آلاں تے تہتھ کرن آلاں ناں تہتھ نیہنہ کرتا بلکہ انھاں غا جاہل پونا غا جواب ماں سلامتی غی گل کر غے اپنو پلو چھڑ کالیں۔ (۴) ویہہ اسا بنداویں جے جس ویلے رات اپنی اندھیرا غی چھپری تان لئے تے لوک مٹھی نیند مست ہو غے سو جیئں اُس ویلے ویہہ اپناں مالک اگے سجدا کرتاں تے قیام کرتاں رات گذاریں۔ (۵) ویہہ اپنی عبادت ور مان نیہنہ کرتا بلکہ عبادت کر کر غے وی آخرت غا عذاب تیں تے محشر غا لیکھا تیں ڈرتا ریہنہ دوزخ غا عذاب تیں بچن واسطے ہر ویلے اپنا مالک اگے چھولی اڈی رکھیں (۶) ویہہ نہ تے فضول خرچی کریں تے نہ کنجوسی کریں بلکہ بشکار غی اک درمیانی چال ور ریہنہ یعنی نہ ضرورت تیں بدھ خرچ کریں نہ ناجائز کماں ماں اپنی کمائی لاویں تے جت جائز کم ماں خرچ کرنوں وہے یا اللہ غا رستہ ماں دیٹوں وہے اُت بالکل صرفو نیہنہ کرتا (۷) ویہہ اک ایکلا اللہ غو بُو وُ نوڑ غے رکھیں تے اُس غے نال کسے راغو شرک نیہنہ کرتا (۸) ویہہ کسے ناں ناحق قتل نیہنہ کرتا تے برحق قتل صرف پنج قسم غا ہیں (الف) قتل غا بدلا ماں قتل (ب) مُرتد غو قتل (ج) اس آدمی غو قتل جھڑو شادی شدہ ہو غے بدکاری کرے فر بدکاری غا ثبوت تیں بعد پتھر مار مار غے ماریو جئے (د) اسلامی حکومت ماں سَن مارن آلاں ڈاکوواں غو قتل (ھ) جہاد ماں مقابلہ ور آن آلاں کافراں غو قتل۔ (۹) ویہہ زناء جسی بے حیائی تے بدکاری نیہنہ کرتا۔

(۳۱) یعنی جھڑو شرک، قتل تے بدکاری جسا یہ پھیڑا کم کرے وہ بڑا گناہ تے عذاب ماں جا پیو۔ قیامت غے تہاڑے اسا شخص ناں کفر غے نال نال گناہ کرن ور دونوں عذاب دتو جئے غو جس ماں وہ ذلیل ہو غے سَدا ہی پیورہ غو۔

(۳۲) اِت دو واری توبہ غو ذکر ہے، جس غا بارہ ماں مفسّر فرماویں جے پہلاں مشرک تے کافر غی توبہ غو ذکر ہے جے جھڑو شرک، کفر تیں توبہ کر غے تے ایمان قبول کر غے فر نیک عمل کرے غو خدا انھاں غی بدیاں ناں نیکیاں ناں بٹا چھوڑے غو یعنی جھڑو اعمال ناموں گناہاں ناں پھریو و تھوہُن اِس ماں نیکیں ہی نیکیں لکھیں جیئں غیں۔ تے اللہ اپنی شانِ رحیمی تے غفوری ناں پشلیں ساریں خطا معاف کر چھوڑے غو!! تے بعد ماں ایمان آلاں غی توبہ غو ذکر ہے جھاں تیں قتل تے بدکاری جسا بڑا بڑا گناہ ہو جیئں فر ویہہ سچا دل ناں اللہ تعالیٰ غی بارگاہ ماں توبہ کر غے تے نیک عمل کر غے اپنی فرمانبرداری غو ثبوت دیں ویہہ واقعہ ہی اللہ در ہی مُڑ جیئں جھاں غی وہ ضرور توبہ قبول کرلے۔

(۳۳) یوہ چار باقی صفتاں غو بیان ہے (۱۰) ویہہ ''رحمٰن غا بندا'' چُھوٹھ، باطل تے گناہگاری غیاں مجلساں ماں کدے نیہنہ جاتا نہ آپ کدے کوڑ ماریں نہ چُھوٹھی گواہیں دیئں۔ (۱۱) بے ہودہ تے لغو مجلساں کولوں کدے چان چک انھاں ناں لنگنوں ہی پے جئے تاں وی اس مجلس تیں اپنا آپ ناں بچا غے عزت تے بزرگی ناں لنگ جیئں نہ اپنی بزرگی ور مان کریں تے نہ اس مجلس ماں شامل وہیں (۱۲) اللہ غاں خاص بنداں غی اک صفت یاہ وہے جے جد انھاں ناں اللہ تعالیٰ غیں آیت پڑھ غے نصیحت کی جئے ویہہ انھاں ور ڈورا تے انّا ہو غے نیہنہ ٹھہ پیتا بلکہ ویہہ انھاں ور دل ناں غور کر غے سمجھیں تے فر انھاں ور عمل کر غے اپنی فرمانبرداری غو ثبوت دیں (۱۳) نیک بندا غی آخری یاہ صفت بیان فرمائی جے ویہہ آپ ہی نیک بن غے نیہنہ بہیں جاتا بلکہ انھاں غی تا ہنگ وہے جے مھاریں بیویں تے مھاری اولاد، سگوں

مھاری ساری لَہڑی ہی نیک ہو جئے فر ہم پرہیز گاراں غا امام بنڑ جاں۔ اس واسطے ویہہ اپنڑاں مالک اگے دعا منگتا ریہنہ جے ربا! توں ہمناں مھاری بیویاں تے مھاری اولادغی طرفوں اکھاں غو ٹھنڈ یار نصیب فرما۔

(۳۴) اللہ غا خاص نیک بنداں غی نیکی تے صبر غو بدلو بیان ہو رہیو ہے جے انھاں واسطے جنت غا اچّا اچّا محل تے اُپلیں منزل ویں غیں رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں جے جنت ماں اللہ غاں خاص مقرّب بنداں غا اچّا محل ویں غا ویہہ عام جنتیاں ناں اس رادِسّیں غا جس را دنیا ماں زمین آلا تاراں ناں تکیں (بخاری مسلم) فر جنت ماں فرشتہ سلام تے دعا نالڑ انھاں غو اسقبال کریں غا تے انھاں ناں لینڑ آویں غا تے ویہہ سدا جنّت ماں ہی ریہنہ غا سبحان اللہ! واہ رہنڑ بسنڑ غی کسی سُہنی جگہ ہے۔

(۳۵) یعنی نیکی بدی غیں ساریں گل تے انھاں غو بکھرو بکھرو نتیجو تے کھول کھول بیان کر دتو گیو ہے ہمنڑ جیکدے مشرک اللہ تعالیٰ غی عبادت نہ کریں تاں اللہ ناں انھاں غی کجھ پرواہ نیہنہ۔ نہ خدا غے نزدیک انھاں غی کجھ قدر قیمت ہے کیونجے انسان غی قدر تے اپنڑا مالک غی عبادت نالڑ ہی ہے باقی جہڑا مشرک خدا ناں منتاں ہی نیہنہ تے اُس غا دین ناں چُھوٹھ کیہنہ انھاں واسطے دوزخ غو عذاب گاٹا غو ہار بن جئے غو جہڑو انھاں ناں کدے نیہنہ چھوڑسیں۔

سورت الفرقان غی تفسیر اللہ تعالیٰ غا فضل تے احسان نالڑ اج ۲۵ مارچ ۲۰۰۱ء مطابق ۲۹ ذی الحجہ ۱۴۲۱ھ اتار آنے تہاڑے زندان کوٹ بھلوال غی اسیری ماں مکمل ہوئی۔

(۱) آیت ۲۲۴ ماں مشرکاں غا اِس الزام غو جواب دیتاں جے یوہ قرآن شاعری ہے فرمایو ہے جے شاعراں غے پچھے تے گمراہ لوک ہی چلیں جد کہ قرآن ور ایمان لیان آلا صحابہء کرامؓ غی نیکو کاری، عدل انصاف تے سُچّا کردار اور اُچّا اخلاق ناں مشرک وی منٖیں فر یوہ قرآن شاعری کس را ہو سکے!! اسے ور سورت پاک غو ناں ''سورتِ شعرٰی'' ہے یاہ سورت پاک وی مکّی ہے۔ حضرتِ عبداللہ ابنِ عباسؓ فرمانویں جے پہلاں سورت ''طٰــہٰ'' نازل ہوئی فِر سورت واقعہ تے فِر یاہ سورت شعرٰی (روح المعانی)۔ سورت طٰــہٰ غا بارہ ماں یاہ گل پہلاں ہی گذر گئی ہے جے واہ حضرت عمرِ فاروقؓ غا اسلام قبول کرن تیں پہلاں نازل ہوئی تھی اس غو مطلب یوہ ہے جے یاہ سورت پاک اسے واقعہ غے نیڑے نیڑے نازل ہوئی ہے۔ سورت پاک غا پہلا رکوع ماں مشرکاں غا ضِدی پونڑا غو بیان ہے جے رحمتِ عالم ﷺ تے اِس ہُڑک ماں اپنٖی جان گالڑ رہیا ہیں جے لوک کس را ایمان قبول کر غے دوزخ غا عذاب تیں بچ جیئں ور مشرک لوک دین ناں ہاسی مخول بنا غے اپنٖوں پچھو چھڑ کانویں تے نَواں نَواں معجزاں غو مطالبو کریں اس تیں بعد دس رکوع توڑی حضرتِ موسیٰؑ، حضرتِ ابراہیمؑ، حضرتِ نوحؑ، حضرتِ ہودؑ حضرتِ صالحؑ، حضرتِ لوطؑ، تے حضرتِ شعیبؑ غا دور غاں کافراں غو ذکر غے یاہ گل سمجھائی ہے جے کافراں غو ضِدی تے نمور پونٖوں ہر دور ماں اکّو ہی رہیو ہے ویہہ ہر دور ماں اللہ غا دین غی تے اس غاں نبیاں غی ہاسی مخول ہی بناتا رہیا ہیں تے اسے رانواں نواں معجزاں غو مطالبو کرتا رہیا ہیں ور معجزا تک غے کدے ایمان نیہنہ لیایا جس غو مطلب یوہ ہے جے اگر مکّہ غاں مشرکاں ناں وی انھان غی مانگ غا معجزہ دس دتا جئیں تاں وی یہ ایمان قبول نیہنہ کرسیں بلکہ فِر تے پشلاں کافراں ہاروں ہی خدا غا عذاب نالڑ ملیا میٹ کر دتا جئیں غا۔ اس غے نالڑ نبیاں غا اس ذکر تیں اس گل وی غو پتو لگے جے ہر دور ماں نبیاں غی تعلیم تے انھاں غی دعوت غو انداز واِکّو تھو اس ماں مشرکاں واسطے یوہ دَبکا بلکہ دَرڑتے تھمکی وی ہے جے جیکدے ہُنڑ وی تم باز نیہنہ آتا تاں پشلاں نافرماناں ہاروں بربادی واسطے تیار رہوتے ایمان آلاں واسطے خوشخبری وی ہے جے جیت چھیکڑ حق ہی غی وہے آخر ماں پوری سورت ور تبصرو کرتاں قرآن غو کلامِ خدا ہونٖوں بیان کیّو گیو ہے۔

وَّمُقَامًا ۝ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ

تے بسن غی جگہ ہے (۳۴) تم فرمادیو: جے میرا رب ناں تھاری کجھ پرواہ نیہنہ جیکدے تم اس غی عبادت نہ کریں

فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ۝

تم نے تے اس غاں حکماں غو انکار کر دتو ہے ہمنڑ اس غی سزا (تمناں) پھکتنی ہی پُوے غی (۳۵)

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَتَانِ وَسَبْعٌ وَعِشْرُونَ آيَةً وَإِحْدَى عَشْرَةَ رُكُوعًا

سورت شعراء مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں دوسوستائی آیت اور یاراں رکوع ہیں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں نالڑ جہڑو بے بہا مہربان بچ رحم آلو ہے

طٰسٓمّٓ ۝ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝ لَعَلَّكَ

(۱) یہ واضحہ کتاب غیں آیت ہیں؛ (اے نبیؐ) تم شاید اس غم ماں

بَاخِعٌ نَّفْسَكَ اَلَّا يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ۝ اِنْ نَّشَاْ

اپنٖی جان ہی گال چھوڑیں غا جے یہ ایمان کیوں نیہنہ لیاتا! جیکدے ہم چاہواں تاں

نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ

ہم انھاں ور اسمان تیں اسی نشانٖی نازل کر دئیاں کہ اس غے اگے انھاں غیں گردن

لَهَا خٰضِعِيْنَ ۝ وَمَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمٰنِ

نیویں ہو غے رہ جیں؛ تے انھاں کونے اللہ تعالیٰ غی طرفوں جہڑی وی نویں نصیحت

مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوْا عَنْهُ مُعْرِضِيْنَ ۝ فَقَدْ كَذَّبُوْا

آوے یہ اس تیں منہ موڑ ہی لیں؛ انھاں نے چُھوٹھو کہہ دتو ہے

فَسَيَاْتِيْهِمْ اَنْۢبٰٓؤُا مَا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ۝ اَوَلَمْ يَرَوْا

ہمنڑ تاولا ہی انھاں غے سامنٖے اس غی حقیقت آجئے غی جس غی یہ ہاسی بناویں تھا (۲) کیوں! یہ زمین در

اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ ۝ اِنَّ

نیہنہ دیکھتا! کہ ہم نے اس ماں ہر قسم غیں کتنی ہی کاری کاری غیں چیز پیدا کیں ہیں؛ یقیناً

فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝٨ وَاِنَّ

اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھا ماں بچ لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛ تے بیشک

رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝٩ وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوْسٰٓى

تھارو رب ہی غالب (تے) بچ رحم کرن آلو ہے (۳) تے جسویلے تھارا رب نے موسیٰؑ ناں اواز دتی

اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝١٠ قَوْمَ فِرْعَوْنَ ؕ اَلَا يَتَّقُوْنَ ۝١١

جے تم ظالم لوکاں کوئے جاؤ ! (یعنی) فرعون غی قوم کوئے کیوں! ویہہ لوک ڈرتا نیہنہ !

قَالَ رَبِّ اِنِّىْۤ اَخَافُ اَنْ يُّكَذِّبُوْنِ ۝١٢ وَيَضِيْقُ

موسیٰؑ نے عرض کی : اے میریا ربا! مناں ڈر ہے کہ ویہہ مناں چھوٹھو کہہ دیں غا ؛ تے میرو سینوں

صَدْرِىْ وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِىْ فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُوْنَ ۝١٣

تنگ ہو رہیو ہے نالے میری زبان نیہنہ چلتی لہٰذا توں ہارونؑ در وی (وحی) پیج

وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنْۢبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَّقْتُلُوْنِ ۝١٤ قَالَ

تے میرے اُپران لوکاں غے نزدیک اک جرم وی ہے اس گلوں ہوں ڈروں کہ ویہہ مناں قتل نہ کر چھوڑیں ؛ اللہ

كَلَّا ۚ فَاذْهَبَا بِاٰيٰتِنَاۤ اِنَّا مَعَكُمْ مُّسْتَمِعُوْنَ ۝١٥ فَاْتِيَا

نے فرمایو : بالکل نیہنہ ! تم دوئے مھاری نشانئیں لے غے جاؤ ! ہم تھارے ناں سن رہیا ہاں ؛ بس تم دوئے

فِرْعَوْنَ فَقُوْلَاۤ اِنَّا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝١٦ اَنْ اَرْسِلْ

فرعون کوئے جاؤ ! تے تم کہو جے ہم ساراں جہاناں غا پالنہار غا چلایا وا ہاں جے توں بنی اسرائیل

مَعَنَا بَنِىْۤ اِسْرَآءِيْلَ ۝١٧ قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِيْنَا وَلِيْدًا وَّ

ناں مھارے ناں جان دے (۴) فرعون نے کہیو : کیوں! ہم نے تناں نِکاں ہوتاں نیہنہ پالیو تھو ! تے

لَبِثْتَ فِيْنَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِيْنَ ۝١٨ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ

توں مھارے کوئے اپنی عمر غا کئیں سال نیہنہ رہیو ؟ تے تیں اپنوں وہ کم کیو

الَّتِىْ فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ۝١٩ قَالَ فَعَلْتُهَاۤ

جہڑو تیں کیو تھو تے توں بڑو ناشکرو ہے (۵) موسیٰؑ نے فرمایو : ہاں ! وہ کم میرے تیں ہو گیو تھو

(۲) انھاں آیتاں ماں رحمتِ عالم ﷺ غی انسانی ہمدردی غا مقابلہ ماں ، شرکاں غو جاہل پونوں بیان ہوو و ہے جے اک پاسے اللہ تعالیٰ نے اپناں حبیب ﷺ ناں اِسو دل عطا کیو جہڑو ہر ویلے اس گل ور دُکھیا تے پریشان ہے جے یہ لوک ایمان لیا غے اپناں آپ ناں دوزخ غا عذاب تیں کیوں نیہنہ بچاتا حضرت غو یوہ غم اتنوں زیادہ ہے کہ اللہ پاک آپے فرماوے جے "خورے تم اس غم ماں اپنی جان ہی گال چھوڑیں غا جے یہ لوک ایمان کیوں نیہنہ لیا تا" یعنی تمناں انھاں پچھے اتنوں غم کرن غی لوڑ نیہنہ ۔ فر فرمایو جے ہدایت تے گمراہی انھاں غا اختیار غیں چیز ہیں نیہنہ تے اللہ تعالیٰ واسطے تے اس ماں وی کجھ اوکھت نیہنہ تھی جے وہ اسمان تیں اِسی نشانی نازل کر دیتو جسناں دیکھتاں ہی ہر اک ایمان لے آتو ، ہر ایکن غی گردن نیویں ہو جاتی ور یاہ اس غی حکمت نیہنہ وہ یاہی چاہوے جے ہدایت تے گمراہی غا دوئے رستا صاف بیان کر دتا جئیں فر آدمی غی مرضی وہ کہڑو رستو نوڑے ۔ دوجے پاسے رحمتِ عالم ﷺ غی انسانی ہمدردی غا مقابلہ ماں مشرکاں غو نمور پونوں دیکھو جے اللہ رحمٰن جد وی اپنی رحمت ناں انھاں ور کائے نصیحت آلی گل نازک کرے تے انھاں ناں اللہ غو کلام سنایو جئے یہ فٹ اس تیں مُنہ موڑ لیں بلکہ اس ناں چُھوٹھ کہہ غے اس غو مخول بنان لگ جئیں خیر ! انھان نے آیتاں ناں چُھوٹھیں کہن تے اُن غو مخول بنان غو اپنوں کم کر لیو ہے ہُن تاولاں ہی انھاں غاں کرتوتاں غو نتیجو سامنے آ جئے غو ، یہ جس خدائی عذاب غیں ہاسی اُڈانویں بس تاولاں ہی اُس غی حقیقت انھاں غے سامنے آ جئے غی ۔

(۳) یعنی جس نے اللہ غیں قدرت غیں نشانئیں تکنیں ویں اس واسطے ہر پاسے نشانئیں ہی نشانئیں ہیں زمین ور ہی غور کر لیو اللہ تعالیٰ مٹی غی اک مٹھی تیں کس را قسم قسم غیں چیز پیدا فرماوے ۔ قسم قسم غا اناج ، میوا تے بیل بوٹاں غی کسی پُھل کھِلی لا دیئے ۔ کیوں ! اس ماں اس گل غی نشانی نیہنہ جے اس کائنات غی کنڈ ور اک زبردست طاقت آلی ہستی ہے تے اُسے غی قدرت تے اسے غا حکم ناں یوہ نظام چل رہیو ہے ! بے شک اس ماں اللہ غی قدرت غی نشانی ہے ور متا لوک ویہہ ہیں جہڑا کائے گل مننی چاہتا ہی نیہنہ ! انھاں نا فرماناں غاں کرتوتاں غو تقاضو تے یوہ ہے جے یہ فٹ ملیا میٹ کر دتا جئیں تے اللہ تعالیٰ ناں اس غی قدرت وی ہے کیونجے وہ ہر چیز ور غالب ہے ور وہ رحیم وی ہے اس گلوں وہ اپنی رحمت ناں مجرماں ناں باز آ جان تے توبہ کرن غو ہور ہور موقعو عطا فرما دئے ۔

(۴) حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو قصو اس تیں پہلاں سورت اعراف پارہ ۹ تے سورت طٰـہٰ ماں تفصیل ناں گذر گیو ہے اِت وی گل اتوں چھوئی جا رہئی ہے جے جد حضرتِ موسیٰؑ اپنوں ٹبر لے غے مَدین تیں واپس مِصر آ رہیا تھا رستہ ماں اگ غی لوڑ پئی اور انھاں ناں اک نکّہ ور اگ دِسی تھی جِت جا غے اللہ غی تجلی غو دیدار ہوو و تھو اُتے ہی یاہ وحی نازل ہوئی تھی جے تم فرعون تے اس غی قوم کوئے جاؤ تے اس ناں خدا غا عذاب تیں ڈراؤ ! اس ور حضرتِ موسیٰؑ نے عرض کی جے میرو دل تنگ ہو رہیو ہے یعنی اس کم واسطے میرو سینوں کھول دے نالے میری زبان چلتی نیہنہ توں مِناں صاف صاف تقریر کرن غی توفیق عطا فرما تے اس کم ماں حضرتِ ہارونؑ ناں وی میرے ناں کر دے انھاں ناں وی نبوت عطا فرما دے ۔ اللہ نے یہ ساریں دعا قبول فرما لیں جس را کہ سورت طٰـــہٰ ماں ہے ۔ اس موقعہ ور حضرت موسیٰؑ ناں وہ قطبی غو قتل یاد آ جئے جس غی وجہ تیں انھاں نے مصر چھوڑیو تھو ویہہ عرض کریں جے مناں ڈر ہے جے ویہہ کِدے میرو قتل غو پلان نہ بنا لیں ۔ اللہ تعالیٰ نے فرمایو اسو کدے نیہنہ ہوسیں تھارے کوئے میرا دتا وا معجزہ ہیں فر میری مدد تھارے ناں ہے تمناں کوئے خطرو نیہنہ تم جاؤ تے فرعون نا دسّو جے ہوں جہاناں غا پروردگار اللہ غو قاصد ہوں تے رسول ہوں توں بنی اسرائیل ناں میرے ناں جان دے ۔

إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

تے اسویلے ہوں غلطی ماں تھو ؛ فر ہوں تم لوکاں تیں ڈر غے تھارے کولوں نس گیو

فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾

فر میرا رب نے متّاں سمجھ تے علم عطا فرمایو اور متّاں پیغمبراں ماں شامل کر دتو

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾

تے یوہ وی کوئے احسان ہے جہڑو توں میرے ور رکھ رہیو ہے جے تیں (ساری) بنی اسرائیل قوم غلام بنائی وی ہے (٦)

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ

فرعون بولیو : جہاناں غو پالنہار کے (چیز) ہے ؟ موسیٰؑ نے فرمایو: وہ اسماناں غو

وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُم مُّوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ

تے زمین غو اور جو کجھ انھاں دواں غے بشکار ہے سب غو رب ہے جیکر تم یقین کرن آلا ہیں؛ اس نے اپنے آس پاس غا

حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾

لوکاں ناں کہیو : کیوں رے! تم سنّٹا نیہنہ! موسیٰؑ نے فرمایو: وہ تھارو وی رب ہے تے تھاراں پشلاں باپ دادا غو وی رب ہے

قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾ قَالَ

فرعون بولیو: (لوکو!) تھارو یوہ رسول جہڑو تھارا در چلایو گیو ہے یوہ تے سدائی ہے ؛ موسیٰؑ نے فرمایو:

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

وہ ہی چڑھدا تے لہندا غو اور انھاں غے بشکار غیاں ساریاں چیزاں غو رب ہے جیکر تم سمجھیں

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ

فرعون نے کہیو : جیکدے تیں میرے تیں سوا کسے ہور ناں معبود بنایو تاں ہوں تنّاں قید ماں

الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ

سٹ چھوڑوں غو (٧) موسیٰؑ نے فرمایو: پہانویں ہوں تیرے کولے کائے واضحہ چیز لیاؤں (تانوی!) فرعون بولیو:

فَأْتِ بِهِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ

تاں واہ پیش کرو جیکر تم سچا ہیں ؛ فر انھاں نے اپنی سوہٹی (زمین ور) سٹّی

(٥) حضرتِ موسیٰؑ اللہ غا حکم غے مطابق فرعون کولے پجھ گیا اور اس ناں صاف صاف پیغام دتو مگر فرعون حضرتِ موسیٰؑ غی صاف گل غو سدّ و جواب دین غے بجائے مہناں مارن لگ گیو جے کل توڑی توں مھارے بشکار اک ننّو جیئو بچّو تھو ہم تنّاں پالن رہیا تھا تے توں اپنی زندگی غا کیئں سال مھارے کولے رہیو تھو ہمنے تیرے اُپرچ احسان کیا ور تیں مھاری ناشکری کی تے واہ کھٹی کی جہڑی کہ تیں کی ! یعنی قبطی ناں قتل کیو فر اج چان چک ہی نبی بن غے کیئاں تیں آ گیو!! فائدو ﴿كَافِرِينَ﴾ غو ترجموں حضرتِ ابن عباس نے ناشکرو کیّو ہے (ابن جریر)

(٦) حضرتِ موسیٰؑ جواب دیں جے ٹھیک ہے وہ بندو میرے ہتھوں مر گیو تھو، ور میں چِتے غے قتل کرن واسطے تے اس ناں مُکّو نیہنہ ما ریو تھو وہ تے اَن پہالن غلطی نال قتل ہو گیو۔ فر تھارا ظلم غا ڈر تیں ہوں ہجرت کر غے مدیَن چلو گیو جت اللہ نے مناں نبوت تے رسالت عطا فرمائی اور اپنوں نبی بنا یو ہن اس ماں تعجب یا حرانگی آلی کہڑی گل ہے! اور توں کجھ تے شرم کر! تنّا یاہ گل تے یاد رہئی ہے جے تیں میری پرورش کی تھی ور توں یاہ گل کیوں پُہل گیو جے ہوں تیرے کولے پجیو کس راتھو جے کدے تو میری قوم غا بچاں ناں قتل نہ کرواتو تاں میری والدہ متّاں دریاماں نہ سٹّتی ہوں تیرے کولے وی نہ پجتو فر میری پرورش غو احسان تے توں میرے اوپر چاہڑے ور جہڑی ساری بنی اسرائلی قوم تیں غلام بنائی وی ہے واہ گل تناں بسر گئی!

(٧) فرعون تے بڑو سیانوں بن غے مہناں مارے تھو ور حضرتِ موسیٰؑ غا جواب ور وہ ٹاٹرے گیو تے فٹ گل غو موضوع بدلان واسطے ان جان بن غے کہن لگو جے رب العلمین کے چیز ہے!! جس غی طرفوں تم رسول بن غے آیا ہیں حضرت نے جواب دتو جے یاہ کائے پچھن غی گل ہے! رب تے وہ ہی ہے جس نے زمین تے اسمان تے ساری کائنات بنائی۔ فرعون نے اپناں لوکاں ناں یاہ پٹی پڑھائی وی تھی جے رب تے ہوں ہی ہوں میرے تیں سوا تھارو کوئے معبود نیہنہ اس نے آس پاس غا لوکاں ناں تعجب نال کہلیو جے تم سنّٹا نیہنہ! دیکھو یوہ متّاں چھوڑ غے کسے ہور ناں رب منّے ور حضرتِ موسیٰؑ نے اس ناں سرت نیہنہ لین دتی تے فٹ فرمایو جے وہ ہی رب ہے جہڑو تھارو وی تے تھارا پشلاں (یعنی باپ دادا) غو وی رب ہے فرعون ناں خطرو ہو گیو جے کدے موسیٰؑ غی گل لوکاں غا دلاں ماں نہ بیس جے ؛ اسگلوں اس نے لوکاں ناں بے وقوف بنان واسطے کہیو جے یوہ بندو اصل ماں سدائی ہو گیو ہے نعوذ باللہ تاں ہی فاتری وی گل کرے ور نہ میرے تیں بجن ہور کون رب ہو سکے! اس ور حضرتِ موسیٰؑ نے فرمایو رب وہ ہے جہڑو لہتا چہڑتا (مشرق مغرب) غو مالک ہے یعنی جہڑو دیہنہ ناں چڑھدا ادا روں لیاوے لہتا در لے جے اس ماں اس گل دراشارو تھو جے جیکدے توں اپناں آپ ناں رب کہ تاں توں لہندا در کڈ لیا اس ور فرعون ٹھٹھن ٹھار ہو گیو اس کولے اس غو کوئے جواب نیہنہ تھو اسگلوں وہ بحث چھوڑ غے جاہل پوناں ور آ گیو تے تھمکیں دین لگ گیو جے جیکدے تیں میرے تیں سوا کوئے ہور خدا منّیوں تاں ہوں تنّاں قید کر چھوڑوں غو۔ واقعہ ہی فرعونی لوکاں کولے قید غیاں تھمکیاں تیں بجن کجھ نیہنہ تھو۔

فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ

تے واہ چاݨ چک ہی اک صاف اژدھو بݨ گئی؛ اور اپݨوں ہتھ کڈیو تے وہ اچانک دیکھݨ آلاں ناں چٹو

لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

چمکتو دِسݨ لگو (٨) فرعون نے اپݨے کوٹے غاں مقدماں ناں کہیو: یوہ تے واقعہ ہی ماہر جادوگر ہے

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾

یوہ اپݨاں جادو ناں تمناں تھارا ملک تیں کڈ دیݨوں چاہوے؛ ہݨ تھاری کے رائے ہے؟

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَابْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾

انھاں نے کہیو: اس ناں تے اس غا پہائی ناں (ذری) ٹھل دیو تے شہراں ماں کٹھا کرن آلا پہیج دیو

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ

جے ویہہ ساراں ماہر جادوگراں ناں تھارے کوٹے لے آویں؛ فر سارا جادوگر اک معین دن غا مقرر

مَعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا

وقت ماں جمع کیا؛ گیا تے لوکاں ناں کہیو گیو کیوں! تم کٹھا ویں غا؟ تانجے ہم

نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ

جادوگراں غا رستہ ور ہی چلاں جیکر ویہہ غالب آ جیں (٩) تے جسویلے جادوگر آ گیا

قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾

ویہہ فرعون ناں کہݨ لگا کہ جے ہم غالب آ گیا تاں ہم ناں انعام تے لبھے غو ناں؟

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ

فرعون نے کہیو: آہو! اور اسویلے تے تم میرا خاص درباریاں ماں شامل ہوجیں غا؛ موسیٰؑ نے ان جادوگراں ناں کہیو:

أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا

تم نے جو کجھ سٹݨوں ہے سٹ دیو؛ فر انھاں نے اپݨی رسیں تے سوہٹیں سٹ دتیں تے کہݨ لگا جے

بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْقَىٰ مُوسَىٰ عَصَاهُ

فرعون غی عزت غی قسم! بلاشبہ ہم ہی جِتاں غا؛ فر موسیٰؑ نے اپݨی سوہٹی سٹی

(٨) حضرتِ موسیٰؑ فرمانویں جے توں بحث چھوڑ غے تہمکیاں در کیوں جئے میرے کولوں اللہ غا پیغمبر ہوݨ غی کائے نشانی تے معجزو کیوں نیہنہ منگتو! جیکدے میرے کوٹے اللہ غی طرفوں صاف معجزو وہے جس ناں تک غے ہر ایکݨ ناں یقین ہوجئے کہ یہ اللہ غا نبی ہیں فر وی توں نمکرے غو؟ تے کیوں! فر وی تیرو یوہ ہی فیصلو رہ غو! فرعون ناں نتیجہ غو کے پتو تھو اس نے کہیو دسّو! جیکر سچا ہیں ور اللہ غی قدرت غی نشانی تکتاں ہی ساری آ کڑ مٹھی ہوگئی۔

(٩) سوہٹی غو تے ہتھ غا چمکݨ غو معجزو تک غے فرعون غو لک ٹٹ ہی گیو تھو ور اس نے تاولاں ہی سُرت سمھالی تے اک سیاسی چال بݨاݨ غی کوشش کی جے کسے را ملک غاں لوکاں ناں موسیٰؑ غے خلاف پہڑکاؤں فر اج غا سیاسی پکھنڈیاں ہاروں ہی اپݨاں درباری مقدماں تے دوجاں لوکاں ناں کہݨ لگو جے اصل ماں یوہ بڑو جادوگر ہے تے مناں خطرو اپݨی کرسی غو نیہنہ بلکہ سارا ملک تے ملک غاں بسنیکیاں واسطے خطرو ہے کیوں جے یوہ جادو غا زور ناں تمناں ملک تیں کڈ غے اِت قبضو کرݨوں چاہوے۔ حالانکہ ساری دنیا جاݨے جے کسے جادوگر نے جادو غا زور ور کِدے اک گٹھ زمین ور وی قبضو نیہنہ کیو۔ خیر! درباری تے سو کر غے درباری ہی وہیں ویہہ اپݨاں مقدم غے خلاف عقل غی کائے گل کد کر سکیں! انھاں نے کہیو کوئے پرواہ نیہنہ مھارا ملک ماں بڑا بڑا جادوگر ہیں ویہہ سارا کٹھا کر لیاں فر مقابلہ واسطے اک تہاڑو تے وقت مِتھ غے لوکاں ماں تماشو دیکھݨ غو اعلان کر دیاں! تے جد مھارا جادوگر جت غے غالب آ جیں غا اس ویلے لوک جادوگراں غے پچھے ہی چلݨ ور مجبور ہو جئیں غا تے موسیٰؑ غی گل کوئے نیہنہ من سیں۔

فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِينَ ﴿٤٦﴾

تے واہ چانڑ چک ہی انھاں غا بنڑایا واکوڑ ناں ننگلن لگ گئی ؛ اس ور جادوگر سجدہ ماں ٹھہ پیا

قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ

(تے) کہنڑ لگا جے ہم تے جہاناں غا پالنہار ور ایمان لے آیا؛ موسیٰؑ تے ہارونؑ غا رب ور! (۱۰) فرعون نے کہیو:

اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ

تم نے اس ناں من لیّو! اس توں پہلاں ہی کہ ہوں تمناں اجازت دیتو بلاشبہ یوہی تھارو وہ بڑو ہے جس نے تمناں

السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۚ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ

جادو سکھایو ہے تے تمناں اے ہنڑ ہی پتو لگ جئے غو ؛ ہوں ضرور تھارا ہتھ پیر پُٹھا پاسا تیں

مِّنْ خِلَافٍ وَّلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ ۖ

کپوا چھوڑوں غو تے تم ساراں ناں سولی ور ٹنگاؤں غو ؛ انھاں نے کہیو : کوئے ڈر نیہہ

إِنَّآ إِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَّغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا

ہم نے تے اپڑاں رب کولے ہی مڑ غے جانوں ہے ؛ ہم ناں امید ہے کہ مھارو رب مھاریں

خَطٰيٰنَآ أَنْ كُنَّآ أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ وَأَوْحَيْنَآ إِلٰى مُوسٰىٓ

خطا بخش دئے غو کیونجے ہم ساراں تیں مہرے ایمان لے آیا ہاں (۱۱) تے ہم نے موسیٰؑ ور وحی کی

أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِيٓ إِنَّكُمْ مُّتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي

جے تم میراں بنداں ناں راتو رات کڈ لے جاؤ! بیشک تھارو پچھو کیّو جئے غو؛ اس ور فرعون نے شہراں ماں

الْمَدَآئِنِ حٰشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾

کٹھا کرن آلا پہیج دتا ؛ کہ یہ لوک اک نکی جئی جماعت ہیں

وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حٰذِرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنٰهُمْ

تے یہ ہمناں لہر چاہڑ رہیا ہیں ؛ تے ہم سارا خطرہ آلی جماعت ہاں ؛ چھیکڑ ہم نے ویہہ باغاں بچوں

مِّنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُونٍ ﴿٥٧﴾ وَّكُنُوزٍ وَّمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾ كَذٰلِكَ ۖ

تے اماء پانیاں بچوں ؛ اور خزاناں بچوں تے کاری کاری غا گہراں بچوں کڈ چھوڑیا ؛ اسّے راہو وو

(۱۰) باطل حق ناں جتنی دبانڑ غیں کوشش کرے تے سازشاں غا جتناں جالنڑ بنڑیں خدا غی قدرت نالنڑ چھیکڑ وہ آپے اپڑا بنڑایا وا جالنڑ ماں پھس جئے فرعون غو وی یوہی حال ہو گیو پہلاں حضرت موسیٰؑ ناں کجھ لوک جانڑیں تھا ہُنڑ سارا ملک ماں اک ٹل مچ گئی جے اللہ غا اک سچّا بندا غا مقابلہ ماں جادوگراں نے اپڑی نہ صرف ہار من لئی بلکہ ویہہ ایمان لے آیا اس راہ ر اک بندا غا دل ماں ضرور حضرتِ موسیٰؑ ناں دیکھنڑ تے انھاں نالنڑ گل کرن تے انھاں غی دعوت سُنڑن غی تاہنگ پیدا ہو گئی وہے غی تے فرعون غا ویہ سارا سیاسی پخنڈ جے یوہ تمناں تھارا ملک تیں کڈ چھوڑے غو ہوا ہو گیا وہیں غا۔

(۱۱) فرعون ناں چنگی طرح پتو تھو جے موسیٰؑ مَسیں مدین تیں آیا ہیں تے انھاں غی کِدے جادوگراں نالنڑ ملاقات نیہہ ہوئی، ور فِر وی اس نے الزام لایو جے اصل ماں موسیٰؑ ہی تھارا گُرو تے اُستاذ ہیں ۔فر وہ حضرتِ موسیٰؑ ناں کجھ نیہہ کہتو کیونجے انھاں غی سوہٹی تے اس غی نظراں ماں ہے بلکہ تھکی چھڑی اِن نواں نواں مسلماناں ناں دیئے۔شائد اُس غو یوہ خیال وہے غو جے یہ نواں نواں مسلمان ہوا ہیں یہ سولی غا تے موت غا ڈر ور ایمان چھوڑ دیں غا اور اُس بد بخت ناں کے پتو تھو جے جس دل ماں ایمان اپڑوں گھر بنا لئے فر اس ماں ڈر خوف جُگی کوئے جگہ نیہہ رہتی بلکہ فر اس ناں اِس رستہ غا کنڈا تے تر سول پھُلاّں تیں زیادہ ارام دیں تے اِس رستہ ماں جان دیتاں اِس ناں جہڑی لذت آوے واہ جنت ماں جا غے وی نیہہ بِسرتی رحمتِ عالم ﷺ فرماویں جنت ماں پج غے کوئے بندو واپس دنیا ماں آن غی تاہنگ نیہہ کرسیں ور شہید شہادت غو مرتبو تک غے تاہنگ کرے غو جے کدے مناں واپس دنیا ماں جانڑ غی اجازت ہو جاتی تاں ہوں دس واری شہید ہو ہو غے فرزندہ ہوتو تے شہادت غی لذت حاصل کرتو (بخاری مسلم ملخصًا)

وَاَوْرَثْنٰهَا بَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ ۝ فَاَتْبَعُوْهُمْ مُّشْرِقِیْنَ ۝ فَلَمَّا

تے ہم نے ان چیزاں غا وارث بنی اسرائل بنا چھوڑیا(١٢) تے انھاں نے دیہنہ چڑھتاں ہی بنی اسرائل غو پچھو کیّو ؛فر

تَرَآءَ الْجَمْعٰنِ قَالَ اَصْحٰبُ مُوْسٰٓی اِنَّا لَمُدْرَكُوْنَ ۝ قَالَ

جسویلے دواں جماعتاں نے اک دوجی ناں دیکھیو موسیٰؑ غاں سنگیاں نے کہیو : کہ ہم تے پغڑیا گیا؛ موسیٰؑ نے فرمایو:

كَلَّا ۚ اِنَّ مَعِیَ رَبِّیْ سَیَهْدِیْنِ ۝ فَاَوْحَیْنَآ اِلٰی مُوْسٰٓی

بالکل نیہنہ ! یقیناً میرے ناںؔ میرو رب ہے وہ مناں ہُنّیں رستو دس دئےغو؛ اسویلے ہم نّے موسیٰؑ دروحی کی

اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْبَحْرَ ۖ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ

جے اپنٔی سوہٹی سمندر ور مارو فر سمندر پھٹ گیو تے پانٔی غو ہر اک حصو بہت بڑا پہاڑ

كَالطَّوْدِ الْعَظِیْمِ ۝ وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِیْنَ ۝ وَاَنْجَیْنَا

ہاروں ہوگیو ؛ تے اُت ہم دوجاں ناں وی نیڑے لے آیا ؛ تے ہم نّے موسیٰؑ اور

مُوْسٰی وَمَنْ مَّعَهٗٓ اَجْمَعِیْنَ ۝ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِیْنَ ۝

ان غا ناںؔ غا سارا بچا لیا ؛ فر دوجا ہم نّے غرق کر چھوڑیا ؛

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ۖ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ۝

یقیناً اس ماں بڑی نشانٔی ہے ور ان ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِیْزُ الرَّحِیْمُ ۝ وَاتْلُ عَلَیْهِمْ

تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (١٣) تے (اے نبیؐ) انھاں ناں ابراہیمؑ

نَبَاَ اِبْرٰهِیْمَ ۝ اِذْ قَالَ لِاَبِیْهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ ۝

غو قصو سناؤ! جسویلے انھاں نے اپناں باپ تے اپنٔی قوم ناں کہیو : جے تم کس چیز غی عبادت کریں؟

قَالُوْا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عٰكِفِیْنَ ۝ قَالَ هَلْ

انھاں نے کہیو : ہم بتاں غی پوجا کراں تے ہم انھاں ور ہی ڈٹ غے بیں گیاہاں؛ ابراہیمؑ نے فرمایو: کیوں!

یَسْمَعُوْنَكُمْ اِذْ تَدْعُوْنَ ۝ اَوْ یَنْفَعُوْنَكُمْ اَوْ یَضُرُّوْنَ ۝

یہ تھاریں اواز سُنیں جسویلے تم انھاں اگے فریاد کریں؛ یا ویہہ تمناں کجھ نفعو دے سکیں! یا تمناں کجھ نقصان پہچا سکیں؟

(١٢) موسیٰؑ اک لمّا عرصہ توڑی فرعونیاں ناں دین غی دعوت دیتا رہیا تے بنی اسرائیل غی آزادی غو مطالبو کرتا رہیا تے فرعونیاں غی وی اللہ غی طرفوں کیئں کیئں طرح ازمائش ہوئیں جس غو ذکر سورت اعراف ماں گذر گیو ہے چھیکڑ اک عرصہ بعد اللہ غی طرفوں یوہ حکم آیو جے تم راتو رات بنی اسرائیل ناں لے غے اتوں نِغل جاؤ تے اپنا اصلی وطن شام چلیا جاؤ۔ ناںؔ ہی یاہ گل وی دس چھوڑی جے فرعون تھارو پچھو کرےغو ور اللہ تھاری حفاظت فرماوے غو فر یوہ ہی ہووو۔ جد فرعون ناں بنی اسرئیل غا نِغل جانؔ غو پتو لگو اس نے اہلکار پہج غے فوج کہٹھی کی تے بڑی آکڑ ناںؔ کہنؔ لگو جے یاہ نکی جئی اک جماعت ہے ور یہ لوک کھڑی کھڑی ہمناں رُوہ چڑھاویں حالانکہ ہم اک اِسی بَردم رہنؔ آلی جماعت ہاں جس تیں ساری دنیا ڈرے بس اج انھاں غو کم کر ہی دہیاں غا۔ اللہ تعالیٰ فرماوے اس راویہہ ہم نّے سُہنا سُہنا باغاں، اماء پانیاں، خزاناں تے محلاّں تیں اِسا باہر کڈیا جھاں ناں واپس اپنے گہر جانٔوں نصیب نیہنہ ہویو، تے ہم نّے اپنٔی قدرت ناںؔ یہ نعمت بنی اسرائیل ناں عطا فرمادتیں۔

(١٣) فرعون اپنٔی بہٹ بڑی فوج لے غے بنی اسرائیل غے پچُھے دوڑ پیو، اُواں بنی اسرائیل بحر قلزم غے سامنٔے جا پجیا، جیکدے فرعون پچھے نہ ہوتو تاں سمندر غے کھنڈے کھنڈے ٹُر غے کدے نہ کدے رستو نوڑ لیتا ور اچن چیت جسویلے انھاں نے اگے سمندر غیں کانگ تے پچھے فرعون غی فوج ڈِٹھی انھاں غا ہوش اُڈ گیا بڑی گستاخی ناںؔ بنی اسرائیل حضرتِ موسیٰؑ ناں کہنؔ لگا۔ او موسیٰؑ ! ہم تے پغڑے گیا ! حضرتِ موسیٰؑ نے مُچ تسلی تے اطمینان ناںؔ درڑ غے فرمایو!! خدا غی ذات ور پُہروسو کرو۔ اِسی گل کدے نیہنہ ہوسکتی ہوں ایکلّو نیہنہ میرے ناںؔ میرا رب غی مدد وی ہے وہ اے ہُنؔ ہمناں کوئے رستو دِسے غو ایاّں یہ گل ہور ہیں تھیں اُنواں فرعون غی فوج نیڑے پہتی جا رہئی تھی۔ بس اس ویلے اللہ غی وحی آ گئی جے تم اپنٔی سوہٹی مبارک سمندر ور مارو ! سوہٹی لگتاں ہی قدرتِ خدا وندی ناںؔ سمندر غو سینٔوں اِسراچِر گیو کہ بشکار سمندر غے صاف سُکّی سڑک نِغل آئی تے پانی دُویں پاسیں دو پہاڑیاں یا نکاں ہاروں کھلّو ہوگیو، اللہ غی قدرت فرعونی فوج نے جس کہڑی سُکّو رستو تکیو ویہہ سمندر ماں کُد پیا۔ انھاں بچاراں ناں کے پتو تھو جے یوہ کس واسطے سُکّو ہے حضرتِ موسیٰؑ تے انھاں غا سنگی بنی اسرائیل جسا پار چڑھیا سمندر فِر خدا غا حکم ناںؔ جُڑ گیو تے فرعون اپنٔی ساری فوج سنٔے غرق ہوگیو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے جھڑا لوک ایمان لیانٔوں چاہویں انھاں واسطے اس قصہ ماں وی مُچ نصیحت، عبرت تے خدا غی قدرت غیں نشانٔیں ہیں ور لوکاں ماں مَتا ویہہ ہیں جھڑا ایمان قبول کرنٔوں ہی نیہنہ چاہتا اساں نافرماناں ناں خدا ملیا میٹ تے کر سکے کیوں جے وہ سب ور غالب ہے ور یوہ اُس غو فضل تے اس غی مہربانی ہے جے وہ اِساں منکراں ناں وی مہلت دیئے تے توبہ کرن غو ہور ہور موقعو دیئے۔

(١٤) حضرتِ موسیٰؑ غا قصہ تیں بعد رحمتِ عالم ﷺ ناں حکم ہور ہیو ہے جے تم اپݨی اُمت ناں حضرتِ ابراہیمؑ غو قصو سناؤ! تانجے ویہہ ہر قسم غا شرک تیں کٹّی ریہنہ تے شرک غاں روگیاں مانداں ناں وی سناؤ! ہو سکے انھاں ناں وی شفا نصیب ہو جئے۔ تے ویہہ شرک غی گندی جھ بچوں نکل غے توحید غا صاف سِدّ ارستہ ورآ جئیں۔ حضرتِ ابراہیمؑ نے ساراں تیں مُہرے اپݨاں والدناں تے اپݨاں گھر آلاں ناں توحید غی دعوت دتی تھی جس غو ذکر سورتِ مریم ماں وی پچھے گذر یو ہے، فر انھاں نے وقت غا بادشاہ (نمرود) ناں دین غی دعوت دتی جس غو ذکر تیجا سپارہ غا منڈ ماں سورت بقرہ ماں ہے فر انھاں نے ساری قوم اگے خدا غا دین غی دعوت رکھی جس غو ذکر سورتِ انبیاء ستارھواں سپارہ ماں وی ہو یو ہے اِت وی ساری قوم ناں تے خاصکر اپݨاں باپ ناں خدا غی توحید سمجھا رہیا ہیں تے انھاں ناں ہی پچھیں جے دسو! تم کاہنہ ناں پوجیں انھاں نے جواب دتو بتاں ناں تے ناں ہی یاہ وضاحت وی کی جے ہم تے یہ ڈٹ غے نوڑیا واہیں تے انھاں غو پلّو کسے راوی چھوڑ نیہنہ سکتا حضرت نے فرمایو ذری غور تے کرو جسویلے تم انھاں اگے فریاد لانویں تے دعا کریں یہ تھاری گل سݨیں! یا انھاں غی پوجا کرن ناں تمناں کجھ فائدو وہے۔ یا جیکدے تم انھاں غی پوجا چھوڑ دیں تاں یہ کجھ نقصان پہچا سکیں! صاف گل ہے قوم کوتے اِس غو کوئے جواب نیہنہ تھو! اِس گلوں انھاں نے جاہل پوݨا آنو وہ جواب دتو جھڑو حضرتِ نوحؑ غا زمانہ تیں لے غے اج توڑی جاہل لوک دیتا آیا ہیں جے ''بس ہم نے اپݨاں باپ دادا ناں اسے را کرتاں دیکھیو ہے'' حضرت نے فرمایو: فر تم گواہ رہیو جے ہوں ان بتاں تیں ابیزار ہوں تے یہ میرا دشمن ہیں ور دیکھو یہ میرو کجھ نیہنہ بگاڑ سکتا۔ یوہ ہی جواب ہر دور غا نبی دیتا رہیا ہیں تے یوہ ہی الحمدللہ اج نبیاں غا وارث دے رہیا ہیں۔ تے باطل معبود نہ کل کسے غو کجھ گما سکیا تے نہ اج کجھ گما سکیں۔

(١٥) یعنی اک پاسے ویہہ باطل معبود ہیں جھاں ناں کسے چیز غو ذری کجھ اختیار نیہنہ تے دوجے پاسے انھاں صفتاں آنو اللہ تعالیٰ ہے جھڑو دنیا جہان غی اک اک چیز غو پالنہار تے رب ہے ہُݨ آپے فیصلو کرو جے عبادت کس غی ہوݨی لوڑیئے! تے دعا کس کولوں منگݨی لوڑیئے۔!

(١٦) حضرتِ ابراہیمؑ اپݨاں مالک غیں صفت بیان کریں تھا تے گل اِت پچی تھی جے اُسے غی ذات تیں مناں آس ہے جے وہ ہی میریں نکیں موٹیں خطا بخشے غو۔ اِت پج غے حضرتِ ابراہیمؑ اپݨاں آپ ناں خدا غی بارگاہ ماں سہئ کریں تے دُعا واسطے ہتھ چک لیں۔ جے ربا! توں مناں نبوت، حکمت تے علم غی دولت عطا فرما تے مناں اپݨاں نیک بنداں ماں شامل فرما لے۔ رحمتِ عالم ﷺ نے یاہ دعا اپݨی امت ناں وی سکھائی ہے۔ جے ''اے اللہ! توں ہمناں اسلام غی حالت ماں زندو رکھ! تے اسلام غی حالت ماں موت نصیب فرما تے ہمناں اپݨا نیک بنداں ماں شامل فرمادے'' (ابن کثیر) حضرتِ ابراہیمؑ فِر دعا فرمانویں جے ربا! توں پچھے آݨ آلاں لوکاں ماں میرو نیک تذکرو جاری کر دیئے۔ سبحان اللہ! یاہ دعا کتنی قبول ہوئی اس تیں اندازو لاؤ جے اَج دنیا غی ترے حصہ تیں بدھ آبادی مسلمان، عیسائی یہودی سارا حضرتِ ابراہیمؑ ناں اپݨوں بزرگ منّیں فر جنت غی نعمتاں واسطے تے اپݨاں والد غی بخشش واسطے دعا کریں کیونجے اجیں انھاں ناں خدا غی طرفوں اس غی مناہی نیہنہ آئی تھی۔ ور بعد ماں جدا انھاں ناں پتو لگ گیو جے میرو باپ کفر ورہی دنیا تیں رخصت ہو گیو ہے فر انھاں نے وی ابیزاری غو اعلان کر دتو جسرا کہ سورت توبہ آیت-١١٤- ماں ہے، فر قیامت غا تہاڑا غو ذکر کر غے جے جت مال اولاد کجھ کم نیہنہ آسیں تے کامیاب وہ ہی وہے غو جس کوتے کفر شرک ہر اک عیب تیں پاک دل وہے غو عرض کریں جے مولیٰ! اُس تہاڑے مناں رُسوانہ کریئے! سبحان اللہ! یہ بڑاں غیں بڑیں گل ہیں ورنہ ویہہ تے بخشیا بخشایا اللہ غا عالی شان نبی تھا۔

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَءَيْتُم

انھاں نے کہیو: (نیہنہ) بلکہ ہم نے اپݨاں باپ دادا ناں اسّے را کرتاں دیکھیو ہے؛ ابراہیمؑ نے فرمایو: تم نے ویہہ

مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ

دیکھیا ہیں جھاں غی تم عبادت کر رہیا ہیں؛ تم تے تھارا پشلا باپ دادا؟ میرا تے یہ (سارا)

عَدُوٌّ لِّي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٧﴾ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ

دشمن ہیں سوائے رب العالمین غے (١٤) وہ جس نے مناں پیدا کیو ہے تے وہ ہی

يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ﴿٧٩﴾ وَإِذَا

مناں راہ دسّے؛ تے وہ ہی جھڑو مناں کھوالے تے پیالے؛ تے جسویلے

مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾

ہوں ماندو ہو جاؤں تاں وہ ہی مناں شفاء دئے؛ تے جھڑو مناں موت دئے غو فر مناں زندو کرے غو

وَالَّذِي أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ ﴿٨٢﴾

تے وہ ہی جس توں مناں یاہ امید ہے جے وہ قیامت غے تہاڑے میریں خطاء معاف فرمادئے غو (١٥)

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَاجْعَل

اے میرا رب! توں مناں علم و حکمت عطا فرماء تے مناں نیکو کاراں ماں شامل فرمادے؛ تے پچھے آݨ

لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَاجْعَلْنِي مِن

آلاں ماں میرو نیک ذکر چھوڑ دے! تے مناں نعمتاں پَہری جنت غا

وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ

وارثاں ماں شامل فرما؛ تے میرا باپ ناں بخش دے کیونجے وہ گمراہ لوکاں

الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا يَنفَعُ

بچوں ہے؛ تے جس تہاڑے لوک دوبارہ زندہ کیّا جئیں غا مناں رسوا نہ کریئے؛ جس تہاڑے نہ مال

مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

کجھ کم آوے غو تے نہ اولاد! ور وہ (آدمی) کامیاب ہو جئے غو جھڑو اللہ کوتے بے روگ دل لے غے آوے غو (١٦)

وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ
تے جنت پرہیز گاراں واسطے نیڑے آنی جئے غی؛ تے گمراہ لوکاں واسطے دوزخ باندے
لِلْغَاوِينَ ﴿٩١﴾ وَقِيلَ لَهُمْ أَيْنَمَا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٩٢﴾
کردتی جئے غی؛ تے انھاں ناں کہیو جئے غو جے ویہہ کت ہیں جھاں غی تم عبادت کریں تھا؛
مِن دُونِ اللَّهِ هَلْ يَنصُرُونَكُمْ أَوْ يَنتَصِرُونَ ﴿٩٣﴾
اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے ؛ کیوں ویہہ تھاری مدد کریں ! یا بدلو لے سکیں ؛
فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ
فر ویہہ تے ہور سارا گمراہ لوک منہ پہار جہنم ماں سٹ دتا جیں غا ؛ تے ابلیس غا سارا
أَجْمَعُونَ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾ تَاللَّهِ إِن
لشکر وی ! (١٧) ویہہ اُت آپس ماں کُہلتا چھَگڑتا کیہنہ غا : خدا غی قسمیں ! ہم
كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٩٧﴾ إِذْ نُسَوِّيكُم بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٩٨﴾
تے واقعہ ہی صاف گمراہی ماں تھا؛ جدکہ ہم تمناں جہاناں غا رب غے برابر سمجھ رہیا تھا؛
وَمَا أَضَلَّنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾
تے ہم ناں انھاں مجرماں تیں سوا کسے نے گمراہ نیہنہ کیّو؛ ہمڑ نہ ہی تے مھارو کوئے سفارشی ہے؛
وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ
تے نہ ہی کوئے سچو دوست ! افسوس ! کدے ہم ناں اک واری فر (دنیاماں) جانوں نصیب ہوتو
الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم
تاں ہم پکا مومن بنڑ جاتا ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھاں ماں مچ لوک
مُّؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ كَذَّبَتْ
ایمان ہی نیہنہ لیا تا؛ بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (١٨) نوحؑ غی قوم نے وی
قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا
رسولاں ناں چھوٹھا کہیو : جسویلے انھاں ناں انھاں غا پہائی نوحؑ نے فرمایو : کیوں !

(١٧) اُپر حساب کتاب غا تہاڑا غی گل آ گئی تھی ہُنڑ اُسے تہاڑا غو ذری چھلکا رو دسیو جا رہیو ہے جے اُس تہاڑے پرہیز گاراں نیکو کاراں واسطے جنت نیڑے آنی جئے غی تاں جے جنت ماں پجنڑ تیں پہلاں ہی ویہہ اس غو نظارو کر غے خوش ویں، دوجے پاسے نافرماناں سرکشاں واسطے دوزخ باندے کردتی جئے غی دوزخ انھاں ناں سامنڑے دسے غی جھڑی پَج پَج غے انھاں ناں بلا رہئی وہے غی۔ تے گناہگاراں غا دل کم رہیا ویں غا فر انھاں ناں ہور ذلیل کرن واسطے پچھیو جئے غو جے جن باطل معبوداں ناں تم پوجیں تھا اج ویہہ کت ہیں؟ ویہہ تھاری مدد کیوں نیہنہ کرتا بلکہ ویہہ تے اپڑوں آپ وی نیہنہ بچا سکتا! چھیکڑ گمراہ کرن آلو ابلیس تے اس غو سارو لشکر تے باطل معبود اور انھاں غا یہ سارا پجاری مُنہ مُونہدا ایٹھ اُپر جہنم ماں سٹ دتا جیں غا۔

(١٨) گمراہ کرنڑ آلاں مذہبی تے سیاسی کھڑ پینچاں اور انھاں غے پچھے چلنڑ آلاں گمراہ لوکاں غو آخرت غو یوہ چھَگڑو قرآن پاک نے کئیں جگہیں بیان کیّو ہے، جد یہ ایکنڑ دوجا در دند بشیکیں غا تے فر سارا افسوس کریں غا جے اِت نہ کوئے مھارو ہمدرد دوست ہے تے نہ کوئے سِفارشی ہے اور تلّیں مل مل غے تاہنگ کریں غا جے افسوس کدے ہمناں اک واری فر دنیا ماں جانڑ غی اجازت ہوتی فر ہم پکا نیک بنڑ غے آتا۔ ور اُس ویلے نہ دنیا وہے غی تے نہ دنیا ماں آنڑ غی کسے ناں اجازت لبھے غی اللہ تعالیٰ فرماوے جے ایمان آلاں واسطے اس ماں وی عبرت تے نصیحت غی بڑی نشانی ہیں ور متا لوک ویہہ ہی ہیں جھڑا ایمان لیانوں چاہتا ہی نیہنہ۔

تَتَّقُوْنَ ﴿١٠٦﴾ اِنِّیْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِیْنٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١٠٨﴾

تم (اللہ تیں) ڈرتا نیہنہ ! یقیناً ہوں تھارے واسطے امانت دار رسول ہوں لہٰذا تم اللہ تیں ڈروتے میرو کہنو منّوں

وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ اَجْرِیَ اِلَّا عَلٰی رَبِّ

تے ہوں اس ور تھارے کوٚوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اسّے غے ذمہ ہے جھڑ و ساراں

الْعٰلَمِیْنَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوْنِ ﴿١١٠﴾ قَالُوْٓا اَنُؤْمِنُ

جہاناں غو رب ہے ؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو ! تے میرو کہنو منّوں (١٩) انھاں نے جواب دتو کیوں ہم

لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُوْنَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْمِیْ بِمَا كَانُوْا

تھارا ور ایمان لے آواں حالانکہ تھاری تابعداری تے بس گھٹیا لوکاں نے ہی کی ہے ؛ نوحؑ نے فرمایو : مناں

یَعْمَلُوْنَ ﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰی رَبِّیْ لَوْ تَشْعُرُوْنَ ﴿١١٣﴾

کے پتو ! کہ ویہہ کے کریں ؟ انھاں غو حساب تے میرا رب غے ذمہ ہے افسوس ! کدے تم سمجھتا ؛

وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ ﴿١١٥﴾

تے ہوں مومناں ناں اپنٹے کوٚوں دور کرن آلو نیہنہ ؛ ہوں تے بس صاف صاف ڈرسنان آلو ہوں (٢٠)

قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهِ یٰنُوْحُ لَتَكُوْنَنَّ مِنَ الْمَرْجُوْمِیْنَ ﴿١١٦﴾

انھاں نے کہیو او نوحؑ ! کدے تم باز نہ آیا تاں تم پتھر مار مار غے مار دتا جیں غا ؛

قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْمِیْ كَذَّبُوْنِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَیْنِیْ وَبَیْنَهُمْ

نوحؑ نے عرض کی : ربا ! میری قوم نے مناں جھوٹھو کہہ دتو ہے ہݨ توں میرے تے انھاں غے بشکار صاف فیصلو

فَتْحًا وَّنَجِّنِیْ وَمَنْ مَّعِیَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿١١٨﴾ فَاَنْجَیْنٰهُ وَمَنْ

فرمادے تے مناں اور میرے نال غاں مومناں ناں نجات دیدئے ؛ فر ہم نے ویہہ تے جھڑا انھاں غے

مَّعَهٗ فِی الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبٰقِیْنَ ﴿١٢٠﴾

ناݪ پہری وی کشتی ماں تھا بچالیا ؛ فر اس توں بعد باقی لوک ہم نے غرق کر چھوڑیا ؛

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً ؕ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿١٢١﴾

یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور انھاں ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیاتا ؛

(١٩) ہݨ کئیاں پیغمبراں غو رلتا ملتا لفظاں ماں ذکر کیو جارہیو ہے جس غے ذریعہ یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے اللہ تعالیٰ اپنٹاں بنداں ور فضل فرمانغے ہر دور ماں اپنٹاں پیغمبر چلاتو رہیو ہے ور بد قسمت لوک سدا پیغمبراں ناݪ یوہ ہی سلوک کرتا رہیا جھڑ و اج مکہ غا مشرک کر رہیا ہیں اج تیں کئیں سو سال پہلاں جد حضرت نوحؑ نے اپنٹی گمراہ قوم ناں دین غی دعوت دِتی تے انھاں ناں مچ پیار ناݪ کہیو جے ہوں تھاری ہی بلادری غو تے تھاری جاݨ پچھاݨ غو ہاں اللہ نے ہوں پیغمبر بنا غے تھارے کوٹے چلایو ہوں ۔ تے امانت ناݪ خدا غو حکم صاف صاف تمناں پہچا رہیو ہوں اور دین غی تبلیغ غا اس کم ور تھارے کوٚوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اللہ تعالیٰ غے ذمّے ہے جھڑ و آخرت ماں لبھے غو ۔ یہ ساریں ویہہ ہی گل تھیں جھڑیں رحمتِ عالم ﷺ مکّہ غاں مشرکاں ناں کہہ رہیا تھا ۔ اس قصہ ماں انھاں ناں سنایو جارہیو ہے جے اِتنی خیر خواہی غے باوجود جس راتم نبی ﷺ غی مخالفت کر رہیا ہیں اسے را حضرت نوحؑ غی قوم غا مقدماں نے وی انھاں غی دعوت غو جواب مخالفت ناݪ دتو تھو ۔

(٢٠) یوہ اعتراض وی بالکل وہ ہی تھو جھڑ و مکّہ غا مشرک مقدم کئیں واری رحمتِ عالم ﷺ غے اگے کر رہیا تھا ۔ حضرت نوحؑ غا دور غا مالدار کھڑپینچ تے متکبر مقدم نک چھک غے کیہنہ جے ہم تھارے ور ایمان لے آواں حالانکہ تھاری جماعت ماں ویہہ لوک رلیا ہیں جھڑا مھارے نزدیک نیچ کسب کرݨ آلا ہیں ہم انھاں غے ناݪ کس را بیں سگّاں ! فر اِنھاں ٹھٹھا والوکاں غا مسلمان بݨݨ ناݪ کے فرق پے گیو ؟ کوئے بڑو بندو ایمان لیا تو تاں منتا ! حضرت نوحؑ جواب دیں جے مناں اس غی کے لوڑ ہے جے ہوں ایماݨ آلاں کوٚوں انھاں غو کسب پچھوں باقی حقیقت ماں اُچو، نیووں کوݨ ہے یوہ تے خدا ہی جانٹے اُسے نے انھاں غو حساب لینٹوں ہے ، جت نو یڑا عملاں ور وہیں غا کسباں ور نیہنہ ہوسیں ۔ افسوس ! کدے تم یاہ گل سمجھیں خیر ! تھاری انھاں گلاں ور ہوں مومناں ناں دور نیہنہ کرسکتو میرو کم تے بس اللہ غو حکم پہچا دینٹوں ہے باقی تم منّیں یا نہ منّیں میرے منّٹے نیہنہ ۔

ع

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾

تے بیشک ! تھارورب ہی غالب (تے) مچ مہربان ہے (۲۱) قومِ عادنے وی رسولاں ناں چھوٹھا کہیو

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ

جسویلے انھاں ناں انھاں غا پہائی ہوڈؑ نے فرمایو: کیوں! تم اللہ تیں ڈرتانیہنہ ! بیشک ہوں تھاراواسطے

رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا

امانت دار رسولؑ ہوں ؛ لہٰذا تم اللہ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو ؛ تے ہوں

أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ

اس ور تھاراکولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں غو

الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَ

رب ہے (۲۲) کیوں ! تم ہر اک اچی جگہ ور ہُٹ مُٹ ہی یادگار بنانویں ؛ تے

تَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ

تم بڑا بڑا محل بنانویں جنّیں تم سدا اتے ہی ریہنہ غا ؟ تے جسویلے تم کسے ناں پکڑیں

بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا

تاں ظالم بنڑ غے پکڑلیں ؛ بس تم اللہ تعالیٰ تیں ڈروتے میرا کہیا ورچلو؛ تے اس ذات تیں ڈرو

الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾

جس نے تھاری ان چیزاں ناڑ مدد کی ہے جہڑیں تم جانڑیں ؛ اس نے تمناں ماڑ چوکھر تے بچا عطافرمایا

وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ

تے باغ اور اماء پانی ؛ منّاں تھارا بارہ ماں اک بڑا سخت دن غا عذاب

يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ

غو ڈر ہے (۲۳) انھاں نے جواب دتو تم پہانویں نصیحت کرو تے پہانویں نہ کرو

تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾

مھارا واسطے دوئے گل برابر ہیں ؛ یاہ تے بس پشلاں لوکاں غی اک عادت ہے ؛

(۲۱) حضرت نوحؑ غی قوم غا متکبر لوک ایمان کے قبول کرتا ویہہ حضرت نوحؑ غی تبلیغ تیں ہی اک گیا تے حضرتِ نوحؑ ناں ہی ڈرانڑ دبکانڑ لگ گیا جے مچ گل سنڑ لیں ہُنڑ بس کروتے جیکدے تم مھارا معبوداں غی مخالفت کرنڑ تیں باز نیہنہ آسیں تاں ہم تمناں پتھر مار مار غے ماردیاں غا حضرتِ نوحؑ وی ساڈانوں سوسال تبلیغ کر غے قوم تیں مایوس ہوگیا تے دعا واسطے ہتھ چک لیّا جے ربا! میری قوم تے منّاں چھوٹھو ہی کہہ رہئی ہے لہذا ہُنڑ میرے تے انھاں غے بشکار فیصلو کر دے یعنی نا فرماناں ناں ملیا میٹ فر مادے تے منّاں اور میرے ناڑ غاں ایمان آلاں ناں نجات دیدے اللہ تعالیٰ فرماوے فرہم نے ایمان آلا سارا اک پہری وی کشتی ماں بچا لیا تے باقی ساراں غو بیڑو غرق کر چھوڑیو ۔ (اس قصہ غی تفصیل سورتِ ہُو دپارہ ۱۲ ماں گزر گئی ہے) تے اِس قصہ ماں وی عبرت تے نصیحت غی بڑی نشانی ہے ور مچ لوک ایمان لیانوں چاہتا ہی نیہنہ ، اِس گلوں ویہہ ان قصاں ور بالکل غور نیہنہ کرتا ۔ ور اللہ تعالیٰ وی عذاب غی طاقت غے باوجود انھاں ناں توبہ واسطے ہور ہور ٹھہل دیئے کیوں جے وہ مچ مہربان ہے ۔

(۲۲) حضرتِ ہوڈؑ نے وی بالکل واہی گل پیش کی جہڑی انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ نے اپنٹی قوم ناں کہئی تھی ۔ فائدو:- ان ساراں قصّاں ماں اللہ تعالیٰ فرماوے جے اِس قوم نے ''رسولاں'' ناں چھوٹھا کہیو حالانکہ ویہہ مخالفت تے اک اپنڑاں ہی نبی غی کریں تھا اِس غی وجہ مفسراں نے یاہ بیان کی ہے جے ایکنڑ نبی غی مخالفت اصل ماں ساراں نبیاں غی مخالفت ہے تے مومن ہونڑ واسطے ساراں نبیاں ناں منّنوں ضروری ہے ۔

(۲۳) قوم عاد جس را کہ پہلاّں کیئیاں جگہاں ور گذریو ہے اک زورا ور تے جابر ظالم قوم تھی پہاڑاں ناں کپ کپ غے محل بناناں انھاں غو روح لکتو روزگار (رغزار) تھو حضرتِ ہوڈؑ انھاں ناں مال اولادغیں یہ ہی نعمت یاد کروا کروا غے اللہ تعالیٰ غا شکر در بلاویں تے اللہ غا عذاب تیں ڈراتھکاء غے اپنٹی اطاعت کرن واسطے فرمانویں ناڑ ہی انھاں ناں قیامت غو سخت اوکھو تہاڑو وی یاد کرواویں ور انھاں غاں پتھر دلاّں ور حضرت غیں مٹھیں مٹھیں گل کجھ اثر انداز نہ ہوتیں ۔

وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي

تے ہم ناں کدے کوئے عذاب نیہنہ ہوسیں؛ الغصوا انھاں نے ہودؑ ناں چوٹھو کہہ دتو تے ہم نے ویہہ ہلاک کر چھوڑیا یقیناً اس

ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ

ماں بڑی نشانی ہے ور ان ماں مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی

لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾

غالب (اور) مچ رحم آلو ہے (۲۴) قوم ثمود نے (وی) رسولاں ناں چھوٹھا کہیو ؛

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ

جسویلے انھاں غا پہائی صالحؑ نے فرمایو: کیوں! تم اللہ تیں ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارے واسطے

رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾ وَمَا

امانت دار رسول ہوں ؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو ؛ تے ہوں

أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ

اس ور تھارے کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگو میرو اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں

الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ﴿١٤٦﴾ فِي جَنَّاتٍ

غو رب ہے (۲۵) کیوں ! تمناں ات غی نعمتاں ماں امن ناں چھوڑ دتو جئے غو ؛ باغاں ماں

وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ

تے اماء پانیاں ماں ؛ تے فصلاں ماں اور کھجوراں ماں جن غا گچھا سوہل تے چانجاویں؛ تے تم بڈیار

مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾

دسن واسطے پہاڑاں ناں کپ کپ غے مکان بناویں ؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي

تے حدوں بدھ جان آلاں غی گل نہ منّوں ؛ جہڑا زمین ماں بغاڑ ہی بغاڑ

الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾

کریں تے سدھار نیہنہ کرتا (۲۶) ویہہ کہن لگا تھارا ور تے بس جادو ہوگیو ہے؛

(۲۴) سبحان اللہ ! اک پاسے حضرتِ ہودؑ غی واہ اخلاص آلی انسانی ہمدردی تے شفقت تھی جسماں حضرت اپنی جان گال رہیا تھا جے کسے را لوک دوزخ غا عذاب تیں بچ جیئں تے دوجے پاسے قوم غو یوہ تکبر تے یاہ آکڑ ہے جے انھاں ناں کے لاپرواہی ناں جواب دیں کہ تم نصیحت کرو یا نہ کرو ہمناں کجھ فرق نیہنہ پتو گل منّی تے ہمنے ہے نیہنہ کیونجے یاہ کائے نویں گل نیہنہ بلکہ یاہ تے پہلاں تیں ہی عادت رہئی ہے، تے ہر دور ماں کجھ لوک نبی غا ناں ور کھلا ہوغے لوکاں ناں یا ہی گل کہتا آیا ہیں۔ ور اج توڑی کسے غو حساب کتاب تے کدے ہوو و نیہنہ۔ عذاب غا یہ داڑا دوڑا ایویں ہی ہیں۔ نہ ہمناں کدے عذاب وہے غو تے نہ مھاری ٹھاٹھ باٹھ ماں کدے فرق آوے غو۔ اللہ تعالیٰ فرماوے مکتی گل یاہ ہے کہ قوم عاد نے وی اللہ غا نبی ناں چھوٹھو کہہ دِتو جس ور چھیکڑ ویہہ وی خدائی عذاب ناں برباد ہوگیا۔

(۲۵) یعنی حضرتِ صالحؑ نے وی اپنی قوم ناں واہ ہی دعوت دتی جہڑی انھاں تیں پہلا نبی دیتا آیا تھا۔

(۲٦) یعنی کیوں ! یہ نعمت سدا تھارے کولے ہی ریہنہ غیں کیوں ! تم یاہ گل سمجھیں جے ہم اللہ غا دین غی تے اس غا نبی غی مخالفت کرتا رانہہ غا تے ہم نا یہ نعمت لبھتیں ریہنہ غیں جنھاں ماں تم مست ہیں تے تم پہاڑاں ناں کپ کپ غے صرف اپنی کاریگری تے بڈیار دسن واسطے محل بناویں جسرا جے تم نے سدا اتے ہی رہنوں ہے !! نیہنہ بالکل نیہنہ ! جیکدے تم اپنا کفر شرک تیں باز نہ آیا تاں تم خدائی عذاب ناں برباد ہوجیئں غا تے یوہ سب کجھ اِتے ہی ٹکیو رہ غو لہٰذا تم میری گل منّوں تے کفر شرک اور خدا غی نافرمانی ماں حدّوں بدھ جان آلا اِن مقدماں غی گل نہ منّو ! جہڑا اپناں کفر شرک ناں زمین ماں فساد پیدا کریں تے سدّ ا کم نیہنہ کرتا۔

مَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ۚ فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ

تم تے مھارا جسا انسان ہی ہیں ؛ الّا ! کوئے معجزو دسو ہاں ! جیکر تم

الصّٰدِقِيْنَ ﴿۱۵۴﴾ قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَّهَا شِرْبٌ وَّلَكُمْ

سچا ہیں (۲۷) صالحؑ نے فرمایو: یاہ اونٹھنی ہے؛ (اک تہاڑے) پانی پین غی اس غی باری ہے تے اک

شِرْبُ يَوْمٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿۱۵۵﴾ وَلَا تَمَسُّوْهَا بِسُوْٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ

معین تہاڑے پانی پین غی تھاری باری ہے؛ تے (خبردار) اس ناں پھیڑی نیت ناں ہتھ وی نہ لایو نیہنہ تے تمناں

عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۵۶﴾ فَعَقَرُوْهَا فَاَصْبَحُوْا نٰدِمِيْنَ ﴿۱۵۷﴾

اک بڑا (سخت) دن غو عذاب آپغڑے غو تے انھاں نے اس غیں کھچ کپ چھوڑیں فر پچھتا تا ہی رہ گیا؛

فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۭ وَمَا كَانَ

اس ور ویہہ عذاب نے پغڑ لیّا یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور ان ماں

اَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۵۸﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۵۹﴾

مچ لوک ایمان نیہنہ لیا تا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے) مچ رحم آلو ہے (۲۸)

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوْطِۨ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۱۶۰﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوْهُمْ

لوطؑ غی قوم نے رسولاں ناں چھوٹھا کہیو ؛ جسویلے انھاں ناں انھاں غا پہائی لوطؑ نے

لُوْطٌ اَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۱۶۱﴾ اِنِّيْ لَكُمْ رَسُوْلٌ اَمِيْنٌ ﴿۱۶۲﴾ فَاتَّقُوا

فرمایو: کیوں ! تم ڈرتا نیہنہ ! بیشک ہوں تھارا واسطے امانتدار رسول ہوں لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں

اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿۱۶۳﴾ وَمَآ اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ

ڈرو ! تے میرا کہنا ور چلو ؛ تے ہوں اس ور تھارا کولوں کجھ مزوری نیہنہ منگتو میرو

اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰي رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶۴﴾ اَتَاْتُوْنَ الذُّكْرَانَ

اجر تے اسے ور ہے جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے (۲۹) کیوں ! دنیا جہان ماں تم ہی اسا ہیں جہڑا (نفسانی

مِنَ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۶۵﴾ وَتَذَرُوْنَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ

خواہش واسطے) مڑداں کولے آویں ! تے تھارا رب نے تھارا واسطے جہڑیں تھاریں بیویں پیدا کیں ہیں

(۲۷) حضرتِ صالحؑ غیں گل سُنّ غے دنیا دار لوک جواب دیں جے اصل ماں تھارا ور کسے نے جادو کر چھوڑیو ہے جس ناں تھارو مغز کم نیہنہ کرتو تاں ہی تم فاتریں ویں گل کریں (نعوذ باللہ) نیہنہ تم تے مھارا جسّا اک انسان ہی ہیں فر نبی کسرا ہوسکین نبی تے کوئے اِسو بندو ہوسکے جہڑو نہ کھئے نہ پیئے نہ اس ناں کم کاج غی لوڑ وہے بلکہ فرشتاں ہاروں ہوا ماں اُڈتو وہے ہُنّ جیکر اَجوں وی تم یوہ ہی دعوو کریں تاں تم کوئے معجزو پیش کرو۔

(۲۸) مشرکاں نے یوہ مطالبو کیّو تھو جے تم سچا نبی ہیں تاں اللہ تعالیٰ اگے دعا کروتا نجے وہ پتھر بچوں عجیب قسم غی اونٹھنی کڈ دیئے حضرت صالحؑ نے دعا فرمائی جس ور یاہ اونٹھنی پیدا ہوگئی ور بد قسمت لوک ایمان کد قبول کریں تھا ویہہ حضرتِ صالحؑ ناں ہُنّ جادوگر کہنّ لگ گیا۔ حضرت نے اونٹھنی واسطے پانی پینّ غی باری مقرر کر چھوڑی کیوں جے اونٹھنی عجیب قسم غی تھی جس ناں تک غے لوکاں غا چوکھر تراہ جئیں تھا حضرت نے اک تہاڑ ولوکاں غا مال واسطے تے اک تہاڑو اس اونٹھنی واسطے مقرر کر دتو تے اعلان کر دتو کہ جیکدے تم نے ہُنّ پھیڑی نیت ناں ہتھ لایو یا کھچل کی تاں یاد رکھو فٹ خدا غو عذاب ٹٹ پیئے غو ور ویہہ لوک باز آنّ آلا کد تھا انھاں نے چھیکڑ اک تہاڑے اونٹھنی غیں کھچ کپ چھوڑیں جس ناں واہ تڑف تڑف غے مرگئی تے ویہہ وی اک خطرناک عذاب ناں ملیا میٹ ہوگیا۔

(۲۹) حضرتِ لوطؑ حضرتِ ابراہیمؑ غا پہتیجا تھا جھاں نے حضرتِ ابراہیمؑ غے ناں ہی عراق تیں ہجرت کی تھی اللہ نے یہ شام غا علاقہ ماں ''سدوم'' تے ''عمورہ'' ناں غیں بستیاں در نبی بنا غے چلایا تے انھاں نے وی اپنّی قوم ناں وہ ہی درس دتّو جہڑو صدیاں تیں سارا نبی دیتا آیا ہیں۔

أَزْوَاجِكُمْ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ۝ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ

انھاں ناں تم چھوڑ دیں بلکہ تم ہی حدوں بدھ جانڑ آلا لوک ہیں؛ انھاں نے کہیو: اے لوطؑ! جیکدے تم باز

يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ۝ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ

نہ آیا تاں تم ضرور اتوں کڈ دتا جیں غا لوطؑ نے فرمایو: ہوں تے تھارا کم تیں سخت

مِنَ الْقَالِينَ ۝ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ۝

ابیزار ہوں (۳۰) ربا! توں مناں تے میراں گھر آلاں ناں ان غا کم (غا وبالڑ) تیں نجات دے

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ۝ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ۝

فر ہم نے ویہہ تے انھاں غا سارا کہر آلا بچالیّا؛ سوائے اک بڈی تیں جہڑی پچھے رہ جانڑ آلاں ماں تھی؛

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْآخَرِينَ ۝ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ

فر ہم نے دوجا سارا ملیا میٹ کر چھوڑیا؛ تے ہم نے انھاں ور خاص قسم غو بدّل برھایو

فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ۝ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا

تے ڈرایا جانڑ آلاں ور کسو مندو بدّھل برہیو؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے ور

كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ

ان ماں متا لوک ایمان نیہنہ لیاتا؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (اور)

ع ٩ ١٣ الرَّحِيمُ ۝ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ

مچ مہربان ہے (۳۱) ایکہ آلاں نے (وی) رسولاں ناں چھوٹھا کہیو؛ جسویلے

قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ

انھاں ناں شعیبؑ نے فرمایو: کیوں! تم ڈرتا نیہنہ! بیشک ہوں تھارا واسطے امانت دار

أَمِينٌ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝ وَمَا أَسْأَلُكُمْ

رسول ہوں؛ لہٰذا تم اللہ تعالیٰ تیں ڈرو تے میرا کہیا ور چلو؛ تے ہوں تھارا کوٗں اس ور

عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

مزوری نیہنہ منگو؛ میرو اجر تے اسے غے ذمہ ہے جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے؛

(۳۰) مڑداں نالڑ بدکاری غو یوہ طریقو دنیا ماں سب تیں پہلاں اسے قوم نے چلایو تھو حضرت لوطؑ انھاں غا ضمیر ناں چھنجوڑیں جے جہڑی بدی دنیا جہان ماں کدے کسے نے نیہنہ کی واہ کرنڑ واسطے بس تم ہی رہ گیا ہیں!! فر تم کسّا گندا لوک ہیں اللہ نے بیویاں نالڑ جہڑو حلال طریقو رکھیو ہے تم وہ چھوڑ غے یوہ گندو تے حرام کم کریں: کجھ تے سوچو! ور چھنجوڑ نالڑ وہ ہی ضمیر جاگ سکے جس ماں کجھ نہ کجھ زندگی وہے تے جہڑو وہے وی مُو وئو وہ کد جاگ سکے! ان لوکاں غو ضمیر وی سِروں موئو وو تھو بلکہ ویہہ تے گند ناں ہی سُچیا مُوں کیہنہ تھا ویہہ حضرت لوطؑ ناں ہی تَہمکیں دَین لگ گیا جے یاہ تے چُپ چِپیتا ہو غے بیٹھا رُھو نیہنہ تے تھارا جساں سُچّاں غو مھاری گندی بستی ماں کے کم ہم تمناں اپنی بستی تیں باہر کڈ دیناں غا حضرتِ لوطؑ نے فرمایو تم سمجھیں یا نہ سمجھیں ہم ہر حال ماں تھاراں ان پہڑاں کرتوتاں تیں سخت ابیزار ہاں۔

(۳۱) چھیکڑ حضرتِ لوطؑ نے وی آخری فیصلہ واسطے خدا تعالیٰ غو بُوٗ ٹھکوریو جے خدایا توں مِناں تے ایمان آلاں ناں نجات دے غے انھاں ظالماں ناں ملیا میٹ کر دے دعا قبول ہوگئی اللہ غا حکم نالڑ ظالماں غی یہ ساریں بستیں چک غے پُٹھیں کر غے زمین ور پٹاک دتّیں گئیں تے اُپروں پتھراں غی اِسی بَدلا رگلی جے انھاں بدکاراں غو ناں نُمو دو دنیا تیں پٹّے گیو ور ایمان آلا سارا اللہ نے اپناں فضل نالڑ صاف صاف بچا لیّا ہاں! حضرتِ لوطؑ غی بیوی جہڑی کافر تھی واہ بُڈی اُکل جانڑ آلاں ماں شامل ہوگئی تے ساری دنیا نے تک لیو جے جس غی چھولیٰ ایمان تے نیک عمل تیں سخنی وہے اُس ناں کسے نبی ولی نالڑ رشتو ناطو ہونٗوں وی کجھ کم نیہنہ آتو۔

أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ۝١٨١ وَزِنُوا

تم پورو پورو مِنّوں تے گہاٹو کرن آلاں ماں نہ ہو جاؤ ! تے ترکھڑی

بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۝١٨٢ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ

بالکل سدی رکھ غے تولیا کرو ! تے لوکاں ناں انھاں غیں چیز گھٹا غے نہ دیو !

وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۝١٨٣ وَاتَّقُوا الَّذِي

تے زمین ماں اتی چکتا نہ پھرو ! تے ڈرو اس ذات تیں جس نے

خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ ۝١٨٤ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ

تمناں تے تھارا تیں پہلی جیاجون ناں پیدا کیّو (۳۲) انھاں نے کہیو تھارا ور تے بس

الْمُسَحَّرِينَ ۝١٨٥ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ

جادو ہوگیو ہے ؛ اور تم مھارا جسا انسان ہی ہیں ؛ اور ہم تے تمناں بالکل چھوٹھو

لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ۝١٨٦ فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ

سمجھاں (۳۳) فر جیکدے تم سچا ہیں تاں مھارے اُپر اسمان غا

إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝١٨٧ قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا

ٹوٹا برھادیو ؛ شعیبؑ نے فرمایو : تم جو کجھ کریں میرو رب اس ناں خوب

تَعْمَلُونَ ۝١٨٨ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ

جانٔے (۳۴) القصو انھاں نے شعیبؑ ناں چھوٹھو کہہ دتو فر ویہہ چھاں آلا تہاڑا غا عذاب نے آپکڑ یا

إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝١٨٩ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً

واقعہ ہی وہ بڑا سخت دن غو عذاب تھو ؛ یقیناً اس ماں بڑی نشانی ہے

وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ۝١٩٠ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ

ور ان ماں متا لوک ایما ن نیہہ لیاتا ؛ تے بیشک تھارو رب ہی غالب (تے)

الرَّحِيمُ ۝١٩١ وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝١٩٢ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ

مچ رحم آلو ہے (۳۵) تے اس ماں کجھ شک نیہنہ کہ یوہ قرآن سارا جہاناں غا پروردگار غو نازل کیّو وو ہے؛ اس

(۳۲) حضرتِ شعیبؑ مَدینٔ غاں لوکاں ور نبی بنٔا غے چلایا گیا تھا انھاں تے وی پہلاں تے اپنٔی قوم ناں ایمان، توحید تے آخرت غا لیکھا غی تیاری اور خدا خوفی غی واہی دعوت دتی جہڑی ہر دور ماں سارا نبی دیتا آیا ہیں ۔اس تیں بعد گھٹ مِننٔ تولنٔ تے چھل بَل ناںٔ اک دوجا غو مال ہڑپ کر جانٔ غی بدی تیں ڈرایو کیو نجے یاہ برائی اِت غاں لوکاں ماں مُچ ہی زیادہ تھی جسرا کہ حضرت لوطؑ غی قوم ماں مڑداں ناںٔ بدکاری غو رواج تھو۔

(۳۳) غور کرو! یہ لوک وی بالکل ویہہ ہی اعتراض کر رہیا ہیں جہڑا انھاں تیں پہلاں حضرتِ نوحؑ، حضرتِ ہودؑ، حضرتِ صالحؑ غا زمانہ غا لوک کرتا رہیا ہیں اس تیں پتو لگے جے نافرمان لوکاں غی سوچ سدا اک جسی ہی رہئی ہے۔

(۳۴) حضرتِ شعیبؑ غی شفقت تے پیار آلی نصیحت غا مقابلہ ماں یہ نافرمان لوک لہر ماں آ جیئں تے اللہ تعالیٰ غی قدرت ناں بنگارن لگ جیئں کہ جے تم سچّا ہیں تاں مھارے اُپر اسمان غا ٹوٹا ٹھا دسو! حضرتِ شعیبؑ انھاں غا اس جاہل پونٔا ور وی مُچ اطمینان ناںٔ فرمانویں جے تھارا عمل اللہ غی نظراں ماں ہیں تے اس کفر شرک ور سزا وی اسے نٔے دینٔی ہے ہُنٔ وہ ہی جانٔے کہ اس نے تھارے ور عذاب کد گھلنٔو ں ہے! تے دنیا ماں تھارے ور عذاب آوے غو وی یا سارو حساب آخرت ماں ہی چکانٔوں ہے یوہ سب علم اسے کولٔے ہے۔

(۳۵) حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے اس قوم نے اسمانی عذاب آپے منگیو تھو جے 'مھارے اپر اسمان غا ٹوٹا ٹھا دسو' خدا نے انھاں ور اِسو ہی عذاب نازل کیو پہلاں ست تہاڑا سخت روڑا تے گرمی ہوئی اس تیں بعد اک تہاڑے چانٔ چک اسمان ور گہنا چھڑ غی اک پُٹھکی دِسی جس غی چھاں انھاں غا گھراں تیں ذری دراڈے ٹھا کا ماں تھی یہ سارا چھانٔ واسطے اس چَھڑ غے ہیٹھ آ گیا جت نِیس اک تے انھاں نے آرام کیو ور اس تیں بعد اچن چیت ہی اُس چَھڑ بچوں اگ برہنٔ لگ گئی اسے عذاب ناں ات ''چھاں آلا تہاڑا غو عذاب'' فرمایو گیو ہے (روح المعانی) ور اس قوم ور ترے قسم غا عذاب غو قرآن ماں ذکر ہے اِت چھڑ بچوں انگارا برہن غا عذاب غو ذکر ہے جد کہ سورت اعراف آیت ۸۸ ماں زمین غا پچھل غو عذاب بیان ہویو ہے تے سورت ہود آیت ۹۴ ماں اک زور غی اسمانی گج تے چینک بیان ہوئی ہے۔حافظ ابن کثیر ترے قسم غاں انھاں عذاباں ماں اس را جوڑ بیان فرمانویں جے پہلاں تے انھاں ور اس چھڑ بچوں انگارا برہیا فر اسمان تیں اک گج تے چینک چڑک ہاروں آئی جس غے ناںٔ ہی زمین ماں پچھل آ گیو جس ناںٔ نیس غی نیس ماں ساراں غو ستھاڑ لگ گیو قرآن نے یہ ترے عذاب کنٔی کنٔی بیان کیا ہیں۔

الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

ناں لے غے روح الامین نازل ہویا ہیں ؛ تھارا دل ور (نازل کیّو ہے) تانجے تم ڈرسانؔ آلا ہوجیں (۳۶)

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

صاف عربی زبان ماں ؛ تے بیشک اس (قرآن) غوذکر پہلاں پیغمبراں غی کتاباں ماں وی ہے (۳۷)

أَوَلَمْ يَكُن لَّهُمْ آيَةً أَن يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾

تے کیوں ! انھاں لوکاں واسطے یاہ دلیل (کافی) نیہنہ کہ اس ناں بنی اسرائل غا عالم جانٔیں

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِم مَّا

تے جے ہم یوہ قرآن کسے عجمی آدمی ورنازل کرتا ؛ فروہ اس ناں انھاں ناں پڑھ غے سنا تو تانوی

كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَٰلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ

یہ اس ناں نہ منتا (۳۸) اسّے طرح ہم نٔے یاہ گل مجرم لوکاں غا دلاں ماں داخل

الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾

کرچھوڑی ہے ؛ یہ اس ور ایمان نیہنہ لیاسیں جچر توڑی یہ دردناک عذاب ناں نہ تک لیں ؛

فَيَأْتِيَهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا هَلْ

تے وہ عذاب انھاں وراچن چیت ہی آجئے غوکہ انھاں ناں خبروی نیہنہ ہوسیں ؛ اسویلٔے کیہنہ غا: کیوں !

نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ

ہم ناں کجھ مہلت لبھے غی ؟ (۳۹) فرکیوں ! یہ مھاراعذاب واسطے کاہلا ہوواہیں ؛ اچھا! دیکھوتے سہئ !

إِن مَّتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُم مَّا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

جیکدے ہم انھاں ناں کئیں سال زندگی غی عیش دیدیاں ؛ فرانھاں وروہ عذاب آجئے جس غوانھاں نالؔ وعدوکیّو جارہیو ہے ؛

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ

تاں یاہ عیش کرنی انھاں غے کجھ کم آوے غی ! (۴۰) تے ہم نٔے کائے وی بستی ہلاک نیہنہ کی

إِلَّا لَهَا مُنذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرَىٰ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

ور اس واسطے ڈرانؔ آلا چلایا گیا تھا ؛ نصیحت (کرن) واسطے ؛ تے ہم ظالم نیہنہ ہاں (۴۱)

۹ ع

(۳۶) سورت پاک غا منڈ ماں قرآن شریف غوذکرتھوتے نالؔ ہی قرآن غا منکراں ناں درڈیو گیوتھوفربشکارجُ ساری انھاں قوماں غوذکرفرمایو جھاں نے خداغی وحی نیہنہ منّی تے اللہ غا پیغمبراں غی مخالفت کی جس ور ویہہ لوک چھیکڑ خدائی عذاب نالؔ ملیامیٹ ہوگیا ہُنؔ آخرماں قرآن ہی غاذکرورسورت مکائی جارہئ ہے۔ جے یہ اُمی نبی ﷺ جھاں نے کسے کولوں پڑھنوں لکھنوں نیہنہ سکھیو جھاں نے تاریخ غاں ماہراں غی مجلس نیہنہ کی فریہ صدیاں پرانٔی قوماں غا قصا کس راسُنارہیا ہیں ! اس غو مطلب تے یوہ ہی ہے جے یہ ساریں گل انھاں ناں اللہ تعالیٰ دس رہیو ہے لہذا انھارو یوہ دعوو چُھوٹھو ہے جے حضرت نے قران پلٔے تیں بنالیّو ہے۔ نیہنہ ! بلکہ یوہ سارا جہان غا پالنہار اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہوووہے جسناں اللہ غا بڑی بزرگی آلا امانت دار فرشتہ جبرائیلؑ لے غے نازل ہوواہیں، تے اس غا نازل کرن غو مقصد یوہ ہے تانجے تم اس غے ذریعہ ساری دنیاناں خداغی نافرمانٔی تیں ڈرانویں۔

(۳۷) یعنی اے نبی ﷺ تھارا مبارک دِل ور چھڑا قرآن غا مضمون نازل نیہنہ ہووا جھاں ناں تم نٔے اپناں انداز نالؔ اپنٔی زبان ماں بیان کیّو وہے نیہنہ ! بلکہ اس قرآن غو اک اک لفظ وی اللہ تعالیٰ غی طرفوں نازل ہووو ہے جہڑو صاف واضح عربی بولی ماں ہے جس غو انداز اِسّو رسیلو مِٹھو تے پیارو ہے کہ ساری دنیارلؔ غے اس جسی اک سورت بلکہ آیت وی نیہنہ بنا سکتی ، ہاں یاہ بکھری گل ہے جے اِس قرآن غا مُچ سارا مضمون پشلی اسمانٔی کتاباں ماں وی تھا حالانکہ ویہہ عربی ماں نیہنہ تھیں اج ویہہ نصیحت غا مضمون قیامت توڑی محفوظ رکھنؔ واسطے قرآن ماں عربی بولیؔ تے خاص خدائی کلام غا انداز ور نازل ہوگیا ہیں۔

فائدو:- انھاں ہی آیتاں غی وجہ تیں علماء غو اِس ور اتفاق ہے جے قرآن غو مضمون تے اس غا لفظ دوئے چیز خدا غی نازل کی ویں ہیں لہذا کسے دوجی بولؔی ماں قرآن غو ترجموں کرغے یوہ نیہنہ کہیو جاسکتو جے یوہ قرآن ہے بلکہ وہ قرآن غا مفہوم غو اپناں لفظاں ماں ترجموں ہے جس راکہ پشلیں اسمانی کتاباں ماں وی قرآن غیں مُچ ساریں گل تھیں ور اُنھاں کتاباں ناں قرآن نیہنہ کہیو جاسکتو۔

(۳۸) عرب غاں مشرکاں ور بنی اسرائیل غو علمی بڑو دباتھو ویہہ کسے وی علمی گل ناں انھاں کولوں ہی پچھیں تھا تے انھاں غی گل نا آخری گل منٔیں تھا انھاں ناں کہیو جارہیو ہے، جے کیوں! تھارے واسطے یاہ گل سُدّی نیہنہ جے بنی اسرائیل غا عالم اس گل ناں جانٔیں جے یہ نبیؐ تے یوہ قرآن ویہہ ہی ہیں جھاں غوذکر مھاریاں کتاباں ماں آیو ہے۔ بلکہ حضرت عبداللہ بن سلامؓ تے حضرت سلمان فارسیؓ جئیا کتناں ہی اسرائیلی عالم اسلام قبول کرغے قرآن غا حق ہونؔ غو اعلان کرر ہیا ہیں اس تیں بعد کسے ہور دلیل غی کہڑی لوڑ ہے؟ ور گل یاہ ہے کہ انھاں نے تے سچ ناں منّوں ہی نیہنہ ! اج تے یاہ گل کیہنہ جے یوہ قرآن حضرتؐ نے پلٔے تیں بنالیو ہے ور چارے قضاء جیکدے یوہ قرآن اسے صاف عربی بولیؔ ماں اِسا بندہ ور نازل ہوتو جس ناں عربی بولیؔ آتی ہی نہ جہڑو کائے ہور بولیؔ بولنؔ آلو ہوتو فروہ چان چک صاف صاف عربی قرآن پڑھ غے سناتو حالانکہ اس تیں بڑی کہڑی دلیل ہوتی جے اک غیر عربی بندو عربی قرآن سناوے ور یہ اسا بدبخت ہیں جے تاں وی نہ منتا اسے راحضرت ور ہی یوہ قرآن عربی غے بجائے کسے ہور بولیؔ ماں نازل ہوتو جہڑی حضرتؐ نہ جانتا ہوتا تاں وی جھاں نے ایمان نیہنہ لیانٔوں ویہہ مُکر جاتا۔ جسرا کہ سورت حٰم السجدہ آیت ۴۴ ماں ہے۔

(۳۹) یعنی یہ خدا غا دین غی مخالفت کرتا کرتا تے اس غو مخول تے ٹھٹھّا بنا تابنا تا اُس آخری گُٹھ ماں پجھ گیا ہیں جتّوں ہُنؔ انھاں غو مُڑنوں ناممکن ہے بلکہ اس راسمجھوجے یوہ کُفرانھاں مجرماں غاں دلاں ماں اللہ غی طرفوں ہی اسرابڑ گیو ہے جے یہ مجرم اس ویلٔے توڑی ایمان نیہنہ لیاسیں جچر توڑی یہ دردناک عذاب ناں اپنٔی اکھاں نالؔ نہ تک لیں۔ فرتے فٹافٹ ایمان لے آویں غا سگوں لہلکڑیں کڈکڈ غے بڑی عاجزی نالؔ درخواست کریں غا جے ہمناں ذری اک مہلت دے دیؤ ہُنؔ ہم پکّا مومن بنؔ جاں غا ور اس ویلٔے نہ کسے ناں مہلت لبھے غی تے نہ اس غو ایمان قبول وہے غو۔

اکھیں تک غے تے فرعون جیٔیا خدائی غا دعویدار متکبر غی وی دوسلوند لگتاں ہی آ کڑ مٹھی ہوگئی تھی ور اس ویلے غو ایمان اس ناں نہ دنیا ماں غرق ہونڑ تیں بچا سکیو تے نہ آخرت غا عذاب تیں۔

(۴۰) یعنی اج تے عذاب غی کاہلی کریں جے وہ آ تو کیوں نیہنہ حالانکہ جے کدے کئیں سالاں تو ڑی اللہ انھاں ناں مہلت دے رکھے تے دنیا غو مال دولت سب کجھ دیدیئے فر وی جد عذاب آوے غو اس ویلے یاہ لمّی عمر تے یوہ مال دولت انھاں ناں کجھ کم نیہنہ آسیں سگوں اُس ویلے یہ یاہ گل کیہنہ غا جے یوہ عذاب تے مُچ ہی تاوَلو آ گیو ہے تے یاہ عیش ارام آلی زندگی انھاں ناں اک نیس تیں زیادہ نیہنہ سہئی لگ سیں۔

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيٰطِيْنُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهُمْ وَمَا

تے اس قرآن ناں لے غے شیطان نیہنہ نازل ہووا؛ تے نہ انھاں ناں یاہ گل سوھبے؛ اور نہ ہی

يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿٢١١﴾ اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُوْلُوْنَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا

ویہہ اسو کرسکیں؛ ویہہ تے یقیناً اس غا سنن تیں وی دور رکھیا گیا ہیں (۴۲) تے تم

تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُوْنَ مِنَ الْمُعَذَّبِيْنَ ﴿٢١٣﴾

اللہ تعالیٰ ناںٔ کسے ہور معبود غی عبادت نہ کریو؛ نیہنہ تے تم وی انھاں ماں ہوجیں غا جنھاں ناں عذاب وہے غو؛

وَاَنْذِرْ عَشِيْرَتَكَ الْاَقْرَبِيْنَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ

تے تم اپنڑاں نیڑے غا رشتیداراں ناں ڈراؤ! تے جہڑا ایمان آلا تھاری تابعداری کریں تم

لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢١٥﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّيْ

انھاں واسطے شفقت ناںٔ اپنڑی بانہہ کھلیاریں رکھو! فر جیکدے لوک تھاری نافرمانی کریں تاں فرمادیو: جے

بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيْزِ الرَّحِيْمِ ﴿٢١٧﴾

ہوں تھاراں کماں تیں بری ہوں؛ تے تم اسے ور پُہر وسو کر لیو جہڑو زبردست ہے مُچ رحم آلو ہے

الَّذِيْ يَرٰىكَ حِيْنَ تَقُوْمُ ﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِي السّٰجِدِيْنَ ﴿٢١٩﴾

جہڑو تمناں دیکھے جسو یلے کہ تم (نمازماں) کھلاویں؛ تے سجدا کرن آلاں ماں تھارا ٹرن پھرن ناں وی!

اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٢٢٠﴾ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ

بیشک وہ ہی (سب کجھ) سنن آلو جانن آلو ہے (۴۳) کیوں! ہوں تمناں دسوں جے شیطان کس ور

تَنَزَّلُ الشَّيٰطِيْنُ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيْمٍ ﴿٢٢٢﴾

نازل ویں؛ ویہہ ہر اک کوڑ بنانڑ آلا گنہگار ور نازل ویں

يُّلْقُوْنَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كٰذِبُوْنَ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ

جہڑا (کوڑیں گلاں واسطے) کن لارکھیں تے انھاں ماں متا چھوٹھا ہی ویں (۴۴) اور شاعراں غے پچھے تے

الْغَاوٗنَ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ ﴿٢٢٥﴾

ویہہ لوک چلیں جہڑا گمراہ ویں؛ کیوں تم تکتا نیہنہ! کہ ویہہ (شاعر) ہر اک مدان ماں سر مارتا پھریں

(۴۱) اللہ تعالیٰ فرماوے نہ تے ہم کسے ور ظلم کراں تے نہ ہم الزام اپنڑے متھے لیاں بلکہ اج تو ڑی خدائی عذاب ناںٔ جتنی وی بستی تباہ ہوئیں پہلاں انھاں ماں اپنڑاں پیغمبر چلا غے چنگی طرح ایمان غی دعوت دتی فر جنھاں ظالماں نے خدا غا دین غی مخالفت کی ویہہ اپنڑاں کرتوتاں ور ملیا میٹ ہویا تے کسے ناں یاہ گل کہنڑ غو موقعو نیہنہ لبھو جے خدا نے ہمناں سدھرنڑ سمبھلن غو موقعو ہی نیہنہ دتّو۔

(۴۲) اُپر فرمایو تھو جے یوہ قرآن جہاناں غا پالنہار اللہ غو کلام ہے جس ناں حضرتِ جبرئیلؑ لے غے تشریف لیانویں ور مشرک لوکاں ناں گمراہ کرن واسطے کیہنہ ویں تھا جے یوہ قرآن نعوذ باللہ کوئے شیطانی کلام ہے۔ تے دیو جن آ غے یوہ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) ناں سکھا جئیں۔ اللہ تعالیٰ فرماوے نیہنہ! یوہ اللہ غو کلام ہے شیطاناں غو نازل کیّو وو نیہنہ فر اس غیں ترے وجہ بیان فرمائیں پہلی وجہ یاہ جے ساری دنیا اس گل ناں جانڑے جے شیطاناں غو کم لوکاں ناں گمراہ کرنڑوں تے شیطانی کم دسنڑاں ہیں ہدایت دینی تے چنگا کم سکھانا نیہنہ فر ویہہ قرآن جسو ہدایت آلو کلام کیوں لیانویں غا۔ کجھ تے شرم کرو! دوجی وجہ یاہ بیان فرمائی جے شیطان تے سارا رلنڑ غے جیکدے اِسو کلام بنانڑوں چاہویں تاں وی بنا نیہنہ سکتا جس غے برابر غی اک سورت دنیا غا سارا انسان رلنڑ غے نیہنہ بنا سکتا فر شیطاناں تے جنّاں غی بد دماغ نسل اِس ناں کسرا بنا سکے۔ تے تیجی وجہ یاہ بیان کی جے شیطان تے اِس غے نیڑے وی نیہنہ لگ سکتا اِس غی حفاظت غا اِسا غیبی انتظام ہیں کہ ویہہ اس غی کائے آیت سُننڑ وی نیہنہ سکتا جس را کہ سورت جن ماں انھاں نے آپ یاہ گل منّی ہے۔ فر ویہہ اس ناں نازل کس را کرسکیں۔

(۴۳) نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم تے ساری دنیا واسطے قیامت غا تہاڑا تو ڑی نبی ہیں اسے را قرآن وی سارا عالم واسطے ہی ہدایت غو کلام ہے۔ ور رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم ناں حکم دتو جا رہیو ہے، جے تم ساراں تیں مُہرے اپنڑاں گہر آلاں ناں تے اپنڑاں رشتیداراں ناں اللہ غی نافرمانی تیں ڈراؤ! رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم نے اِس آیت غا نازل ہونڑ تیں بعد اپنڑاں سارا رشتیداراں غی دعوت کی فر ساراں ناں اللہ تعالیٰ غو یوہ حکم پہچایو ور حضرتِ علیؓ تیں سُوا کوئے حضور صلی اللہ علیہ وسلم غا ہتھ ور بیعت واسطے تیار نیہنہ ہویو فر حضرت نے اپنڑی صاحبزادی حضرتِ فاطمہؓ تے اپنڑی پھوپھی صفیہؓ تے اپنا چچا ناں اللہ غو دین پہچایو، فر صفا پہاڑ ور چڑھ غے سارا قریش ناں آلو ماریو تے جد ویہہ آ گیا فر انھاں ناں وی خدا غا دین غی دعوت دتی جس ور ابولہب ملعون نے کہیو "تیرا ور پُوے تیں ہم اِسے گلوں کٹھا کیا ہاں!" اس ور سورت لہب نازل ہوئی (ابن کثیر) فر اللہ تعالیٰ فرماوے جے ایمان جہڑو وی قبول کرے وہ کوئے وی وہے تے کِدے غو وی وہے اس ناںٔ شفقت تے مہربانی غو سلوک کرو۔ تے تھاری مخالفت جہڑو وی کرے اس غاں کماں تیں ابیزاری غو اعلان کر دیو تے کسے غو کجھ ڈر خوف نہ رکھو بس اللہ تعالیٰ غی ذات ور پُہر سو کرو وہ سب ور غالب وی ہے تے مُچ مہربان وی ہے اُس غی نظرِ کرم ہر ویلے تھارے ناںٔ ہے پہانویں تم ایکلا ویں تے پہانویں تم اپنڑاں نمازی سنگیاں غی دیکھ پہال کرتا ویں وہ سب کجھ سُننڑ آلو تے جانڑ آلو ہیوہ آپے تھاری حفاظت فرماوے غو۔

(۴۴) یعنی نبی ﷺ ور شیطان وحی لے غے نیہنہ آ تا حضرت کونے قرآن لے غے حضرت جبرئیلؑ آویں ہاں! جیکدے تم اسے گل غو پتو کرنو چاہویں جے شیطان کس کونے آویں تے ویہہ کے لے غے آویں تاں سُنو! شیطان تے غیب غی خبر دسن غا دعویداراں، بدمعاشاں چھوٹھاں تے گنہگاراں، کاھناں، رملیاں، نجومیاں کونے آویں جھڑا عرب ماں جگہ جگہ غیب غی خبراں غا ناں ور لوکاں غا گوجا صاف کرن واسطے بیٹھا رہینہ ویہہ اخلاق ماں ساراں لوکاں تیں پہیڑا تے بدنام ویں غیب غی خبراں غا ناں ور کوڑ بلکہ پُھوھڑ مارتاں تھکتا نیہنہ۔ ہر ویلے شیطاناں تے جناں در کن لا رکھیں جے خورے کِدے تیں کائے گل لبھ جئے تے ویہہ جن شیطان وی اسے لوڑ ماں رہینہ جے کِدے کائے گل لبھ جئے فر ویہہ جن اس ایکن گل ناں سو کوڑ رلا غے انھاں ناں سناویں تے ویہہ اس ماں ہور سو کوڑ رلا غے لوکاں ناں سناویں جے یہ غیب غیں خبر ہیں تے لوکاں غا گوجا گُتریں جدکہ رحمت عالم ﷺ غی سچائی، امانت داری، اُچا اخلاق تے سُچا کردار ناں سجن تے سجن دشمن وی منن ور مجبور ہیں تے قرآن جھڑی گل غی خبر دیئے واہ سویرا غی لوء ہاروں سچی ثابت وہے فر کہڑو ظالم کہہ سکے جے یوہ شیطانی کلام ہے۔

(۴۵) کجھ لوک یاہ تہمت وی لانویں تھا جے رحمت عالم ﷺ اصل ماں شاعر ہیں تے یوہ قرآن شاعری ہے انھاں ناں کہیو جا رہیو ہے کُجھ تے شرم کرو! تمنے عرب ماں شاعر تے شاعراں پچھے ٹرن آلا، انھاں غی صفت کرن تے شاعراں غو کلام پڑھن آلا لوک نیہنہ تکیا! کیوں! تم نیہنہ جانتا جے شاعراں پچھے ٹُرن آلا تے شاعری کرن آلا گمراہ قسم غا لوک ویں جد کہ رحمت عالم ﷺ غی اطاعت کرن آلا اور قرآن پڑھن آلا تے تھارے نزدیک وی سب تیں زیادہ متّقی، پرہیزگار تے سُچا کردار غا مالک ہیں فر تم شاعراں ناں نیہنہ تکتا کہ انھاں غو نہ کوئے موضوع وہے تے نہ مقصد۔ بس کِدے کِدے غی گل تے کِدے کِدے غی گل! جس غی صفت کرن لگا اس ناں اسمان ور چاہڑ چھوڑیں تے جس غی سٹھ بنان لگیں اُس ناں زمین ماں لاہ چھوڑیں کدے کِدے ٹکر ماریں تے کدے کِدے! نعوذ باللہ قرآن پاک ماں اسی کائے گل ہے؟ یوہ ے ساراں انساناں ناں صاف صاف تے واضح لفظاں ماں ہدایت تے کامیابی غا صاف سِدا ارستہ در بلاوے تے سب تیں بڑی گل یاہ کہ شاعر لوکاں ناں ویہہ گل کہینہ جھاں ور آپ عمل نیہنہ کرتا ویہہ گلاں غا شیر تے کم غا گِدّڑ ویں۔ جد انھاں غا شعر پڑھو تے اس را لگیں جے خورے کوئے بہٹ بڑو بزرگ وہے ور جد انھاں غا کرتوت تکّو تے شیطان ناں وی شرم آ جئے غالب بچارا نے اپنا باراماں آپے بڑی سُہنی گل کہئی ہے۔ یہ مسائل تصوف اور تیرا بیان غالب۔ ہم تجھے ولی کہتے گر نہ بادہ خوار ہوتا۔ مشرکاں ناں پچھیو جا رہیو ہے کیوں! تم شاعراں غاں کرتوتاں ناں رحمت عالم ﷺ غا سچّا کردار ناں جوڑ سکیں! کدے نیہنہ بلکہ تم آپے انھاں ناں چالی سال توڑی ''مچ سچا'' تے ''مچ امانتدار'' کہتا رہیا ہیں فر اج شاعر کہڑا مُنہ ناں کہینہ!۔

(۴۶) یعنی اصل ماں شاعراں غا کم تے شاعراں غے پچھے چلن آلا لوک اُسے قسم غا ویں جھڑا اُپر بیان ہویا ہیں ور ویہہ مومن شاعر جھڑا نیک عمل کرتا ویں تے اللہ تعالیٰ غو ذکر وی خوب کرن آلا ویں فر شاعری وی کافراں مشرکاں غا جواب ماں اس ویلے کریں جد پہلاں کافراں نے اپنی شاعری ماں اسلام غی تے مسلماناں غی مخالفت کر غے انھاں ور ظلم کیو ووہے فر ویہہ کافراں غی شاعری غو جواب دیں، اسلام غی صفت کریں رحمت عالم ﷺ غیں صفت تے اللہ غی حمد بیان کریں۔ نیکی غی ترغیب دے غے لوکاں نا بدی تیں روکیں جنت دوزخ غا حالات بیان کر غے آخرت غا لیکھا تیں ڈرانویں۔ جہاد غا ترانہ لکھ غے مجاہداں غو دل بدھانویں۔ ویہہ اس را غا نیہنہ ہوتا۔ نہ انھاں غی شاعری غو وہ حکم وہے نہ انھاں پچھے چلن آلا گمراہ ویں، جس را کہ صحابہؓ وی جہاد غا موقعہ ور تے کافراں غی مخالفت غا جواب ماں شاعری کریں واتھا، ور یہ ساریں گل اگلا جہان ماں ہی باندے آویں غیں یکون کسی شاعری کرے تھواُت ظالماں ناں پتو لگ جئے غو جے اج انھاں نے کت جانوں ہے ۔تمت سورت شعراء غی تفسیر اللہ غا فضل تے احسان ناں اج اپریل ۲۰۰۱ء مطابق ۶ محرم ۱۴۲۱ھ نبوی ناں اتار غے تہاڑے دیگر غی نماز تیں بعد زندان مرکزی کوٹ بھلوال جموں ماں پوری ہوئی۔

وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَا لَا يَفْعَلُوْنَ ۝ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

تے ویہہ، ویہہ گل کہینہ: جھاں ور عمل نیہنہ کرتا (۴۵) ور ویہہ لوک جھڑا ایمان لیایا

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّانْتَصَرُوْا مِنْۢ

تے انھاں نے چنگا عمل کیّا تے اللہ تعالیٰ غو خوب ذکر کرتا رہیا اور انھاں نے اپنے اپر ظلم ہون تیں بعد

بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ؕ وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ

بدلو لیّو تے ظلم کرن آلاں ناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو جے ویہہ

مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ۝

کہڑی جگہ مڑ غے جیں غا (۴۶)

سُوْرَةُ النَّمْلِ مَكِّيَّةٌ ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۔ وَهِيَ ثَلٰثٌ وَّتِسْعُوْنَ اٰيَةً

سورت نمل مکی ہے تے ﴿شروع اللہ غا ناں ناں جھڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے﴾ اس ماں تریانویں آیت ہیں

طٰسٓ ۚ تِلْكَ اٰيٰتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُّبِيْنٍ ۝۱ هُدًى

(۱) یہ قرآن غیں تے اک واضحہ کتاب غیں آیت ہیں؛ موموناں

وَّبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ۝۲ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ

واسطے ہدایت تے خوشخبری ہے؛ جھڑا نماز قائم کریں؛

وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ۝۳ اِنَّ

تے زکوٰۃ ادا کریں اور آخرت ور یقین رکھیں؛ بیشک

الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ

جھڑا لوک آخرت ناں نیہنہ منتا ہم نے انھاں غا عمل انھاں غی نظراں ماں سوہنا بنا غے دسیا ہیں

فَهُمْ يَعْمَهُوْنَ ۝۴ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ لَهُمْ سُوْٓءُ

فر ویہہ پہمل پُہوسا کھاتا پھر رہیا ہیں؛ یہ ہی ویہہ لوک ہیں جھاں واسطے مچ پہیڑو

الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُوْنَ ۝۵

عذاب ہے تے آخرت ماں اسا لوک ہی گھاٹا ماں رہینہ غا

(۱) آیت ۱۸ ماں حضرتِ سلیمانؑ غو "نمل"، یعنی کیڑیاں غا علاقہ تیں گذرن تے کیڑیاں غی گل سمجھن غو ذکر ہے اسے ورسورت پاک غو ناں "نمل" ہے یعنی واہ سورت پاک جسماں ایکن جگہ کیڑیاں غو ذکر آیو ہے یاہ سورت پاک وی مکی ہے تے مفسر حضرات اس غا مضمون تیں اندازو لانویں جے یاہ سورت پاک سورتِ شعرٰی غے ناں ناں ہی اس تیں بعد نازل ہوئی ہونی، مُنڈ غیں چھ آیتاں ماں قرآن پاک غی عظمت بیان ہوئی ہے جے یاہ واہ ہدایت آلی کتاب ہے جس غے ذریعہ ایمان آلاں ناں دنیا تے آخرت ماں کامیابی تے جنت غی خوشخبری ور جہڑا لوک آخرت غا حساب کتاب تے اپناں مالک غی عدالت ماں کھلا ہوݨ ناں مَنݨ واسطے تیار ہی نیہنہ اساں بدنصیباں ناں یاہ کتاب جہنم غا عذاب تیں ڈراوے۔ فر آیت ۱۴ توڑی حضرتِ موسیٰؑ تے فرعون غو مختصر جیو قصو ذکر کیو گیو ہے جسماں یاہ گل سمجھائی گئی ہے جے تکو! جہڑا لوک اپݨی حکومت، طاقت، دولت وغیرہ ور گھمنڈ کریں بڈیار دسیں ویہہ چھیکڑ خدائی عذاب ناں کس را تباہ تے برباد ویں۔ فر آیت ۴۴ توڑی حضرتِ داؤدؑ تے حضرتِ سلیمانؑ غی شانِ حکومت غو ذکر کر غے یاہ گل سمجھائی ہے کہ جے حکومت، طاقت، تے دولت اللہ غی معرفت تے نبوت آلا علم ناں ملے فر مہارا نیک بندا اپݨی حکومت تے طاقت ناں کس را اللہ غا رستہ ماں لانویں کس را اس غا شکر گزار بݨ غے ریہنہ! اگے آیت ۵۸ توڑی حضرتِ صالحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں نافرمان قوماں غو ذکر ہویو ہے جے دیکھو! اللہ غا نافرمان لوک کس را ملیا میٹ ویں آخر ماں اللہ تعالیٰ غی توحید تے آخرت غو یقین پیدا کرن آلیں کجھ گل بیان فرما غے قرآنِ پاک غی سچائی غو اعلان فرمایو ہے، تے یاہ گل بیان کی ہے جے قرآن غا سچا مُچا خدائی کلام ہوݨ غیں نشانیں اگے وی بیان ہوتی ریہنہ غیں۔

(۲) سورت پاک غو تعارف کرایو جا رہیو ہے جے یہ آیت اللہ غی اس کتاب غیں آیت ہیں جہڑی بالکل واضحہ ہے اس ماں اللہ غی توحید تے شرک اور آخرت غی جزا سزا غیں ساریں گل کھول کھول کے بیان کر دتی گئیں ہیں۔ یاہ کتاب نیوں تے ساری دنیا واسطے ہے ہی ہدایت کھٹݨ غو ذریعو ہے ور اس تیں ہدایت نصیب بس انھاں ناں ہی وہے جھاں ناں آپ ہدایت ور چلݨ غی تاہنگ وہے، اسا لوک ہی ایمان قبول کریں، تے فر نماز قائم کر غے ناݪے زکوٰۃ ادا کر غے اپناں ایمان غو عملی ثبوت پیش کریں۔ تے ویہہ آخرت غا حساب کتاب جزا سزا ور یقین رکھیں اساں خُوش نصیباں ناں قرآن دنیا آخرت ماں کامیابی غی خوشخبری دیئے انھاں نیک بختاں غا مقابلہ ماں جہڑا لوک آخرت ناں تے آخرت غا لیکھا ناں نیہنہ منتا انھاں ناں اس قرآن ور وی ایمان نصیب نیہنہ ہوتو بلکہ انھاں ناں تے اپناں پھیڑا کرتوت ہی چنگا لگݨ لگ جیں، تے یہ گمراہی ماں ہی پھملݨ پھُو سو کھاتا ریہنہ، تے اسے گمراہی ماں ہی انھاں غی موت آ جے اس را چھیکڑ آخرت غو مچ پھیڑو عذاب انھاں غا حصہ ماں آوے تے یہ کھاٹا ماں رہ جیں ان گلاں غا بیان تیں ثابت ہو گیو جے یوہ قرآن یقیناً اس ذات غی طرفوں رحمتِ عالم ﷺ ور وحی ہو رہیو ہے جہڑو سب کجھ جاݨݨ آلو تے حکمت آلو ہے۔

وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ إِذْ

تے بیشک تمناں یوہ قرآن اس غی طرفوں دتو جا رہیو ہے جہڑو مچ حکمت آلو علم آلو ہے (۲) (یاد کرو) جد

قَالَ مُوسَىٰ لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ

موسیٰؑ نے اپناں گھر آلاں ناں کہیو تھومناں اگ دسی ہے؛ ہوں ہݨ ہی اُتوں تھارے کوݨے کائے خبر لے آوَں غو

أَوْ آتِيكُم بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَّعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهَا

یا ہوں تھارے واسطے کوئے تُختو انگارو لے آوَں غو تا نجے تم اگ سیک سکیں (۳) فر جسویلے ویہہ اُت آیا

نُودِيَ أَن بُورِكَ مَن فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ

اواز آئی جے بابرکت ہے وہ جہڑو اس اگ ماں ہے تے جہڑا اس غے آسیں پاسیں ہیں؛ تے پاک ہے

اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسَىٰ إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾

اللہ تعالیٰ جہڑو ساراں جہاناں غو رب ہے؛ اے موسیٰؑ بیشک ہوں ہی اللہ ہوں غالب (تے) حکمت آلو (۴)

وَأَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّىٰ مُدْبِرًا

تے تم اپݨی سوہٹی (زمین ور) سٹ چھوڑو؛ فر جد انھاں نے سوہٹی ناں سپ ہاروں ہلتاں دیکھیو ویہہ کنڈ پھیر غے نس پیا

وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسَىٰ لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ لَدَيَّ

تے پِشاں مڑ غے تکیو وی نیہنہ؛ (حکم ہووو) اے موسیٰؑ ڈرو نہ؛ یقیناً رسول میری بارگاہ ماں

الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَن ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ

ڈریا نیہنہ کرتا؛ ور جس نے ظلم کیو وہے فر جے وہ بدی تیں بعد اس ناں نیکی ناݪ بدل چھوڑے

فَإِنِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ

تاں تے ہوں بخشݨ آلو مچ مہربان ہوں (۵) تے اپݨوں ہتھ گلماں ماں رکھو وہ کسے بیماری تیں

بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ۖ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ

بجݨ چِٹو چمکیلو ہو غے نکلے غو؛ تے نوں معجزا لے غے فرعون تے اس غی قوم کوݨے

وَقَوْمِهِ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا

جاوَ! واقعہ ہی واہ بڑی نافرمان قوم ہے؛ ور جد مہاریں یہ اکھ اگاڑن آلیں نشانیں انھاں

(۳) یاہ اس ویلے غی گل ہے جد حضرتِ موسیٰؑ مدین تیں واپس مصر آ رہیا تھا۔ انھاں غے ناݪ انھاں غو ٹبر وی تھو تے رستہ ماں ویہہ طور پہاڑ غے نیڑے رات غے ویلے گھبار اندھیرا ماں رستو پُھل گیا تھا ناݪ ہی گھر آلاں ناں ٹھنڈ وی لگ رہئی تھی اس ویلے انھاں ناں ذری درا ڈے پہاڑ ور اک جگہ اگ دسی ویہہ اسے اگ واسطے اپناں گھر آلاں ناں فرمانویں جے تم ذری اتے ہی اڑکو ہوں رستہ غو پتو کر آوَں، یا گھٹوں گھٹ اگ غو اک تُختو انگارو ہی لے آوَں۔

(۴) حضرتِ موسیٰؑ جسویلے اگ غے کوݨے پجیں، اتوں غیبی آواز آوے جے برکت آلی ذات ہے اس غی جہڑو اس اگ غے اندر ہے یعنی یاہ اگ نیہنیہ بلکہ یوہ تے اللہ غا نور غو

مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٣﴾ وَجَحَدُوا بِهَا

کوۓ پجیں کہنڑ لگا جے یوہ تے باندے باندے جادو ہے ؛ تے ویہہ ظلم اور گھمنڈ غی

وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَّعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ

وجہ تیں انھاں تیں نمکر گیا حالانکہ انھاں ناں اپنّاں دل ماں یقین ہوگیو تھو فر تک لیو فساد

كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ

کرن آلاں غو انجام کسو ہووو (٦) تے ہم نے داؤدؑ اور سلیمانؑ

وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ فَضَّلَنَا عَلٰى

ناں یقیناً علم عطا فرمایو تھو تے انھاں دواں نے کہیو : شکر ہے اللہ تعالیٰ غو جس نے ہم ناں

كَثِيْرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ

اپنّاں ایمان آلاں مچ ساراں بنداں ور فضیلت دتی ہے (٧) تے سلیمانؑ داؤدؑ غا خلیفہ بنّیا

وَقَالَ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُوْتِيْنَا مِنْ

اور انھاں نے فرمایو : لوکو ! ہم ناں پکھیرواں غی بولی سکھائی گئی ہے تے ہم ناں ہر

كُلِّ شَيْءٍ ۚ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِيْنُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ

اک چیز عطا ہوئی ہے واقعہ ہی یوہ تے اس غو صاف صاف فضل ہے (٨) تے

لِسُلَيْمٰنَ جُنُوْدُهٗ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ

سلیمانؑ واسطے انھاں غو لشکر جمع کیّو گیو ؛ جنّاں غو ، تے انساناں غو ، تے پکھیرواں غو ؛

فَهُمْ يُوْزَعُوْنَ ﴿١٧﴾ حَتّٰۤى اِذَاۤ اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ ۙ

تے انھاں غیں کنّی کنّی پلٹنڑ بنائی جیں تھیں ؛ ات توڑی کہ جسویلے ویہہ کیڑیاں غا مدان ماں پجیا

قَالَتْ نَمْلَةٌ يّٰۤاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوْا مَسٰكِنَكُمْ ۚ لَا

ایکنڑ کیڑی نے کہیو : اوکیڑیو : تم اپنّاں اپنّاں کھنڈاں ماں بڑ جاؤ ! کِدے

يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُوْدُهٗ ۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿١٨﴾

سلیمانؑ تے انھاں غو لشکر تمناں چتھ نہ چھوڑے اور انھاں ناں پتو وی نہ لگے ؛

اک چَھلکارو ہے تے اگ غی تجلی ناں ہی حضرتِ موسیٰؑ ور وی برکت نازل ہونڑ غی خوش خبری سنائی جئے کہ جہڑا اس اگ غے آسیں پاسیں ہیں ویہہ حضرتِ موسیٰؑ ویں یا فرشتہ ویں سارا ہی با برکت ہیں یوہ اصل ماں اک طرح غو سلام تھو، ممکنڑ ہے اس پہلی غیبی اواز ناں حضرتِ موسیٰؑ ڈر گیا ویں جے یاہ اواز کسی ہے اس گلوں ناں ہی تسلی واسطے یاہ دوجی آواز آئی جے اے موسیٰؑ ہوں ہی تے اللہ تعالیٰ ہوں تے یاہ میرا نور غی تجلی ہے تے یاہ غیبی اواز میری ہی طرفوں آوے لگی لہذا تم کہبرایو نہ۔

(٥) جس ویلّے حضرتِ موسیٰؑ ناں یقین ہوگیو جے یاہ اللہ غی تجلی ہی ہے فر وحی آئی اے موسیٰؑ تھارا سچّا ہتھ ماں یوہ کے ہے موسیٰؑ نے عرض کی یاہ میری سوہٹی ہے تے ناںٔ سوہٹی غا فائدہ وی بیان کیّا جس را کہ سورت ''طٰـہٰ'' ماں ہے اللہ غی طرفوں حکم ہووو یاہ سوہٹی بُن سٹّو ! واہ بُن سٹّتا ں ہی اسرا سہئی ہونڑ لگی جے واہ اک ''ناگ'' ہے جہڑ و دوڑ رہیو ہے موسیٰؑ اللہ تعالیٰ غا عالیشان نبی تے بے شک تھا ور تھا تے انسان ہی اور سپ تیں ڈرنڑوں انسان غی فطرت ہے۔ بس موسیٰؑ وی یوہ سپ تکتاں ہی ڈر غے نس پیا تے مڑ غے پچھے تکیو وی نیہنہ جے سَپ میرے پچھے آوے لگو یا نیہنہ کیوں جے ویہہ غیب تے جانڑے نیہنہ تھا فر انھاں ناں کے پتو تھو کہ سَپ غو کے ہووو ! خدا غی طرفوں حکم ہووو : اے موسیٰؑ ڈرو نہ یا میری بارگاہ ہے اِت ڈر غو کے مطلب ! فر میرا پیغمر تے میری بارگاہ تیں اسرا غا معجزہ لیتاں ڈریا نیہنہ کرتا لہذا تم وی نہ ڈرو۔ تے دوجی جگہ ہے جے اس ناں نِوڑ لیو ہوں اس ناں پہلی حالت ور کردیوں غو فر یوہ ہی ہووو۔ تے فرمایو جے میری بارگاہ ماں وہ ڈرے جس نے کائے غلطی کی وی وہ ہے ور وہ ڈر غے جد سچّا دل ناںٔ توبہ کرلئے فر اللہ تعالیٰ اس ناں معاف کر دیئے کیوں جے وہ ہے ہی بڑو بخشنہار و تے مچ مہربان۔ ہو سکے موسیٰؑ ناں اس مقام ور قبطی غو وہ قتل یاد آیو وہ ہے جس غا بارہ ماں اشارو کیّو جا رہیو ہے جے واہ پُہل ہم نے معاف کر چھوڑی ہے۔

(٦) بجنڑ کسے تکلیف ، بیماری تیں ہتھ غا چمکنڑ غو یوہ دوجو معجزو عطا ہووو تے اس ناںٔ ہی ست ہور معجزہ عطاہ ہووا جنھاں غو تفصیلی ذکر سورت بنی اسرائیل آیت ١٠١ غا حاشیہ ماں گذر گیو ہے فر حکم ہووو جے یہ معجزہ لے غے فرعون تے اس غی سرکش قوم کوئے جاؤ انھاں ناں خدا غا قہر تیں ڈراؤ ! ویہہ مُچ ہی سِر کھل ہو گیا ہیں۔ ور جسویلّے حضرتِ موسیٰؑ اللہ غی طرفوں یہ نشانئیں لے غے آیا جنھاں ور غور کرن ناںٔ اکھاں آلاں غیں اکھ اُگڑ سکیں تھیں لیکن ویہہ تے تھا ہی فرعونی ویہہ کسے گل ور کیوں غور کرتا انھاں نے کہہ دتو جے یہ جادو غا کرتب ہیں اس را انھاں نے صرف اللہ غا نبی حضرتِ موسیٰؑ تے اللہ غا سچا دین ہی غی مخالفت نیہنہ کی بلکہ ان نشانیاں تیں وی ویہہ نمکر گیا جے یہ خدا غی قدرت تے حضرت موسیٰؑ غا نبی ہونڑ غیں نشانیں ہیں۔ حالانکہ دل ماں ویہہ انھاں ناں خدا غی قدرت غیں سچّیں نشانیں منّیں تھا۔ ور انھاں غو گھمنڈ تے تکبر انھاں ناں نیواں نیہنہ ہونڑ دیئے تھو اللہ تعالیٰ فر ماوے فِر دیکھو لیو اساں ظالماں ، فسادیاں غو چھیکڑ کے انجام ہووو ، سارا سمندر ماں اسرا غرق ہووا کہ انھاں غو ناں نمود وپٹّے گیو۔

(٧) فرعون ناں وی اللہ نے دنیا غی دولت تے بادشاہی عطا فرمائی تھی ور اِس بادشاہی غے ناںٔ اس کوئے ہدایت آنڑو علم نیہنہ تھو جس غو نتیجو یوہ نکلیو جے وہ خدا غی نعمتاں ور شکر کرن غے بجائے مال دولت ور پِھٹ غے اپنّاں آپ ناں خدا کُہوانڑ لگ گیو اس غا مقابلہ ماں اللہ نے اپنّاں نیک بنداں حضرتِ سلیمانؑ تے حضرتِ داوودؑ ناں وی بادشاہی عطا فرمائی تھی جہڑی انساناں ور ہی نیہنہ بلکہ جنّاں ، حیواناں ، تے پکھیرواں ور وی تھی ور انھاں ناں اس غے ناںٔ ناںٔ شریعت ، نبوت تے ہدایت غو علم وی عطا ہووو جس غو نتیجو یوہ نکلیو کہ انھاں نے یاہ بادشاہی اللہ غا دین غی خدمت ماں لا دتی اللہ تعالیٰ نے شائت فرعون غا ذکر غے ناںٔ ناںٔ حضرتِ سلیمانؑ تے حضرتِ داوودؑ غوا سے گلوں ذکر کیّو ہے تے بادشاہی غی نعمت تیں پہلاں علم غی نعمت بیان

فرمائی ہے جے دیکھو مھارا علم آلا بندا کسرا ہر حال ماں اپناں مالک ناں یاد رکھیں تے اس غو شکر ادا کریں۔

(۸) ﴿وَرِثَ﴾ غو لفظی ترجموں ہے ''سلیمانؑ اپنا والد داووڈؑ غا وارث ہوگیا'' ور وارث بنٔ غو مطلب جائداد غو وارث بنٔوں نیہنہ بلکہ علم غو وارث بنٔوں ہے تے دین غی خدمت غو وہ کم ہتھ ماں لیٔوں مراد ہے جہڑ و انھاں غا والد حضرتِ داووڈؑ کریں تھا اسے گلوں ہمنٔے ترجموں ''خلیفہ بنٔیاں'' کیّو ہے اصل ماں پیغمبراں غی وراثت تے جائداد علم ہی وہے تے اس غو وارث بنٔ غو مطلب نبوت آلو علم حاصل کرنٔوں تے دین غو نبیاں آلو کم کرنٔوں ہے۔ رحمت عالم ﷺ فرمانویں عالم نبیاں غا وارث ویں، کیوں جے نبی روپیہ پیسہ چھوڑ غے نیہنہ جاتا

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِيٓ

اس ور سلیمانؑ اس غی گل تیں مشکڑ ییا غے ہس پیا تے دعا کرن لگا جے اے میر یار با! توں متاں توفیق عطا فرما

أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِيٓ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ

جے ہوں تیرا اس احسان غو شکر ادا کروں جہڑ و تیں میرے ور تے میرا ماں باپ ور کیّو ہے

وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ

تے ہوں اسا نیک کم کروں جھاں تیں توں خوش وہے تے توں اپنٔی رحمت ناں متاں اپناں نیک بنداں

الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَآ أَرَى

ماں شامل فرمالے (۹) تے انھاں نے پکھیرواں غی حاضری لی فر فرمایو: کے گل ہے متاں ہدہد

الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَآئِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا

نیہنہ دس رہئی ؛ یا واہ کدے غائب ہوگئی ہے ؟ ہوں اس ناں ضرور سخت سزا

شَدِيدًا أَوْ لَأَا۟ذْبَحَنَّهُۥٓ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾

دیوں غویا ہوں اس ناں حلال کر چھوڑوں غو یا فر واہ میرے سامنٔے (اپناں عذر غی) صاف دلیل پیش کرے (۱۰)

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطتُّ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِۦ

فر کجھ ہی چر تیں بعد ہدہد نے آ غے کہیو: جے ہوں اس گل غو پتو لا غے آئی ہوں جس غو تمناں پتو نیہنہ ؛

وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍۭ بِنَبَإٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً

تے ہوں تھارے کولے سبا (شہر) تیں اک سچی خبر لے غے آئی ہوں ؛ میں اک کاٗسری ڈِٹھی

تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

کہ واہ انھاں ور حکومت کر رہئی ہے تے اس ناں ہر اک چیز میسر ہے تے اس غو اک بڑو تخت (وی) ہے؛

وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ

تے میں اس ناں نالے اس غی قوم ناں دیکھیو کہ ویہہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے دیہنہ ناں

اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ

سجدو کریں تے شیطان نے انھاں ناں انھاں غا (یہ) عمل چنگا بنا غے دس دتا ہیں؛ تے اس نے ویہہ سدا

بلکہ ویہہ علم چھوڑ غے جیئں (ابوداوود، ترمذی) حضرتِ سلیمانؑ وی اپناں والد غا جانشین تے انھاں غا علم غا وارث بنٔیاں بلکہ اللہ نے انھاں ناں ہور وی علم عطا کیّو ساراں حیواناں، پکھیرواں، بلکہ کیڑیاں غی وی بولی سمجھنٔی سکھا دتی تے بادشاہی واسطے جتنٔی چیزاں غی ضرورت تھی انھاں ساریاں بچوں اللہ نے حصّو عطا کر دتو۔

(۹) حضرتِ سلیمانؑ کس را بادشاہی کریں تھا؟ انھاں غو اپنٔی رعایہ ناں کے برتاء تھو تے ویہہ اپنٔی رعایہ غو کتنوں خیال رکھیں تھا؟ فر اس بادشاہی غے ناں نال اپناں مالک تیں کتناں ڈریں تے اس ناں کتنوں یاد رکھیں تھا؟ تے کس را ہر ایکنٔ گل تیں انھاں غو ذہن اللہ غی نعمتاں در مڑ جے تھو۔ جس ور ویہہ اپناں مالک غو شکر ادا کریں تھا انھاں ساریاں گلاں غا جواب واسطے حضرت سلیمانؑ غو چھڑ واکو واری غو اک سفر سنایو جا رہیو ہے بس اسے تیں انداز و لا یو جا سکے جے ویہہ کس را بادشاہی کریں تھا اک واری انھاں غا حکم ور انساناں، جناں تے پکھیرواں غی فوج کٹھی کی گئی فر اُنھاں غیں سُہنٔی طرح پلٹن بنا ئیں گئیں تے یوہ لشکر ٹر پیو، ات توڑی جے جد یوہ لشکر کیڑیاں غا ایکنٔ علاقہ ماں جت کیڑیں ہی کیڑیں تھیں آ گیو ات حضرتِ سلیمانؑ نے سنیوں کہ اک کیڑی دوجیاں کیڑیاں ناں کہہ رہئی ہے: تم اپناں اپناں گُھڈاں ماں بڑ جاؤ! اتوں حضرت سلیمانؑ غو لشکر لنگے لگو، کِدے اس را نہ وہے کہ انھاں غی فوج تے ویہہ تمناں انٔ پہالٔ ہی چِتھ چھوڑیں یعنی چتے غے تے ویہہ تمناں کجھ نقصان کدے نیہنہ پہچاسیں ور اسو نہ وہے کہ کسے غو پیراَن پہالٔ ہی پے جے تے تم چتھے جیں! حضرت کیڑی غی یاہ گل سُنٔ غے مُشکڑ یا یا، جے اک کیڑی وی کس را دوجیاں غو خیال رکھے تے اپنٔی قوم ناں آنٔ آلی مصیبتاں تیں اگاہ کرے۔ نالٔ ہی مھارا بارہ ماں وی کتنوں چنگو خیال رکھے تے اللہ نے مھارا اپر وی کتنوں احسان کیّو کہ ہم انھاں کیڑیاں غی بولی سمجھ جاں۔ اتوں انھاں غو ذہن اللہ تعالیٰ غی نعمت غا شکر در مڑ جے ور ویہہ اس نعمت اور دوجیاں بیشمار نعمتاں ور شکر کرن غی توفیق وی اللہ تعالیٰ کولٔوں ہی منگیں تے اسا نیک عمل کرن غی توفیق وی منگیں جہڑا اس غی بارگاہ ماں قبول ویں۔ اسے ور علماء کرام فرمانویں: کہ ہر اک نیک عمل وی قبول نیہنہ ہو تو بلکہ اس واسطے اخلاص جیئں کجھ ہور شرط ویں لوڑیں۔ فر نیک عملاں ور ہی حضرت سلیمانؑ پُہر وسو نیہنہ کرتا بلکہ عرض کریں ! ربا! توں خاص اپناں فضل نالٔ متاں اپناں نیک بنداں ماں شامل فرما غے جنت ماں داخل فرمادے۔ یاہی گل رحمتِ عالم ﷺ نے اپنٔی امت ناں سکھائی جے کوئے اپناں عملاں غو بساہ نہ کرے بلکہ جنت جس ناں وی لبھی اللہ غا فضل نالٔ ہی لبھے غی، اس گلوں اس غا فضل ہی غی امید رکھو! اس ور صحابہء کرام نے عرض کیّو حضرت تم وی!! فرمایو: آہو! ہوں وی، ور متاں اللہ غی رحمت نے چمکھی تیں کہیر یو وو ہے۔ (روح المعانی مشکوٰۃ شریف)

(۱۰) حضرتِ سلیمانؑ پکھیرواں تیں کیئں کم لیں تھا جس را کہ پکھیروں اپناں پر کھلیار غے قافلہ ور چھاں کریں ویں تھا اسے راہُد ہُد کولٔوں وی کیئں کم لیا جاتا ویں غا جس را کہ مشہور ہے جے وا

خدا غی دتی وی صلاحیت ناں زمین غے اپروں پتولا لئی تھی جے ات پانی کتنوں ڈنگو ہے کما ذہب الیہ العلامہ الدمیری اک گل غو تے قرآنِ کریم تیں ہی پتو لگے کہ واہ دور پار چٹھی لے جئے تھی۔ خیر! اک جگہ حضرت نے اُڈّن آلی فوج - پکھیرواں غی پڑتال کی، حاضری لی حضرت ناں ات ہُد ہُد نیہنہ دسی۔ فرمان لگا: کے وجہ ہے مناں ہُد ہُد نیہنہ لبھتی؟ واہ کدے پکھیرواں غا اڈار ماں اولے ہے یا سچیں ہی غیر حاضر ہے؟ اس تیں انداز ولایو جا سکے جے ویہہ اپنی رعایہ تے فوج غیں نکیں نکیں چیزاں غو وی کس راخیال رکھیں تھا۔ فر فرمایو: جیکدے اس نے اپنی غیر حاضری غی ٹھیک وجہ نہ دسی تاں اس ناں سخت سزا دیوں غو یا فر اس ناں حلال ہی کر چھوڑوں غو۔

السَّبِيْلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُوْنَ ۝٢٤ اَلَّا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ

رستہ تیں روک چھوڑیا ہیں اس گلوں ویہہ ہدایت ور نیہنہ آتا (۱۱) ویہہ اللہ اگے کیوں نیہنہ سجدو کرتا! جہڑو

يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُوْنَ

اسماناں غی تے زمین غی چھپی وی چیزاں ناں باندے کرے تے تم جو کجھ اولے کریں تے جو کجھ

وَمَا تُعْلِنُوْنَ ۝٢٥ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ

باندے کریں وہ سب جانٹے؛ اللہ ہی ہے جس توں سوا کوئے عبادت غے لائق نیہنہ وہ عظمت آلا عرش

الْعَظِيْمِ ۝٢٦ قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ

غو رب ہے (۱۲) سلیمانؑ نے فرمایو: اچھا! ہم دیکھ لیاں ہاں جے توں سچ کہہ یا توں کوڑ مارن

الْكٰذِبِيْنَ ۝٢٧ اِذْهَبْ بِّكِتٰبِيْ هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ

آلاں بچو ہے؛ میری یاہ چٹھی لے جاء! تے اس ناں انھاں غے اگے سٹ دے فر

تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُوْنَ ۝٢٨ قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا

انھاں کولوں ہٹ آ! تے دیکھ ویہہ کے جواب دیں؟ اس (کالسری) نے کہیو: میریو درباریو!

اِنِّيْٓ اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتٰبٌ كَرِيْمٌ ۝٢٩ اِنَّهٗ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهٗ بِسْمِ

میرے کولے اک عزت آلی چٹھی سٹی گئی ہے؛ واہ سلیمانؑ غی طرفوں ہے تے واہ یاہ ہے کہ شروع اللہ غا ناں

اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝٣٠ اَلَّا تَعْلُوْا عَلَيَّ وَاْتُوْنِيْ مُسْلِمِيْنَ ۝٣١

ناں جہڑو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے؛ تم میرا مقابلہ ماں تکبر نہ کرو تے فرمانبردار بنڑ غے میرے کولے حاضر ہو جاوٴ (۱۳)

قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُوْنِيْ فِيْٓ اَمْرِيْ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً

اس نے کہیو: اے میری دربار غیو سردارو! تم مناں میرا اس معاملہ ماں مشورو دیو؛ ہوں کسے معاملہ غو آخری

اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُوْنِ ۝٣٢ قَالُوْا نَحْنُ اُولُوْا قُوَّةٍ وَّاُولُوْا

فیصلو نیہنہ کرتی جچر توڑی جے تم میرے کولے موجود نیہنہ ہوتا؛ انھاں نے کہیو: ہم بڑا زور اور تے بڑا

بَاْسٍ شَدِيْدٍ ۝ۙ وَّالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُرِيْ مَاذَا تَاْمُرِيْنَ ۝٣٣

لڑاکا ہاں ور فیصلو تیرا اختیار ماں ہے ہُنڑ توں آپے دیکھ لے توں کے حکم دئے (۱۴)

(۱۱) بس نیس اک ہوئی تھی کہ ہُد ہُد حاضر ہوگئی تے عرض کرن لگی جے ہوں یمن غا شہر ''سبا'' تیں آوں لگی تے تھارے کولے اسی خبر لے غے آئی ہوں جہڑی تم نیہنہ جانٹا۔ ہو سکے اس ماں اللہ تعالیٰ غی طرفوں حضرتِ سلیمانؑ تے ساراں لوکاں ناں یاہ گل دسنی وہے۔ جے کوئے انسان پہانویں کتنوں بڑو عالم وہے ور ہر ایکنڑ گل غو علم اس کولے نیہنہ ہو سکتو تے نہ اللہ تیں سِوا کوئے عالم الغیب ہو سکے ''عالم الغیب'' اس ناں کہیو جے جہڑو غیب غی ہر ایکنڑ گل ناں ہر ویلے جانتو وہے حضرتِ سلیمانؑ واسطے مسّیں اُپّر فرمایو تھو جے ہم نے انھاں ناں علم عطا فرمایو جد کہ ات پتو لگے کہ اک اسی گل وی ہے جس غو علم ہُد ہُد ناں تے ہوگیو ہے ور حضرت اجوں نیہنہ جانٹے تھا۔ خیر! ہُد ہُد ''سبا'' شہر غی یاہ خبر دیئے جے انھاں لوکاں ور اک کالسری حکومت کر رہئی ہے جس ناں اللہ نے بادشاہت غی ہر اک چیز عطا کی ہے سگوں اس کولے اک مچ قیمتی شاہی تخت وی ہے ان نعمتاں غو تقاضو تے یوہ تھو جے ویہہ اللہ غو شکر کرتا، اور اک اپنڑاں مالک ہی غی عبادت کرتا۔ ور میں تکیو جے ویہہ لوک اس خدا ناں چھوڑ غے جس نے ویہہ اتنی نعمتاں ناں نوازیا ہیں دیہنہ غی پوجا کریں۔ فر ہُد ہُڈ انھاں غی گمراہی غی وجہ بیان کرے اصل ماں شیطان نے انھاں غا یہ پہیڑا کرتوت انھاں غیاں نظراں ماں اسا سُہنا تے شکیل بنا چھوڑیا ہیں کہ یہ مندا کم ہی انھاں ناں چنگا لگیں اسے گلوں ویہہ سدا رستہ تیں دور ہیں اور انھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ ہوتی۔

(۱۲) یاہ گل یا تے اللہ تعالیٰ نے ہُد ہُد غی گل غی مناسبت ناں بنداں غی ہدایت واسطے بیان فرمائی ہے تے یا ہو سکے جس راہُد ہُد نے اپر اتنیں سمجھ غیں گل کی ہیں یاہ گل وی ہُد ہُد نے ہی بیان کی وہے، متاں مفسراں غو یوہ دوجو ہی خیال ہے۔

(۱۳) حضرت سلیمانؑ نے فرمایو: تیری گل غو اے ہُنڑ پتو لگ جئے۔ فر اس کالسری در اک چٹھی لکھ غے دتی جے لے جا یاہ چٹھی انھاں لوکاں غے سامنے سٹ غے اُتوں ذری ہٹ غے دیکھ ویہہ اس بارہ ماں کے کیہنہ بس اے ہُنڑ ہی تیرا کوڑ سچ غو پتو لگ جے غو۔ اس تیں بعد کے ہووو؟ ہُد ہُد نے انھاں کولے کس راچٹھی پہچائی تے انھاں غو جواب کس راواپس پہچایو؟ یہ ساریں گل انسان آپے سمجھ سکے اس گلوں قرآن نے یہ تفصیل بیان نیہنہ کیں کیونجے قرآنِ پاک قصاں غی کتاب نیہنہ قرآن تے صرف ہدایت غیں ضروری گل بیان کرے اس موقعو ور قرآن بس اتنی گل بیان کرے جے اس کالسری نے چٹھی پڑھ غے کے کیّو۔ اس کالسری غو ناں مفسراں نے بلقیس لکھیو ہے، بلقیس نے اپنڑاں وزیر شزیرے تے دوجا حکومتی عہدیدار کٹھا کر غے کہیو! میرے کولے چانڑ چک ہی یاہ اک چٹھی پُجّی ہے جہڑی بڑی عظمت آلی تے اُچّا رتبہ آلی چٹھی ہے۔ ہو سکے اس ناں حضرت سلیمانؑ غی زبردست بادشاہی غا بارہ ماں پہلاں تیں ہی کجھ پتو وہے یا فر اس نے چٹھی غا مضمون تیں چٹھی غا رتبہ غو انداز ولایو وہے۔ اس نے اپنڑاں درباریاں ناں چٹھی غو مضمون سنایو کہ یاہ چٹھی حضرت سلیمانؑ غی طرفوں ہے بسم اللہ! تیں بعد یاہ گل لکھی ہے جے ''تم میرا مقابلہ ماں آکڑو نہ بس اسلام قبول کر غے تے فرمانبردار بنڑ غے فَٹ حاضر ہو جاوٴ'' یوہ

مضمون دیکھنؔ ماں تے سِروں نکوجنؤ ہی ہے ورحقیقت ماں اس غے اندر ساریں گل آ گئیں ہیں۔ تے اس ماں یاہ تہمکی وی ہے جے مھارے کوںٔے اتنی بڑی بادشاہی ہے کہ تم میرا مقابلہ ماں آ کڑ نیہنہ سکتا بلکہ تمنّاں فرمانبردار بنوں ہی پُوے غو۔

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا

اس نے کہیو: بلاشبہ بادشاہ جسویلٔے کسے بستی ماں (حملوکرغے) داخل ویں ویہہ اس ناں تباہ کرچھوڑیں تے ات غاں

أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً ۖ وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ

عزت داراں ناں ذلیل کرچھوڑیں تے ویہہ اسے راہی کریں ؛ تے ہوں ان لوکاں در

إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

کجھ تُحفو ٹوروں غی فر ہوں دیکھوں غی جے تُحفہ لے جانؔ آلاؔ کے جواب لے غے آویں (١٥)

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ

تے جسویلٔے وہ (تحفہ) لیانؔ آلٔو سلیمانؑ کوںٔے آیو انھاں نے کہیو: کیوں! تم مالؔ غے ذریعے میری مدد کرنی چاہویں؛ سنوں! جو

اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُم بَلْ أَنتُم بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾

کجھ اللہ نے منّاں دتو وہے وہ اس توں سرس ہے جہڑو اس نے تمنّاں دتو ہے؛ بلکہ تم ہی اپنّاں تحفہ ور پھنڈ تاویں غا

ارْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُم بِجُنُودٍ لَّا قِبَلَ لَهُم بِهَا

جاؤ! انھاں کوںٔے واپس چلیا جاؤ! ہم انھاں ور اسی فوج لے غے آواں غا جس غا مقابلہ غی انھاں کوںٔے طاقت نیہنہ

وَلَنُخْرِجَنَّهُم مِّنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا

ہوسیں تے ہم انھاں ناں ذلیل کرغے اتوں کڈ چھوڑاں غا تے ویہہ بے عزت ہوغے ریہنہ غا (١٦) سلیمانؑ نے فرمایو: اے

الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَن يَأْتُونِي

دربار غیو سردارو! تھارا بچوں کوئے اسو ہے جہڑو اس غو تخت میرے کوںٔے لے آوے اس توں پہلاں کہ ویہہ میرے کوںٔے

مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيتٌ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ

مسلمان ہوغے آجیں ؛ جنّاں بچوں ایکنؔ بڑا دیو نے کہیو: ہوں اس ناں تھارے کوںٔے حاضر کردیوں

بِهِ قَبْلَ أَن تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ

اس توں پہلاں کہ تم اپنّی مجلس تیں اٹھیں تے یقین منّوں ! منّاں اس غی طاقت ہے

أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِندَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا

نالٔے ہوں امانت دار ہوں ؛ جس کوںٔے کتاب غو علم تھو اس نے کہیو: ہوں اس ناں

(١٤) ملکہ بلقیس نے چٹھی پڑھ غے درباری سرداراں مقدماں نالؔ صلاح سوٹھا کیا جے ہُنؔ کے کیو جئے، اس غو کے جواب دتو جئے منّاں مشورو دیو! کیوں جے ہوں تھارے نالؔ مشورہ تیں بجنؔ کسے گل غو فیصلو نیہنہ کرتی، انھاں نے مشورو دتو جے مھارے کوںٔے جنگی سمان غو گھاٹو تے ہے نیہنہ! سارو کجھ موجود ہے ہم آپ وی ڈٹ غے جنگ کرن آلاؔ ہاں! باقی اگے تیری مرضی تناں اختیار ہے توں جس گل غو حکم دیئے ہم حاضر ہاں! اس را لگے جے درباری مقدم جنگ واسطے تیار تھا ور بلقیس نے جنگ کرنی ٹھیک نیہنہ سمجھی جس را کہ اگے آوے لگو۔

(١٥) بلقیس تھی تے کالسری ور اپنّاں درباریاں تیں زیادہ عقل مند تھی، اس ناں جنگ غا نتیجہ غو پتو تھو، اس گلوں واہ درباری مقدماں غی جوشیلی تقریراں ور جوش ماں نیہنہ آئی، بلکہ بڑی عقل مندی نالؔ فیصلو کیّو، اس نے درباری مقدم سمھایا کہ جنگ کوئے بچاں غی کھیڈ نیہنہ، جنگ ماں یوہ وی خطرو ہے جے ویہہ ہی مھارا ور غالب آجیں تے جیکدے ویہہ غالب آ گیا فر کے وہے غو؟ بادشاہاں غو تے یوہ ہی طریقو ہے! ویہہ جس بستی ناں فتح کریں ویہہ اُت غاں عزت داراں ناں ذلیل کرچھوڑیں تے شہر تباہ برباد ہوجیں! لہذا ہوں جنگ واسطے تاول نیہنہ کرتی بلکہ ہوں انھاں ور کجھ تُحفا سوغات ٹوروں فر دیکھوں کے جواب آوے! حضرت ابن عباسؓ تے مچ سارا مفسر فرمانویں! واہ تحفاں غے ذریعہ حضرت سلیمانؑ غو امتحان لئے تھی، کہ جے ویہہ تحفا قبول کرلیں غا تاں تے صاف گل ہے کہ ویہہ دنیا دار بادشاہ ہیں فر انھاں سنگ دنیا دار بادشاہاں غو سلوک کرنوں مناسب رہ غو، تے جیکدے تحفا قبول نیہنہ کرسیں تاں ویہہ اللہ غا نیک بندہ ہیں جہڑا اخلاص نالؔ ہمنّاں اسلام غی دعوت دے رہیا ہیں اور رشوت قبول کرن آلاؔ نیہنہ۔ (ابن جریر وغیرہ)

(١٦) تفسیر غی کتاباں ماں تاریخی تے اسرائیلی روایتاں غا حوالہ نالؔ انھاں تحفاں غی بڑی تفصیل آئی ہے حضرت سلیمانؑ نے آنؔ آلاؔ ں مہماناں غی تے خوب مہمانی کی، ور تحفاں غا بارا ماں در ڈغے فرمایو! اچھا! تم ہمنّاں مالؔ غی امداد نالؔ خوش کرنوں چاھویں! جاؤ! تم اپنّاں تحفاں ور آپے پھنڈ تا رُہو؛ ہم ناں اللہ نے تھارا تیں سرس عطا کیو وہے یعنی ہم کسے غا محتاج نیہنہ تے نالؔ ہی جنگ غی تہمکی وی دتی جے ہُنؔ لمی چھڑی بحث غی لوڑ نیہنہ، ہُنؔ تے ہم واہ فوج لے غے آواں لگا جہڑی متکبراں ناں اُتوں ذلیل کرغے کڈ دئے غی۔

آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۚ فَلَمَّا رَآهُ

تھارا کوۓ حاضر کر دیوں غو تھاری اکھ غا پلکارتیں وی پہلاں ! فر جسویلےٓ سلیمانؑ نے اس ناں اپنٔے

مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي

کوۓ رکھیو وو دیکھیو ؛ انھاں نے فرمایو : یوہ میرا رب غو فضل ہے ؛ تانجے وہ میری ازمائش کرے

أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ

جے ہوں شکر کروں یا ناشکری کروں ؛ تے جہڑو شکر کرے وہ یقیناً اپناں ہی (فائدہ) واسطے شکر کرے

وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا

تے جہڑو ناشکری کرے فر بیشک میرو رب بے پرواہ ہے کرم کرن آلو ہے (١٧) سلیمانؑ نے فرمایو: اس غے واسطے

لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ

اس غا تخت ناں کجھ اوپروجیو کر دیو! ہم دیکھاں کہ اس ناں اس غو پتو لگے یا واہ ان لوکاں ماں ہو جۓ جھا

لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَٰكَذَا عَرْشُكِ

ناں پتو نیہنہ لگتو ؛ فر جسویلےٓ واہ آ گئی تاں اس ناں پچھیو گیو ؛ کیوں تھارو تخت اسے راغو ہے ؟

قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ۚ وَأُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا

اس نے کہیو : اس را لگے کہ یوہ وہ ہی ہے اور ہم ناٗں تے اس توں پہلاں ہی علم ہو گیو تھو ؛ تے ہم

مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ

فرمانبردار ہاں (١٨) تے اس ناں (ہنٔ توڑی) ان چیزاں غی عبادت نے روکیو وو تھو جھاں غی واہ اللہ ناں چھوڑ غے

اللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي

عبادت کرے تھی ؛ بیشک واہ کافر لوکاں بچوں تھی (١٩) اس ناں کہیو گیو جے محل

الصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ

ماں چلو ؛ تے جسویلےٓ اس نے وہ دیکھیو اس نے اس (غا فرش) ناں ڈُنگو پانٔی سمجھیو تے اس نے اپنٔی پنیاں وروں

سَاقَيْهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ ۗ

کپڑو اُفراں کر لیو سلیمانؑ نے فرمایو: یوہ تے اک محل ہے جہڑو شیشاں ناٗں بنا یو گیو ہے

(١٧) بلقیس غا ویہہ تحفہ لیاٗن آلاٗ قاصد واپس بھجیا ، بلقیس نے جسویلےٓ انھاں کوٗں حضرتِ سلیمانؑ غا دربار غی شان سنٔی ، واہ سمجھ گئی جے یہ کوئے دنیادار بادشاہ نیہنہ بلکہ یہ اللہ غا خاص بندا ہیں جہڑا اللہ غا دین غو کم کر رہیا ہیں ۔ تے انھاں کوۓ خدائی طاقت ہے ، لہذا ہم انھاں غو مقابلو نیہنہ کر سکتا تے واہ اک بہت بڑو قافلو لے غے حضرتِ سلیمانؑ درٹر پئی اُواں حضرتِ سلیمانؑ ناں وی اس غا آنٔ غو پتو لگ گیو ۔ حضرتِ سلیمانؑ چاھویں تھا جے بلقیس بادشاہی طاقت تیں علاوہ کجھ خدائی قدرت غو وی نظارو کرے تاں جے اسلام غی عظمت اس غا دل ماں بیس جے ، حضرت غی دو پہر توڑی شاہی مجلس لگے تھی اتے حضرت نے یاہ گل فرمائی '' کوئے اسو بندو ہے جہڑو بلقیس غو تخت چاٗ آنٔے اس تیں پہلاں کہ اس غو قافلو فرمانبردار ہو غے مہارا کوۓ پج آوے'' حضرت غی مجلس ماں انسان ، جن سارا ہی موجود تھا ، جناں بچوں اک بڑو دیوٗ بولیو جے ہوں یوہ تخت تھاری مجلس غا اُٹھنٔ تیں پہلاں ہی لے آوں غو ، پہانویں یوہ تخت بہت دور تے پُج پہار و وہے ، ناۓ ہے وی کشتیاں جہازاں ماں بند ، ورمناں اس غا لیاٗن غی طاقت ہے اور ہوں امانت دار وی ہوں یعنی اس ماں ذری ہیر پھیر نیہنہ کرسوں نہ کسے ناں کرن دیوں غو ورحضرتِ سلیمانؑ اس تیں وی تاوٗلو لیاٗنو چاھویں تھا تے یوہ وی ممکن ہے کہ یوہ کم حضرت کسے جن غے بجائے خاص اللہ غی قدرت ، معجزہ یا کرامت ناٗں کرانوں چاھتا ویں بہر حال اک دوجو بندو جس کوۓ اسمانی کتاب غو علم تھو وہ بولیو جے ہوں اللہ غی قدرت ناٗں اکھ غا اک پھلکارا ماں ہی لے آوَں غو ، یوہ بندو کونٔ تھو؟ یاہ کتاب کہڑی تھی؟ تے یوہ علم کے تھو؟ مفسراں غی رائے مختلف ہے کجھ اک غو خیال ہے جے یہ آپ حضرتِ سلیمانؑ ہی تھا ور جمہور مفسر فرمانویں جے یوہ حضرت غو صحابی تھو جس کوۓ تورات غو یا ہور کسے اسمانی کتاب غو علم تھو ، جس نے اللہ غو ناں لے غے دعا کی تھی دعا قبول ہو گئی تے اللہ غی قدرت ناٗں اکھ غا پلکارا ماں تخت سامنٔے آ پجُیو ؛ حضرتِ سلیمانؑ تخت دیکھ غے خوش ہو گیا اور کیونجے یوہ تخت اک بندہ غی کرامت ناٗں آیو تھو تے کرامت خاص اللہ غی قدرت ناٗں ہی کسے بندہ غے ہتھوں ظاہر و ہے ۔ اس گلوں فرمایو ! جے یوہتے بس میرا رب غو فضل ہے وہ دیکھنوں چاھوے ہم شکر کراں یا ناشکری حالانکہ جہڑو شکر کرے وہ اپنٔوں ہی فائدو کھٹے خدا غو اساں کجھ فائدو نیہنہ ۔ تے جہڑو ناشکری کرے وہ اپنٔوں ہی کجھ گماوے خدا غو اساں کجھ نقصان نیہنہ فائدو : حضرتِ سلیمانؑ یوہ کم آپ کرن غے بجائے اک امتی کوٗں کرایو دراصل اس ماں بلقیس ور ہور رعب کہلنٗوں مقصود تھو ۔

(١٨) حضرتِ سلیمانؑ نے بلقیس غو امتحان لینٔ واسطے حکم دتو جے اس غا تخت ماں ذری تبدیلی کر چھوڑو اس غو رنگ روپ تے حالت کجھ بدل چھوڑو ! دیکھاں واہ کتنی سمجھدار ہے ! اس ناں اس غی پشانٔ وہے یا نیہنہ ! تے اتنوں بڑو معجزو تک غے اس ناں ہدایت وی نصیب وہے کہ نیہنہ فر جسویلےٓ بلقیس آ گئی اس ناں پچھیو گیو کیوں ! تیرو تخت اسے راغو ہے ؟ اس نے بڑی احتیاط ناٗں جواب دتو ، نہ تے یاہ گل کہئی جے یوہ میرو ہی تخت ہے ، کیونجے اس ماں تے تبدیلی ہوئی وی تھی تے یوہ وی نیہنہ کہیو جے یوہ وہ نیہنہ بلکہ بڑی ہشیاری ناٗں کہنٔ لگی '' یوہ لگے تے وہ ہی ہے '' تے ناٗں ہی عرض کی جے اتنوں بڑو معجزو دسنٔ غی کے لوڑ تھی ! ہمناں تے پہلاں ہی پتو لگ گیو تھو جے تم اللہ غا خاص مقرب بندہ ہیں تئیں ہم فرمانبردار ہو غے حاضر ہو گیا ہاں ۔

(۱۹) جس را کہ ہم نے دوترجمہ کیا ہیں اس آیت غی دوتفسیر کی جیئں اک تے یاہ جے اج توڑی واہ اللہ غی عبادت تے اس غی توحید تیں اس گلوں دورتھی کیوں جے واہ غیر اللہ غی عبادت کرے تھی جس نے اس ناں خدا غی عبادت تیں روکیو وتھو، تے واہ غیر اللہ غی عبادت اس گلوں کرن لگ گئی تھی کیوں جے اس غو تعلق اک کافر قوم ناں تھو دوجی تفسیر یاہ ہے جے اج توڑی واہ جھاں باطل چیزاں غی عبادت کرے تھی اس تیں حضرت سلیمانؑ نے اس ناں ٹھاک چھوڑیو زیادہ مفسراں نے پہلی تفسیر کی ہے۔

قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ ظَلَمْتُ نَفْسِیْ وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَیْمٰنَ
واہ بول پئی ربا! بیشک میں اپنے اپر ظلم کیّو ہے تے ہݨ ہوں سلیمانؑ غے ناںٔ اللہ تعالیٰ غی
لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۴۴ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَاۤ اِلٰی ثَمُوْدَ اَخَاهُمْ
فرمانبردار بݨ گئی ہوں جہڑو سارا جہاناں غو رب ہے (۲۰) ہم نے قوم عاد در انھاں غا پہائی
صٰلِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِیْقٰنِ یَخْتَصِمُوْنَ ۴۵
صالحؑ رسول بنا غے چلایا جے تم اللہ ہی غی عبادت کرو! فر ویہہ تدے ہی دو جماعت بݨ غے آپس ماں کُھلݨ لگ گیا
قَالَ یٰقَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُوْنَ بِالسَّیِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ
انھاں نے فرمایو: اے میری قوم غیو لوکو! تم نیکی کرن تیں پہلاں بدی واسطے کیوں کاہلا ہو رہیا ہیں
لَوْلَا تَسْتَغْفِرُوْنَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۴۶ قَالُوا اطَّیَّرْنَا
تم اللہ تعالیٰ کولوں بخشش کیوں نہینہ منگتا! تانجے تھارے اپر رحم کیّو جئے؛ ویہہ بولیا: ہم تمناں تے تھاراں
بِكَ وَبِمَنْ مَّعَكَ قَالَ طٰٓئِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ
سنگیاں ناں نحس سمجھاں صالحؑ نے فرمایو: تھاری نحوست اللہ تعالیٰ غی طرفوں ہے بلکہ تم اسا لوک ہیں
قَوْمٌ تُفْتَنُوْنَ ۴۷ وَكَانَ فِی الْمَدِیْنَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ
جھاں غی ازمائش ہو رہی ہے (۲۱) تے شہر ماں نوں بندہ اسا تھا کہ جہڑا
یُّفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ وَلَا یُصْلِحُوْنَ ۴۸ قَالُوْا تَقَاسَمُوْا
اس ملک ماں فساد کریں ویں تھا تے سدھار واسطے کوئے کم نہینہ کریں تھا؛ انھاں نے کہیو: تم آپس ماں اللہ غی
بِاللّٰهِ لَنُبَیِّتَنَّهٗ وَاَهْلَهٗ ثُمَّ لَنَقُوْلَنَّ لِوَلِیِّهٖ مَا شَهِدْنَا
قسم کرو کہ ہم رات غے وقت صالحؑ تے اس غا کہر آلاں ور حملو کر دیاں غا فر ہم اس غا وارث ناں کہہ چھوڑاں جے ہم تے
مَهْلِكَ اَهْلِهٖ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ۴۹ وَمَكَرُوْا مَكْرًا وَّمَكَرْنَا
صالحؑ غاں کہر آلاں غی ہلاکت غی جگہ ور موجود ہی نہینہ تھا تے ہم یقیناً سچاہاں (۲۲) تے انھاں نے اک چال چلی تے ہم
مَكْرًا وَّهُمْ لَا یَشْعُرُوْنَ ۵۰ فَانْظُرْ كَیْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
نے وی اک خفیہ تدبیر کی تے انھاں ناں پتو وی نہینہ لگو؛ فر دیکھ لیو انھاں غی چال غو کسو پہیڑو

(۲۰) حضرتِ سلیمانؑ نے بلقیس ناں روحانی کمالٔ غے مالٔ دنیا غو ظاہری کمال وی دسیو؛ جس محل ماں آݨ واسطے اس ناں کہیو اس غو ڈیروا سا شیشہ ناںٔ بݨایو گیو تھو کہ تکݨ آلا ناں وہ بغتو پانی سہئ وہے تھو بلقیس نے پانٔی تیں بچݨ واسطے تنی (سُتھݨ) اُفراں کر لی اس ور حضرت نے فرمایو! یوہ پانٔی نہینہ! یوہ تے شیشہ غو بݨیو وو محل ہے؛ بس اس غیں اکھ اُگڑ گئیں جے جس دولت غا بڈیار ماں ہم اپݨاں مالک ناں بسار بیٹھا ہاں ات تے اس غو وی گہاٹو نہینہ تے ہو سکے اس غو ذہن اس پاسے وی ہو گیو وہے جے چمکتا دیہنہ ناں خدا کہݨوں وی اسے را ہے جس را چمکتا شیشہ ناں پانٔی سمجھنوں اسے ور اس نے توبہ کی تے دعا کرن لگی جے ربا! اج توڑی میں کفر شرک کر غے اپݨے اُپر ظلم کیو وتھو ور اج ہوں حضرتِ سلیمانؑ غا ہتھ ور توبہ کر غے سارا جہان غا رب اللہ تعالیٰ ور ایمان لے آئی ہوں۔ قرآن نے بلقیس غی گل اتے ہی مُکا چھوڑی ہے تے اگلی گل بیان نہینہ کی جے فر اس غی بادشاہی غو کے ہو وو تے واہ کت رہئی مچ ساراں بزرگاں نے فرمایو ہے جے ہمناں وی اتنی ہی گل ور بس کر دیݨی چاہیئے تے ھُٹ مُٹ بے سند تاریخی روایتاں غے پچھے نہینہ پیݨوں لوڑیے۔

(۲۱) اللہ غا شکر گزار نیکو کار بنداں تیں بعد حضرتِ صالحؑ تے حضرتِ لوطؑ غیں نافرمان قوماں غو ذکر ہو رہیو ہے جے جس را اج نبی پاک ﷺ مکہ غا مشرکاں ناں دین غی دعوت دے رہیا ہیں ور ات ایمان آلاں تے بے ایماناں غیں دو جماعت بݨ گئیں ہیں اسے را حضرتِ صالحؑ غی تبلیغ تیں بعد وی دو جماعت بݨ گئیں تھیں نافرمان لوک دین غی مخالفت تے کر ہی رہیا تھا اُپروں حضرتِ صالحؑ ناں مِہݨاں وی ماریں تھا کہ جے کدے تم سچا نبی ہیں تاں ہم نافرماناں ور خدا غو عذاب کیوں نہینہ لے آتا! حضرت نے فرمایو! تم ارام غی جگہ مصیبت منگݨ ماں کاہلی نہ کرو جد خدا غو عذاب آ جئے غو فر تاولاں ہی تھاری آ کڑ مٹھی ہو جئے غی تم تے اپݨاں گناہاں غی بخشش منگو تانجے اللہ غی رحمت نازل وہے، ور ویہہ باز آݨ آلا نہینہ تھا! اللہ غی طرفوں روڑا تے کالٔ غیں ازمائش آ گئیں جن ور کہݨ لگا جے یاہ تے صالحؑ غی نحوست ہے، انھاں غو پیر مہاری قوم ور پہارو پے گیو ہے۔ تے حضرت نے فرمایو! یاہ تے تھاراں عملاں غی نحوست ہے تم ہی کفر شرک کریں جس ور اللہ غی طرفوں یہ ازمائش آویں۔

(۲۲) یہ نوؤں قوم غا مقدّم تے کھڑپینچ تھا انھاں غو کم ہی فتنوں فساد تھو اکثر مفسراں غے نزدیک انھاں نے حضرتِ صالحؑ غی ہلاکت غو یوہ پلانٔ اونٹھنی ناں ہلاک کرن تیں بعد بݨایو تھو جد انھاں ناں حضرتِ صالحؑ نے فرمادتو تھو جے ہݨ ترے تہاڑا غے اندر اندر خدا غو عذاب آ جے غو اس ویلے انھاں نے یاہ سکیم بݨائی جے ہم سارا رلٔ غے حضرتِ صالحؑ ناں ٹبّر تے بچاں سݨے قتل کر چھوڑاں تے بعد ماں یاہ جُھوٹھی قسم کر لیاں غا جے ہم تے انھاں غی ہلاکت غے ویلے اُت تھا ہی نہینہ۔

دَمَّرْنٰهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوْتُهُمْ

انجام ہووو ہم نے ویہہ تے انھاں غی قوم سارا ہی ملیا میٹ کر چھوڑیا ؛ تے ویہہ انھاں غا گھر ہیں

خَاوِيَةًۢ بِمَا ظَلَمُوْا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٥٢﴾

جھڑا انھاں غا ظلم غی وجہ تیں اجاڑ پیا واہیں بیشک اس ماں جانڑ آلاں واسطے بڑی نشانی ہے

وَاَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٥٣﴾ وَلُوْطًا اِذْ

تے ہم نے انھاں لوکاں ناں نجات دے دتی جھڑا ایمان لے آیا تھا تے ویہہ پرہیز گار تھا (٢٣) تے (ہم نے)

قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ﴿٥٤﴾

لوطؑ (چلایا) جس ویلے کہ انھاں نے اپنی قوم ناں کیہو تھو کیوں ! تم اکھیں دیکھتاں بدکاری کریں ؛

اَىِٕنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُوْنِ النِّسَاۗءِ ۭ

کیوں تم نفسانی خواہش واسطے بیویاں ناں چھوڑ غے مڑداں کونے آویں

بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿٥٥﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ

بلکہ تم لوک بڑو ہی جاہل پونوں کریں ؛ ور اُنھاں غی قوم غو اس توں سوا ہور کوئے جواب نیہنہ تھو

اَنْ قَالُوْٓا اَخْرِجُوْٓا اٰلَ لُوْطٍ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ

کہ ویہہ لوک (آپس ماں) کہنڑ لگا جے تم لوطؑ غاں کہر آلاں ناں اپناں گراں تیں کڈ چھوڑو یہ لوک

يَّتَطَهَّرُوْنَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۡ قَدَّرْنٰهَا

بچ ہی سُچا بنٹیں فر ہم نے لوطؑ ناں تے انھاں غا گھر آلاں ناں نجات دتی ور انھاں غی بیوی کہ اس واسطے ہم نے

مِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَّطَرًا ۚ فَسَاۗءَ مَطَرُ

طے کر چھوڑیو تھو واہ پچھے رہنڑ آلاں ماں وہے غی ؛ تے ہم نے انھاں ور (خاص قسم غو) بدھل برھایو ؛ تے جھڑا لوک ڈرایا

الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٥٨﴾ۧ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلٰمٌ عَلٰي عِبَادِهِ ع

گیا تھا انھاں ور یوہ کسو پہیڑو بدھل برہیو (٢٤) (اے نبیؐ) تم فرمادیو ساریں صفت اللہ غیں ہیں تے اس غا

الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ۭ اٰۗللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٥٩﴾ۭ

چنڑیاں وا بنداں ور سلام ہے کیوں ! اللہ بہتر ہے یا ویہہ جھاں ناں یہ لوک شریک بنڑا رہیا ہیں (٢٥)

(٢٣) یعنی انھاں ناں فرماناں نے وی اک چال چلی تھی جے ہم حضرتِ صالحؑ تے دو جاں موموناں ناں قتل کر دیاں غا ور اللہ نے وی خفیہ تدبیر کی جھڑی کامیاب ہوئی جس غا نتیجہ ماں ویہہ سارا خدائی عذاب نالں ملیا میٹ ہو گیا ؛ یہ انھاں غا کھولاں تے کھنار ساری دنیا غا جانڑ آلاں واسطے عبرت غی اک نشانی ہیں۔

(٢٤) حضرتِ لوطؑ تے انھاں غی قوم غو پچھے کئیاں جگہاں ور ذکر کیو گیو ہے فلسطین غے نیڑے انھاں غی کجھ بستیں تھیں جھاں نے دنیا ماں سب تیں پہلاں یاہ بدی کڈی تھی کہ مڑد مڑداں نال بدکاری کریں تھا حضرتِ لوطؑ غی تبلیغ ور انھاں ناں ہی تہمکیں دینڑ لگ گیا جے یہ زیادہ ہی سُچا بنٹیں انھاں ناں اپنیاں بستیاں تیں کڈ دیو ؛ چھیکڑ خدائی عذاب نالں نھاں غیں بستیں زمین تیں چک غے پٹھیں کر غے پٹاک دتی گئیں فر اُپروں پتھراں غی بوٹھ برھی جس نالں سارا نافرمان اُکلں گیا ؛ ہاں ! ایمان آلاں تے حضرتِ لوط غا سارا گھر آلا بچا لیا گیا سوائے انھاں غی بیوی غے کہ اُس واسطے پہلاں ہی طے تھو جے واہ پچھے رہ جانڑ آلاں ماں رہ جئے غی تے برباد ہو جے غی کیونجے واہ کافرہ تھی۔

(٢٥) یعنی انھاں قصاں غا ختم ہونڑ ور اے رحمتِ عالمؐ تم اللہ غی صفت تے حمد بیان کرو نالے اللہ غا جھاں بنداں غو اُپر ذکر آیو ہے انھاں ور سلام وی پہنچو ! فر مشرکاں ناں سوچنڑ سمجھنڑ غی دعوت دیو جے انھاں قصاں ور غور کر غے آپے فیصلو کرو کہ اک اللہ وحدہٗ لاشریک بہتر ہے یا اس غے نالں شرک کر غے کئی معبود منٹا بہتر ہیں فیصلو تھارا ہتھ ماں ہے ؛ اتوں اگے ہنڑ توحید غو بیان ہے۔